

Studies en Documenten

REGIONALE STUDIES WERKGELEGENHEID

NEDERLANDS LIMBURG

Voorwoord
van de heer P. FINET
Lid van de Hoge Autoriteit

Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal

REGIONALE STUDIES WERKGELEGENHEID

VERKENNING
OMTRENT HET HUIDIGE
EN TOEKOMSTIGE PERSONEELSVRAAGSTUK
VAN DE MIJNBOUW IN

NEDERLANDS LIMBURG

door

DR. H. C. W. ROEMEN EN DRS. W. P. G. TOONEN
van het Economisch-Technologisch Instituut in Limburg

P. C. A. HOEN EN DRS. L. W. HAAS
van de Provinciale Planologische Dienst in Limburg

onder leiding van
DR. J. WINSEMIUS
van de Rijksdienst voor het Nationale Plan

Luxemburg – december 1957

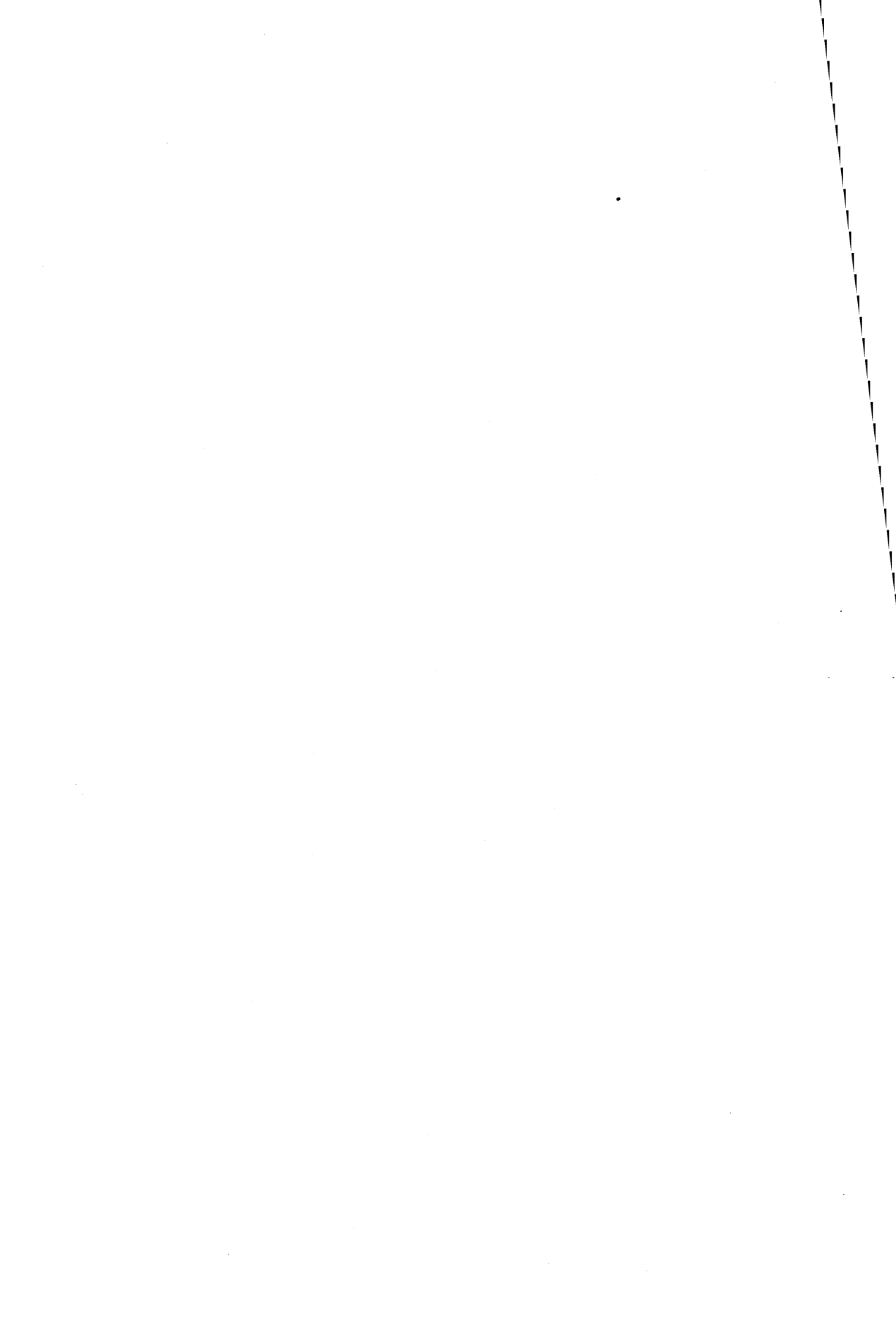
**De grafieken van deze studie werden vervaardigd
door de Planologische dienst provincie Limburg**

Met medewerking van nationale deskundigen heeft de Hoge Autoriteit nauwkeurige onderzoeken ingesteld naar de regionale werkgelegenheid. Daartoe heeft zij een groep „Regionale Studies Werkgelegenheid” in het leven geroepen waarvan het secretariaat wordt waargenomen door de Afdeling Arbeidsvraagstukken.

Deze werkzaamheden zullen de gegevens leveren voor de oplossing van dikwijls ingewikkelde vraagstukken, die voortkomen uit de vervulling van de algemene taak van de Gemeenschap: bijdragen tot het uitbreiden en het waarborgen van de continuïteit van de werkgelegenheid.

De gegevens betreffende de regionale arbeidsmarkten kunnen helpen bij het vaststellen van de maatregelen waardoor een normale werkgelegenheid kan worden gewaarborgd.

In die gevallen, waarin de deskundigen de verzamelde gegevens voldoende betrouwbaar achtten, hebben zij aangegeven onder welke omstandigheden de regionale werkgelegenheid kan worden ontwikkeld.

VOORWOORD

De Hoge Autoriteit heeft dit jaar reeds twee regionale studies inzake de werkgelegenheid gepubliceerd, waarvan er een betrekking had op de gebieden Auvergne-Aquitanië in Frankrijk en de andere op de streek van Ligurië in Italië.

Het onderhavige document vormt een verkorte uitgave van een zeer volledig verslag over de toestand en de vooruitzichten van de werkgelegenheid voor het personeel van de steenkolenmijnen in de Nederlandse provincie Limburg.

Het verslag – evenals dit document met de daarin vermelde gedachten en conclusies – is het resultaat van collectieve arbeid.

De volgende deskundigen hebben er aan deelgenomen:

DR. H. C. W. ROEMEN, Directeur van het Economisch-Technologisch Instituut in Limburg;

P. C. A. HOEN, waarnemend Directeur van de Provinciale Planologische Dienst in Limburg en hoofd van de afdeling Onderzoek van deze dienst;

DRS. L. W. HAAS, medewerker van de afdeling Onderzoek van de Provinciale Planologische Dienst in Limburg;

DRS. W. P. G. TOONEN, medewerker van het Economisch-Technologisch Instituut in Limburg.

Deze deskundigen hebben deze regionale studie inzake de werkgelegenheid verricht onder leiding en verantwoordelijkheid van DR. J. WINSEMIUS van de Rijksdienst voor het Nationale Plan.

Tenslotte past hier nog een woord van bijzondere dank aan het College van Gedeputeerde Staten. Het besluit waarbij dit College heeft ingestemd met de medewerking van de Provinciale Planologische Dienst van Limburg aan dit onderzoek, was in feite bepalend voor de totstandkoming van dit rapport.

Een regionale studie van de werkgelegenheid in Nederland diende om verschillende redenen op Limburg betrekking te hebben.

De mijnwerkers nemen onder de werkende bevolking van dit gebied een overheersende positie in, en daar de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal in het algemeen tot taak heeft, tot de uitbreiding van de werkgelegenheid bij te dragen en de continuïteit ervan te waarborgen, was het haar plicht, voldoende gegevens te verzamelen over een zone waarin de onder haar bevoegdheid vallende industrieën de voornaamste werkgevers zijn.

Dit gebied wordt geografisch – en wel zeer nauw – begrensd door twee andere landen van de Gemeenschap; aan beide zijden van deze grenzen bevinden zich kolenbekkens met een even talrijk personeel dat op de arbeidsmarkt van deze gebieden eveneens een overheersende positie inneemt. Het ligt voor de hand dat een dergelijke uitzonderlijke geografische ligging bijzondere vraagstukken ten aanzien van de werkgelegenheid en de migratie van werknemers opwerpt. Tenslotte blijken de wenselijkheid en het praktische en directe belang van een dergelijke studie ten nauwste verband te houden met de nijpende problemen waarmee deze bekkens te kampen hebben als gevolg van een tekort aan geschikte arbeidskrachten en de kennelijke en aanhoudende moeilijkheden welke bij de aanwerving van mijnwerkers worden ondervonden.

De Hoge Autoriteit heeft de deskundigen, die zich tot haar voldoening met deze studie hebben willen belasten, verzocht, aan het onderzoek van dit vraagstuk voorrang te geven en daarbij zodanig te werk te gaan dat zij op de vragen welke de mijnen zich ten aanzien van de vooruitzichten voor de aanwerving van personeel stellen, een deugdelijk gemotiveerd antwoord kunnen geven.

Het ging er voornamelijk om, vast te stellen of de thans heersende schaarste aan arbeidskrachten en de stroeve aanwerving van tijdelijke aard zijn ofwel structurele verschijnselen vormen, met andere woorden of in deze bekkens de gevolgen van een dergelijke situatie, met haar onvermijdelijke uitwerking op de produktie, gedurende enige tijd moeten worden geaccepteerd, of dat moet worden gestreefd naar oplossingen op langere termijn, bijvoorbeeld met behulp van immigratie van buitenlandse arbeiders.

Ingeval immigratie een oplossing op lange termijn zou betekenen, zouden maatregelen moeten worden genomen om daartoe de gunstigste voorwaarden te scheppen en om de vreemde werkkrachten te huisvesten, op te leiden en hen te helpen zich aan hun nieuwe omgeving aan te passen.

Ondanks het Europese integratieproces en de te verwachten grotere mobiliteit van de arbeidskrachten in nabijgelegen bekkens, waren de geraadpleegde deskundigen van mening dat de natuurlijke bevolkingstoename in Zuid-Limburg over enkele jaren een normale aanwerving voor de Limburgse kolenmijnen mogelijk moet maken.

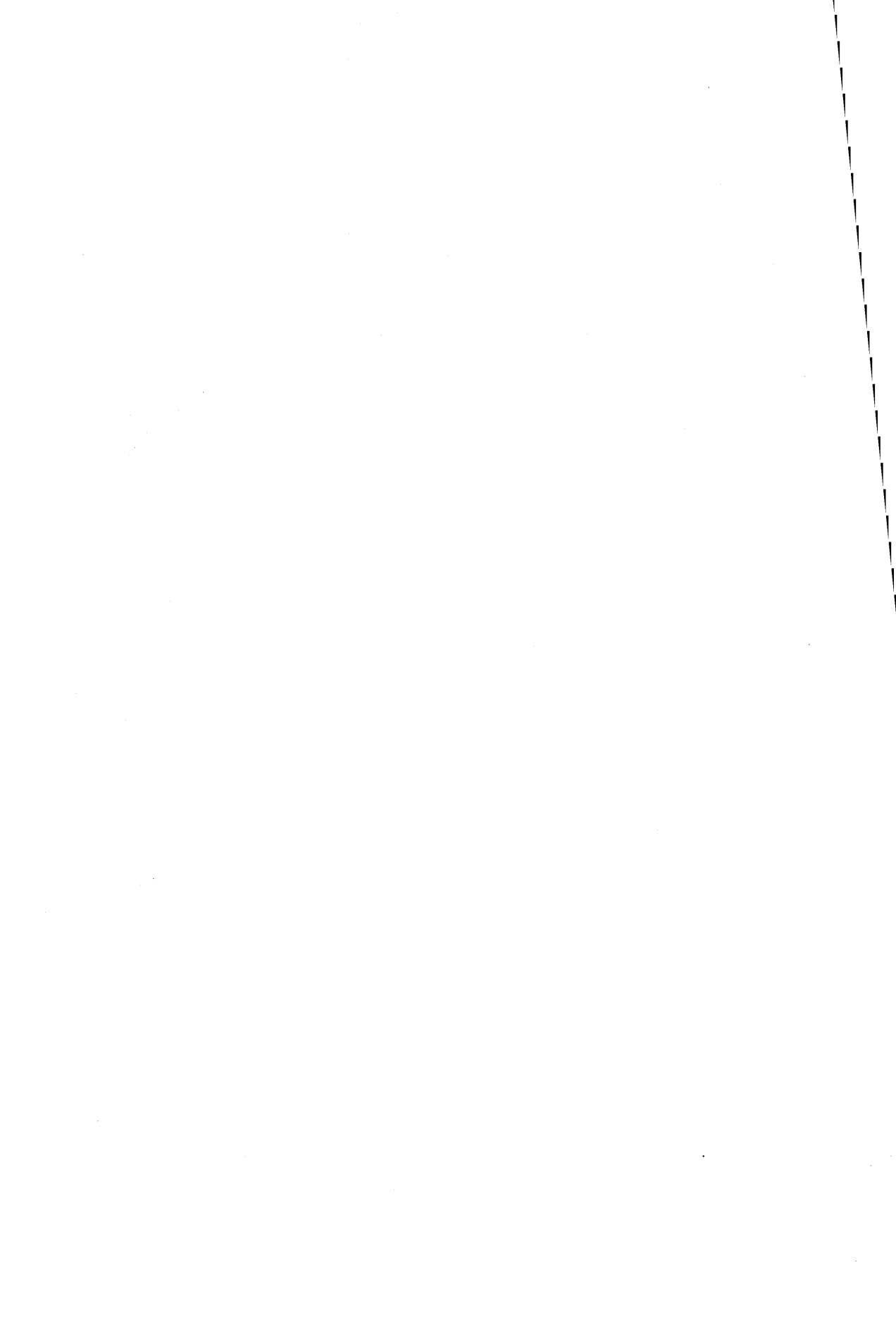
Op dit punt laat het antwoord van de deskundigen geen enkele twijfel: rekening houdende met de grotere mobiliteit van de arbeidskrachten, met een zekere afkeer van het mijnwerkersberoep en met de algemene economische ontwikkeling van Limburg welke naar verhouding sneller zal verlopen dan die der andere gebieden van Nederland, zal toch de verwachte be-

volkingstoename het mogelijk maken, de behoeften van de regionale arbeidsmarkt te dekken en de mijnen een, zij het niet bijzonder gemakkelijke, dan toch stellig toereikende aanwerving te waarborgen.

Deze conclusies zijn van groot belang omdat zij bepalend kunnen zijn voor acties van de bevoegde autoriteiten op velerlei gebied.

De Hoge Autoriteit wenst door publikatie van deze studie inzake de regionale werkgelegenheid aan de resultaten van dit onderzoek en aan de overwegingen en conclusies van de samenstellers een zo groot mogelijke bekendheid te geven, opdat allen die voor dit vraagstuk belangstelling hebben en er bij betrokken zijn het in zijn huidige vorm kunnen leren kennen en over enige tijd gezamenlijk een bevredigende oplossing kunnen vinden, hetgeen volgens de op dit gebied gezaghebbende deskundigen zeer wel mogelijk is.

Paul FINET

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
BEGRENZING EN INDELING VAN HET GEBIED VAN ONDERZOEK	15
<i>Hoofdstuk I – BEVOLKING</i>	19
De groei van de bevolking	19
Geboorte en sterfte	20
Migratie	26
Huisvesting	30
<i>Hoofdstuk II – DE BEROEPSBEVOLKING</i>	33
De beroepsbevolking ten opzichte van de totale bevolking	33
De verdeling van de beroepsbevolking over de bestaansbronnen	34
Landbouw	34
Nijverheid (inclusief mijnbouw)	40
Dienstenverlenende beroepen	43
Buitenlandse werkkrachten	44
De grensarbeiders en het forensisme	47
<i>Hoofdstuk III – ECONOMISCHE STRUCTUUR</i>	51
De ontwikkeling van de ondernemingen naar aantal en grootte	51
Technische vakbekwaamheid	53
De ontwikkeling van de regionale bedrijvigheid	53
De Mijnstreek	54
Zuidelijk Zuid-Limburg	58
Midden-Limburg ten oosten van de Maas	59
Overig Midden-Limburg	60
<i>Hoofdstuk IV – ARBEIDSVOORZIENING EN WERKLOOSHEID</i>	63
Inleiding	63
De werkgelegenheid	63
Vraag en aanbod van arbeidskrachten	64

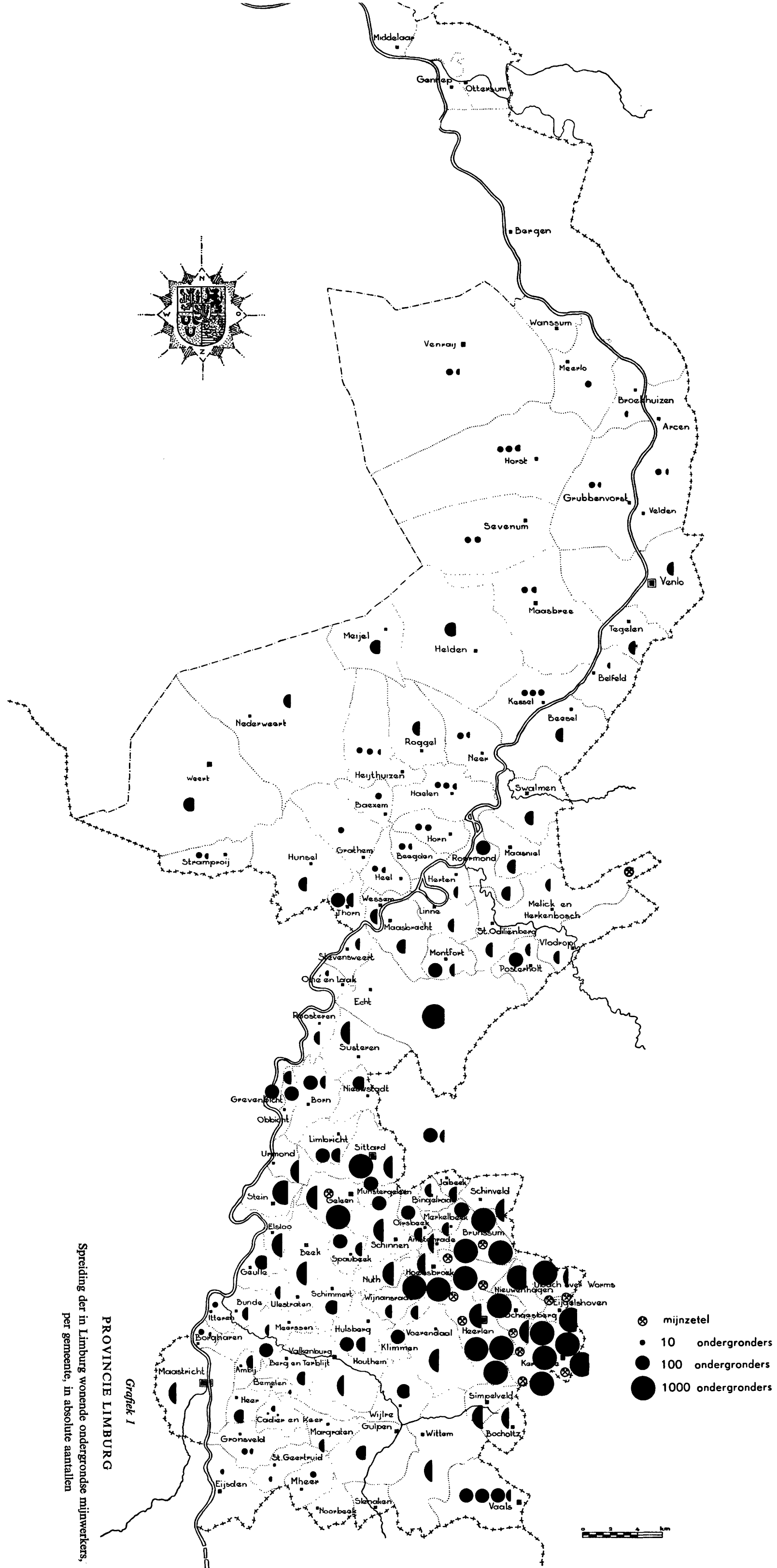
	Blz.
De behoefte aan werkkrachten	66
De behoefte aan werkkrachten per bedrijfstak	69
De personeelssituatie van de Limburgse kolenmijnen	74
De opleiding tot mijnwerker op de ondergrondse vakscholen	77
De lonen	79
Beperkteid van de statistische gegevens	79
De algemene ontwikkelingstendens van de lonen	81
De verhouding tussen de lonen in de mijnbouw en die in de overige nijverheid	82
De regionale differentiatie van de lonen	84
<i>Hoofdstuk V – VOORUITZICHTEN MET BETREKKING TOT DE TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING</i>	<i>87</i>
A. De groei der beroepsbevolking	87
B. Perspectief van de industriële ontwikkeling	90
1. Algemene voorwaarden voor verdere industriële ontwikkeling	90
2. Bedrijfstakken welke in betekenis toenemen	90
3. Bedrijfstakken waarvan de betekenis afneemt	92
4. Houding der overheid	92
C. Diagnose	93
Schematische bepaling van het te verwachten aanbod van arbeidskrachten voor de mijnindustrie	93
Algemene uitgangspunten	93
De behoefte van de mijnen aan nieuwe arbeidskrachten	94
De toeneming van de beroepsbevolking in het gebied van onderzoek	96
Raming van de voor de mijnindustrie ter beschikking komende arbeidskrachten	96
De verwachtingen voor de deelgebieden	99
Nadere beschouwing van de uitgangspunten der raming en van enige inter- venierende factoren	102
Samenvatting en eindconclusie	104

LIJST VAN DE TABELLEN

	Blz.
Tabel 1 – De beroepsbevolking in het onderzoeksgebied volgens gegevens van de beroepstellingen	35
Tabel 2 – Vaste arbeidskrachten op landbouwbedrijven van 1 tot 5 ha in 1947 . .	41
Tabel 3 – Werkzame vreemdelingen (mannen) per 31 december woonachtig in de verschillende gewesten der arbeidsbureaus	45
Tabel 4 – Ontwikkeling van het aantal vestigingen, resp. mannelijke arbeidskrachten in Limburg naar gebied en branche	56
Tabel 5 – Aanvragen om personeel, district Limburg	68
Tabel 6 – De tekorten aan mannelijke arbeidskrachten	70
Tabel 7 – Tekorten aan mannelijke arbeidskrachten in de nijverheid naar bedrijfsklassen	72/73
Tabel 8 – Formele sterkte van het personeel der Limburgse steenkolenmijnen . .	75
Tabel 9 – Verloop van het ledental van de pensioenkas van het A.M.F. in 1955. .	78
Tabel 10 – Verloop ondergrondse vakscholieren	80
Tabel 11 – Indexcijfers van gemiddeld verdiende bruto-lonen van volwassen mannelijke arbeiders in de nijverheid en van het ondergrondse mijnpersoneel .	83
Tabel 12 – Gemiddeld verdiende weekloon van mannelijke arbeiders in guldens . .	84
Tabel 13 – Gemiddeld verdiend loon van timmerlieden (oktober 1954)	85
Tabel 14 – Bevolkingssamenstelling naar leeftijd in het onderzoeksgebied	88
Tabel 15 – Indeling der mannelijke produktieven (15–64-jarigen)	89
Tabel 16 – Natuurlijke ontwikkeling van de mannelijke potentiële beroepsbevolking (nieuw toebehorenden, uitgetreden, groeisaldo) per gebied	97

LIJST VAN DE GRAFIEKEN

	Blz.
Grafiek 1 – Provincie Limburg (Spreiding der in Limburg wonende ondergrondse mijnwerkers, per gemeente, in absolute aantallen)	14/15
Grafiek 2 – Provincie Limburg (Indeling in economisch-geografische gebieden).	16
Grafiek 3 – Indeling van het onderzoeksgebied in deelgebieden	17
Grafiek 4a – Mijnstreek	21
Grafiek 4b – Zuidelijk Zuid-Limburg	22
Grafiek 4c – Midden-Limburg ten oosten van de Maas	23
Grafiek 4d – Overig Midden-Limburg	24
Grafiek 4e – Onderzoeksgebied	25
Grafiek 5 – Geboorte-overschotten per 1000 inwoners in de Nederlandse provincies	27
Grafiek 6 – Geboorte-overschotten per 1000 inwoners in de Westeuropese landen in 1952	28
Grafiek 7 – Migratie-overschotten per 5-jarige perioden	29
Grafiek 8 – Woningtekort in % van de woningbehoefte per economisch-geografisch gebied op grond van de abnormale samenwoningen op 30 juni 1949, 1 januari 1953 en 30 juni 1955	31
Grafiek 9 – Ontwikkeling van de woningbouw in Limburg van 1931 t/m 1956	32
Grafiek 10 – Indeling der mannelijke beroepsbevolking naar beroepsgroepen	36
Grafiek 11 – Indeling van de land- en tuinbouwbedrijven naar grootteklassen voor het onderzoeksgebied	39
Grafiek 12 – Forensisme in Limburg (30 juni 1956)	46
Grafiek 13 – Jaargemiddelden van de werkgelegenheid (1950 t/m 1956) in manjaren	65
Grafiek 14 – Ontwikkeling van de mannelijke arbeidsreserve en van de tekorten aan mannelijke arbeidskrachten naar gebied	67
Grafiek 15 – De ontwikkeling van de ondergrondse vakscholen	79
Grafiek 16 – Indexcijfers van bruto-uurlonen van meerderjarige mannelijke arbeiders in de nijverheid	82
Grafiek 17 – Opbouw naar 5-jarige leeftijdsklassen voor het onderzoeksgebied per ultimo 1955, 1960, 1965, 1970 en 1975	91

Grafiek 1
 SPREIDING DER IN LIMBURG WONENDE ONDERGRONDSE MIJNWERKERS,
 PER GEMEENTE, IN ABSOLUTE AANTALLEN

BEGRENTING EN INDELING VAN HET GEBIED VAN ONDERZOEK

Het gebied van onderzoek is in het westen, zuiden en oosten bepaald door de Rijks-grenzen. In het noorden werd als grens genomen die van de economisch-geografische gebieden Midden-Limburg ten westen van de Maas en Venlo-Beesel (zie grafiek 2), omdat buiten deze grens de invloed van de mijnen nog slechts gering is (zie grafiek 1), mede als gevolg van de toepassing van het beginsel der 13-urengrens: dit betekent dat geen mijnwerkers worden aan-genomen wanneer en zolang zij zo ver van de mijnzetels wonen dat de werktijd met de reisduur samen meer dan 13 uren bedraagt.

Het aldus begrensde gebied werd als volgt ingedeeld:

1. *De Mijnstreek*, dit is het gebied waarin de thans in produktie zijnde mijnen zijn gelegen en waarbinnen 86 % van de ondergrondse mijnwerkers hun woonplaats hebben. Dit gebied heeft steeds de belangrijkste rol vervuld bij het huisvesten van de van elders aangetrokken mijnwerkers.

2. *Zuidelijk Zuid-Limburg*, dit is het bij de Mijnstreek in zuidelijke richting aansluitende deel van Zuid-Limburg, ingesloten door de Rijksgrenzen. De afstanden tot de mijnzetels zijn gering en er woont een niet onaanzienlijk aantal ondergronders, nl. 5,6 % van het totaal. Met uitzondering van de stad Maastricht, die sterk geïndustrialiseerd is, heeft deze streek een overwegend agrarische signatuur alsmede een zeer belangrijke toeristische betekenis.

3. *Midden-Limburg ten oosten van de Maas*, het bij het mijngebied in noordelijke richting aansluitende deel van Midden-Limburg, waar thans reeds een groot aantal ondergrondse mijnwerkers woont (4,7 % van het totaal), vooral in het zuidelijk deel. In dit gebied worden op het ogenblik de schachten geboord voor de staatsmijn Beatrix, die waarschijnlijk spoedig na 1960 in produktie zal komen.

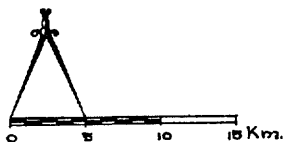
4. *Overig Midden-Limburg*, het bij 3 in noordelijke en westelijke richting aansluitende gebied dat op relatief grote afstand van de tegenwoordige mijnzetels is gelegen, doch welks situatie in dit opzicht in de nabije toekomst zal veranderen bij het in exploitatie komen van de mijn Beatrix. Momenteel woont hier 2,6 % van het ondergrondse mijnpersoneel.

Van de gebieden welke noordelijker liggen dan Venlo kan een nadere studie gevoeglijk achterwege blijven daar de afstanden tot de mijnzetels zo groot zijn dat hier eerder van een wervingsgebied dan van een woongebied voor mijnwerkers dient te worden gesproken.

Het in het onderzoek te betrekken gebied en de indeling ervan zijn aangegeven in grafiek 3.

Grafiek 3

INDELING VAN HET ONDERZOEKSGBIED IN DEELGEBIEDEN

HOOFDSTUK I

BEVOLKING

De groei van de bevolking

Voor het doel van het onderzoek kan de begindatum gevoeglijk worden gesteld op het jaar 1900. Vóór dit jaar was er namelijk van mijnexploitatie nauwelijks sprake. De Mijnstreek was nog een overwegend agrarisch gebied, waarvan het landschapsbeeld werd bepaald door verspreid liggende dorpen en vlekken, akkers en weilanden. De enige plaatsen die iets meer betekenis hadden waren Sittard en Kerkrade met 7000 en Heerlen met 5000 inwoners. Het oostelijke gedeelte, thans bekend als de oostelijke of oude Mijnstreek, telde 40.000 inwoners en was een belangrijk expulsiegebied. Niet alleen was er een jaarlijks vertrekoverschot, maar ook werkten vele inwoners uit het grensgebied in de nabijgelegen industriecentra, vooral in Aken.

Er waren slechts twee kleine mijnen – de Domaniale en de Neuprick, beide te Kerkrade – die gezamenlijk nog geen 600 arbeiders in dienst hadden.

Bij de eeuwwisseling begint een geheel nieuwe periode, die is af te leiden uit onderstaand staatje waarin het beginjaar van de exploitatie der in deze periode gebouwde mijnen is aangegeven.

Oranje Nassau I te Heerlen	1899
Willem Sophia te Spekholzerheide	1902
Laura te Eygelshoven	1905
Oranje Nassau II te Schaesberg	1906
Wilhelmina te Terwinselen (Schaesberg)	1906
Emma te Heerlen en Hoensbroek	1913
Oranje Nassau III te Heerlerheide (Heerlen)	1917
Hendrik te Brunssum	1917

In een tijdsbestek van 17 jaren werden niet minder dan 8 mijnen in bedrijf gesteld. Een en ander ging uiteraard gepaard met een sterke toeneming van het aantal arbeidskrachten. Bedroeg dit aantal in 1900 nog slechts 1150, in 1920 was het reeds gestegen tot 23.000. Het grootste deel van deze arbeiders, waarbij ook die van de nevenbedrijven zijn geteld, vestigde zich voor zover zij er niet reeds woonden, in de streek zelf. Het gevolg was dan ook dat de bevolking eveneens sterk toenam en wel van 40.000 in 1900 tot 113.000 in 1920, ofwel met 182 % (de bevolkingsgroei van de gehele provincie in die periode was 70 %, van Nederland 32 %).

De volgende periode van 20 jaren, hoewel minder stormachtig, kenmerkte zich eveneens door een snelle groei. In deze periode kwamen er nog twee mijnen in exploitatie, namelijk de Julia te Eysgelshoven en de Oranje Nassau IV te Heerlerheide (Heerlen), beide in 1928.

Het aantal arbeidskrachten steeg van 23.000 tot ruim 30.000, terwijl de bevolking toenam van 113.000 tot 178.000, ofwel met 57 % (Limburg 47 %, Nederland 30 %). Daarbij dient evenwel te worden opgemerkt dat de ontwikkeling niet continu is geweest ten gevolge van de economische crisis der dertiger jaren. De periode 1910/1930 vormt dan ook het hoogtepunt in de ontwikkeling. In deze periode nam de bevolking toe met 110.000 zielen, hetgeen een verviervoudiging betekent van het aantal dat omstreeks 1900 het gebied bewoonde.

De ontwikkeling van het westelijk deel van de Mijnstreek is ongeveer 25 jaar later aangevangen, namelijk bij het in produktie komen van de Staatsmijn Maurits in 1925. Op dat tijdstip was het gebied nog overwegend agrarisch, zij het dan dat in de randgemeenten reeds mijnwerkers woonden die in de oostelijke Mijnstreek werkten en dat de aanleg van de Maurits, die in 1915 was begonnen, reeds een concentratie van industriële bevolking nabij de nieuwe mijnzetel had doen ontstaan. Het enige regionaal verzorgende centrum was het stadje Sittard.

De vestiging van de mijn Maurits met in 1930 de aanvulling met een stikstofbindingsbedrijf en een cokesbatterij deed het aantal inwoners van de streek van 1920 tot 1940 stijgen van 42.000 tot 74.000 of met 76 % (Limburg 47 %, Nederland 30 %). Het hoogtepunt ligt in de periode 1920-1930.

Buiten de Mijnstreek was de bevolkingsgroei veel geringer en verliep zij geleidelijker. Voor Midden-Limburg ten oosten van de Maas en voor zuidelijk Zuid-Limburg bleef de groei ver beneden die van de provincie en zelfs beneden die van het Rijk. Slechts in overig Midden-Limburg lag het groeitempo boven dat van het Rijk, zoals ook blijkt uit de grafieken 4a t/m e. Buiten de Mijnstreek was de toeneming 100-140 %, d.w.z. een verdubbeling of iets meer, in de Mijnstreek echter bijna 400 %, hetgeen neerkomt op een verviervoudiging van het aantal van 1900. Terwijl in 1900 70.000 van de 250.000 inwoners of 28 % in de Mijnstreek woonden, was dit in 1956 gestegen tot 350.000 van de 750.000, ofwel \pm 47 %. De groei van deze streek overtrof dan ook in belangrijke mate die van het Rijk en van de Provincie.

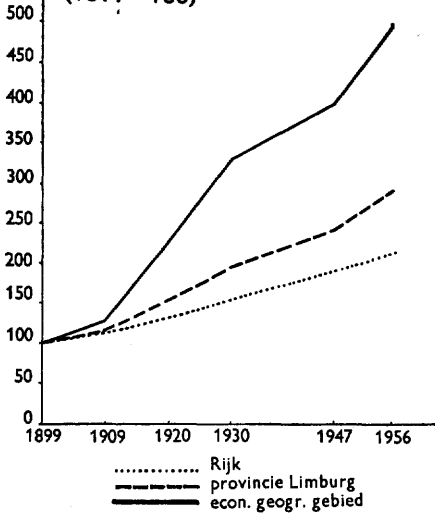
Geboorte en sterfte

In de grafieken 4a t/m e is het verloop van de geboorte en sterfte, alsmede het geboorteoverschot van 1900 af voor de verschillende deelgebieden in beeld gebracht. Zowel het geboorte- als het sterftcijfer vertoont een dalend verloop, waarbij evenwel de daling van het sterftcijfer in verschillende gebieden in de eerste decennia sneller ging dan die van het geboortecijfer, zodat - vooral in de Mijnstreek - een stijging van het geboorteoverschot optrad. In een later stadium houden de daling van het geboorte- en die van het sterftcijfer ongeveer gelijke tred, waarvan een zekere stabilisatie in het geboorteoverschot het gevolg was. Dit

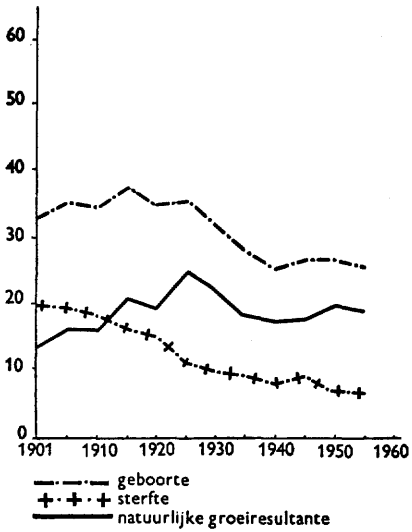
Grafiek 4a

MIJNSTREEK

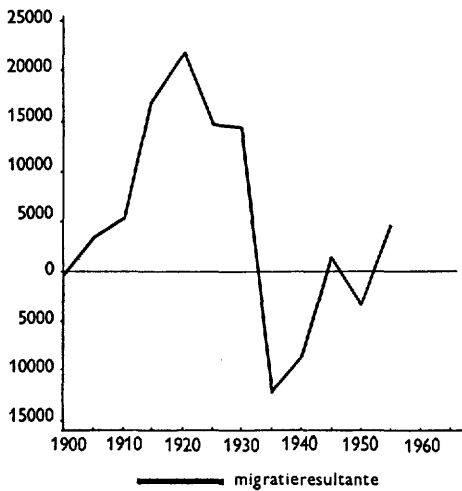
I. Toeneming der bevolking sedert 1899 (1899 = 100)

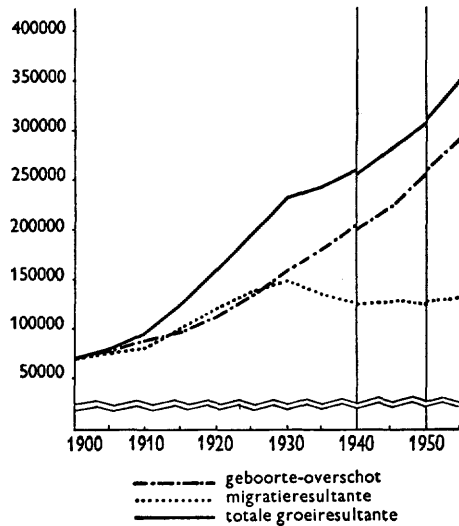
II. Natuurlijke groei per 5 jaar (‰)

III. Sociaal-economische groei totalen per 5 jaar

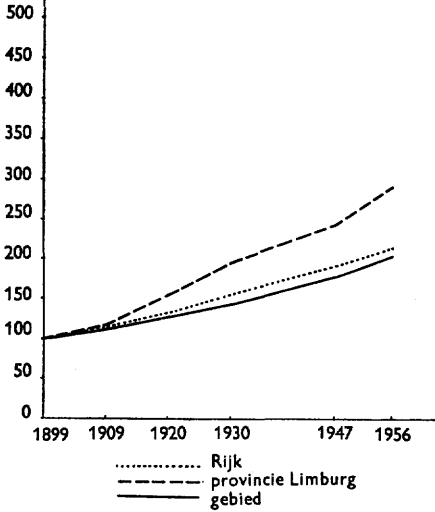

IV. Groeieresultanten sedert 1900

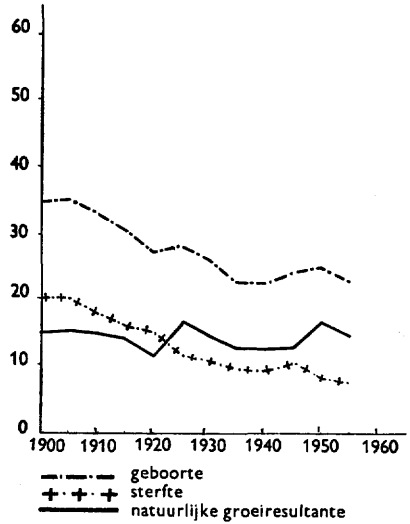

Grafiek 4b

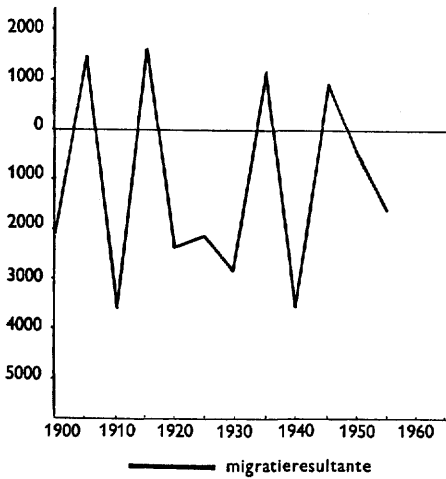
ZUIDELIJK ZUID-LIMBURG

I. Toeneming der bevolking sedert 1899
(1899 = 100)

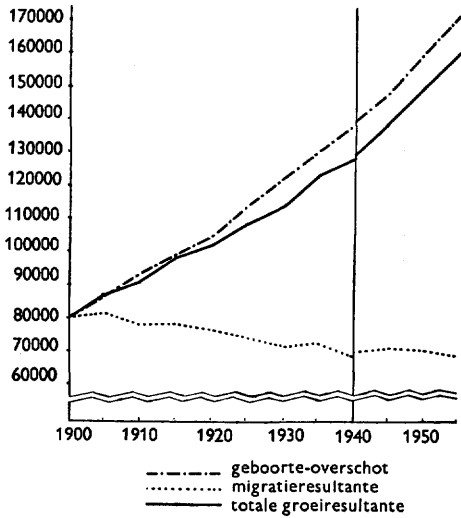
II. Natuurlijke groei per 5 jaar (‰)

III. Sociaal-economische groei totalen per 5 jaar

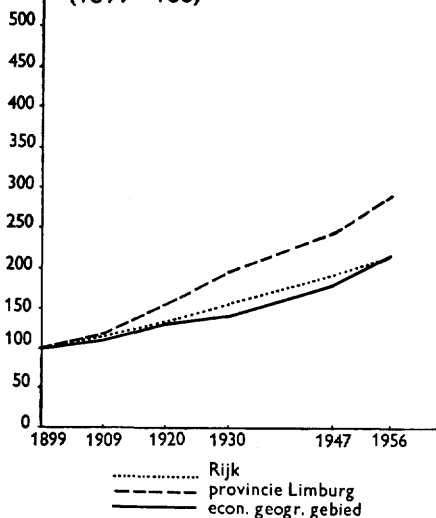
IV. Groeiresultanten sedert 1900

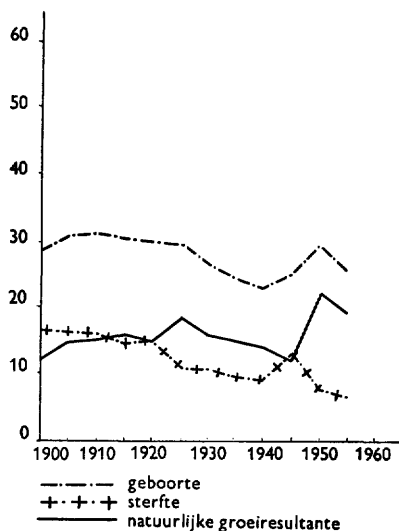
Grafiek 4c

MIDDEN-LIMBURG TEN OOSTEN VAN DE MAAS

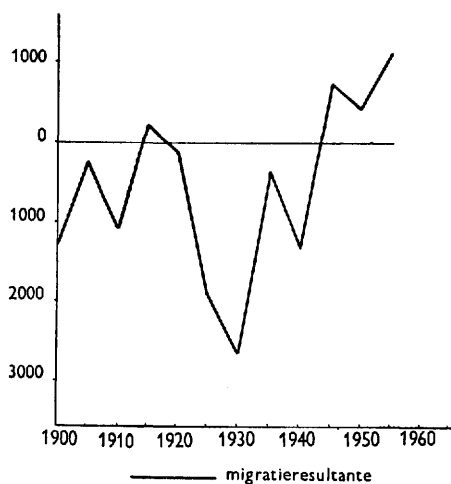
I. Toeneming der bevolking sedert 1899 (1899=100)

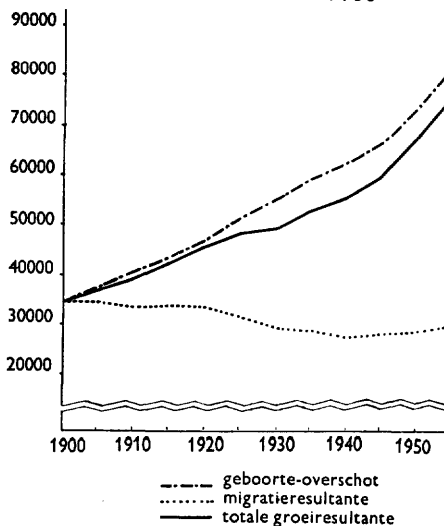
II. Natuurlijke groei per 5 jaar (‰)

III. Sociaal-economische groei totalen per 5 jaar

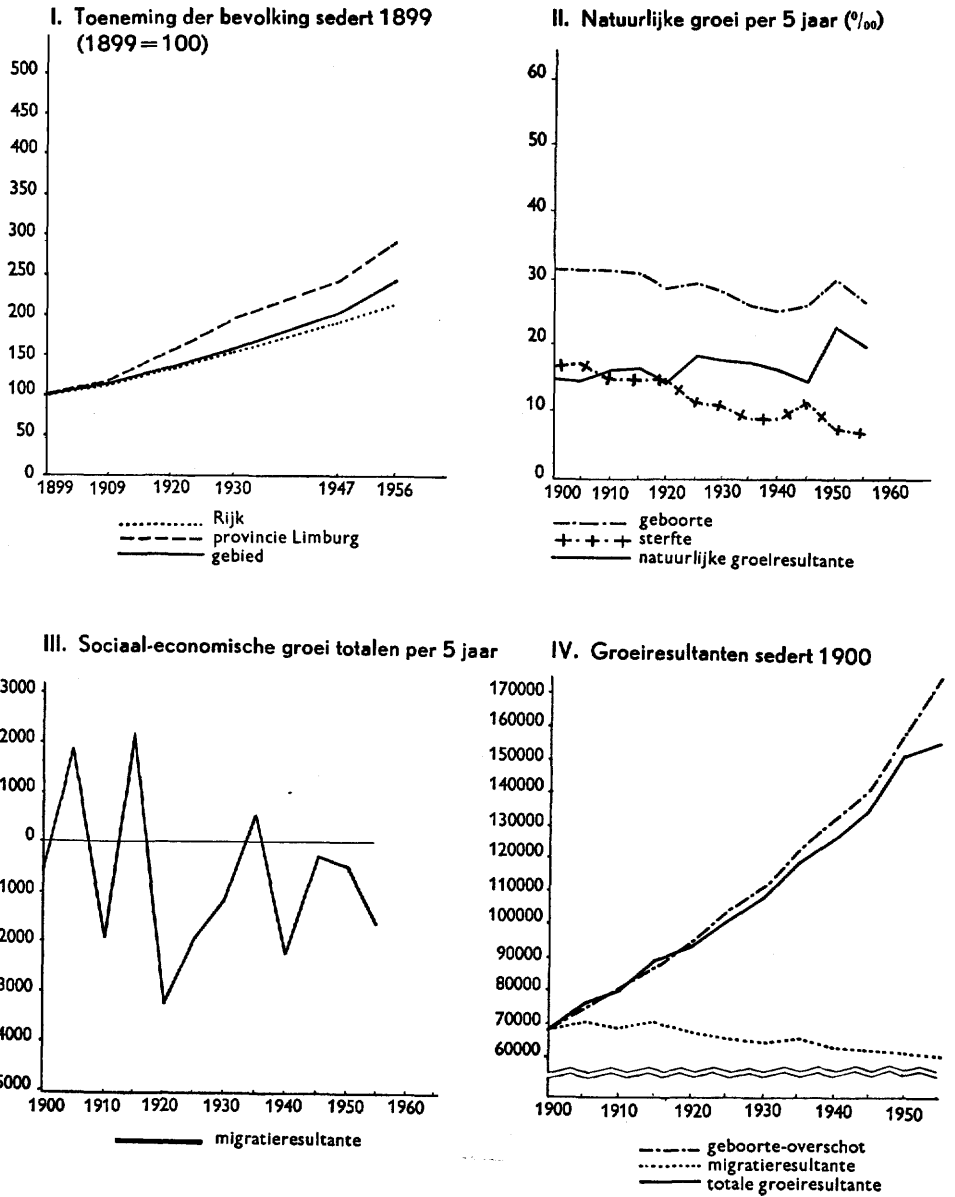

IV. Groeieresultanten sedert 1900

Grafiek 4d

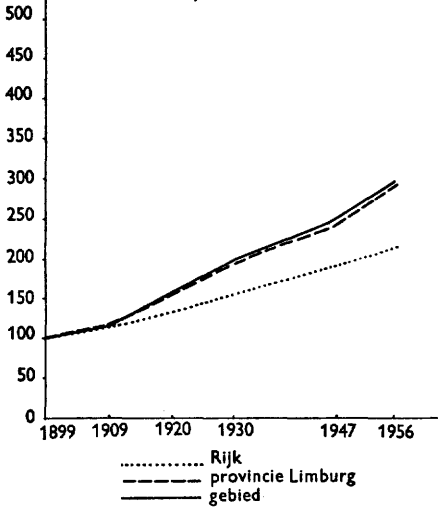
OVERIG MIDDEN-LIMBURG

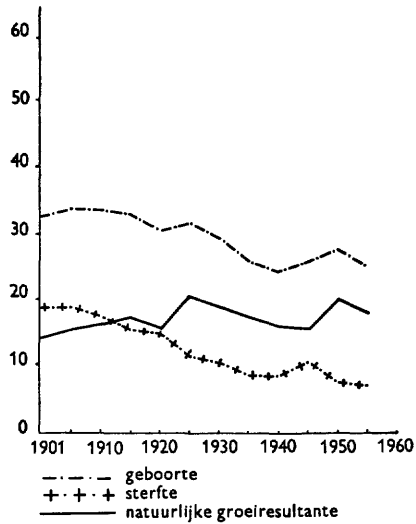
Grafiek 4e

ONDERZOEKSGBIED

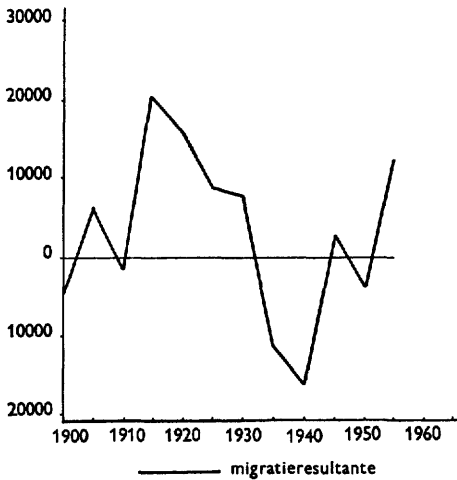
I. Toeneming der bevolking sedert 1899 (1899=100)

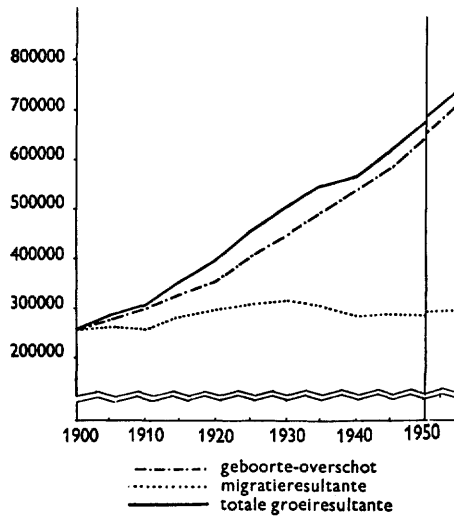
II. Natuurlijke groei per 5 jaar (‰)

III. Sociaal-economische groei totalen per 5 jaar

IV. Groeiresultanten sedert 1900

geboorte-overschot is zeer hoog, zoals blijkt uit grafiek 5, waarop de geboorte-overschotten per 1000 inwoners voor de provincies zijn aangegeven, en grafiek 6, die gegevens bevat voor een aantal Europese landen. Nederland heeft hierin het hoogste getal; binnen Nederland heeft Limburg het hoogste geboorte-overschot van alle provincies.

Het is te verwachten dat de geboortecijfers nog verder zullen dalen. Het sterftecijfer heeft echter een dusdanig laag niveau bereikt dat dit slechts kan worden verklaard uit het nog steeds oplopen van de gemiddelde leeftijd (uitgestelde sterfte) en een leeftijdsopbouw, welke naar verhouding zeer veel jeugdigen telt. Dit cijfer zal daarom ongetwijfeld gaan stijgen ten gevolge van de veroudering der bevolking en de grenzen welke gesteld zijn aan de verbetering van de overlevingskansen.

Migratie

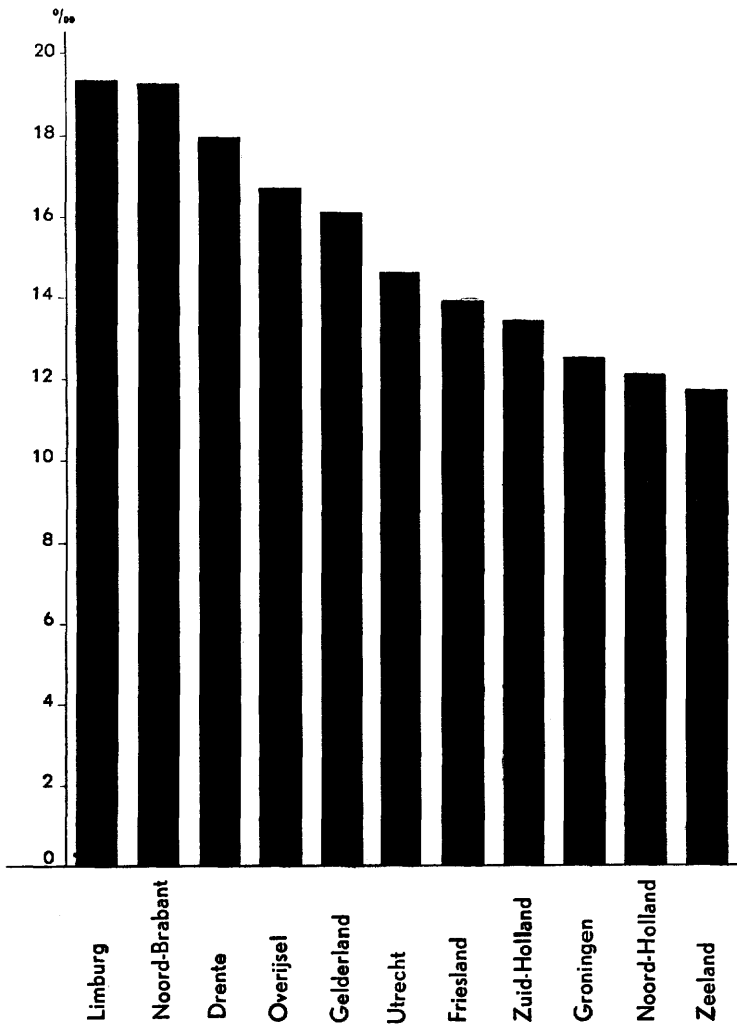
De sociaal-economische groei van het gebied (resultante van vestiging en vertrek) vertoont een opmerkelijke curve. Na een periode van immigratie van 1900 tot 1905 volgt er een van vertrek tot 1910, daarna een periode met een omvangrijk vestigingsoverschot tot 1930, een zeer aanzienlijk vertrek tot 1940, een oplopen in en na de wereldoorlog, een daling daarna en in de laatste jaren weer een zeer aanzienlijke stijging.

Voor het benaderen van de achtergrond van de migratiebeweging is het gewenst de cijfers voor de verschillende delen van het onderzoeksgebied afzonderlijk in de beschouwingen te betrekken (zie grafiek 7). In het oog springend is dan het sterk uiteenlopen der ontwikkeling in de verschillende gebieden.

In de Mijnstreek waren grote vestigingsoverschotten regel tot 1930. In de periode van de economische crisis daarna ontstonden echter aanzienlijke vertrekoverschotten. De oorlogsperiode leidde tot vestigingsoverschotten (de mijnwerkers waren vrij van „Arbeitseinsatz”), na de bevrijding had evenwel weer afvloeiing plaats (vertrek van onderduikers en van buitenlanders). De laatste jaren leverden aanzienlijke vestigingsoverschotten op. Bij de migratiebeweging hebben met andere woorden in verschillende gevallen vrij incidentele factoren gewerkt, doch de algemene lijn is wel dat de opkomst van de mijnen heeft geleid tot een zeer omvangrijke vestiging, die ook thans nog niet tot stilstand is gekomen nu de bevolking van de Mijnstreek zeer aanzienlijk is gegroeid en dus zelf jaarlijks een groot aantal nieuwe werknemers oplevert. Ter nadere verklaring van de grote vertrekoverschotten in de crisisperiode moge hier worden vermeld dat toen de economische depressie leidde tot beperking van de werkgelegenheid in de mijnen het eerst ontslag werd gegeven aan buitenlandse werknemers; een groot gedeelte is als gevolg daarvan weer uit Nederland vertrokken.

Zuidelijk Zuid-Limburg vertoont in zijn migratiebeweging een geheel ander beeld. Terwijl de algemene lijn uiteindelijk een vertrekoverschot te zien geeft, heeft de grafiek toch een aantal pieken van vestigingsoverschotten, namelijk in de beide wereldoorlogen en de economische crisis van de dertiger jaren. Een en ander duidt er op dat door het ontbreken van

Grafiek 5

GEBOORTE-OVERSCHOTTEN
per 1000 inwoners in de Nederlandse provincies*Bron: Jaarcijfers van Nederlands C.B.S.*

Grafiek 6

GEBOORTE-OVERSCHOTTEN
per 1000 inwoners in de Westeuropese landen in 1952

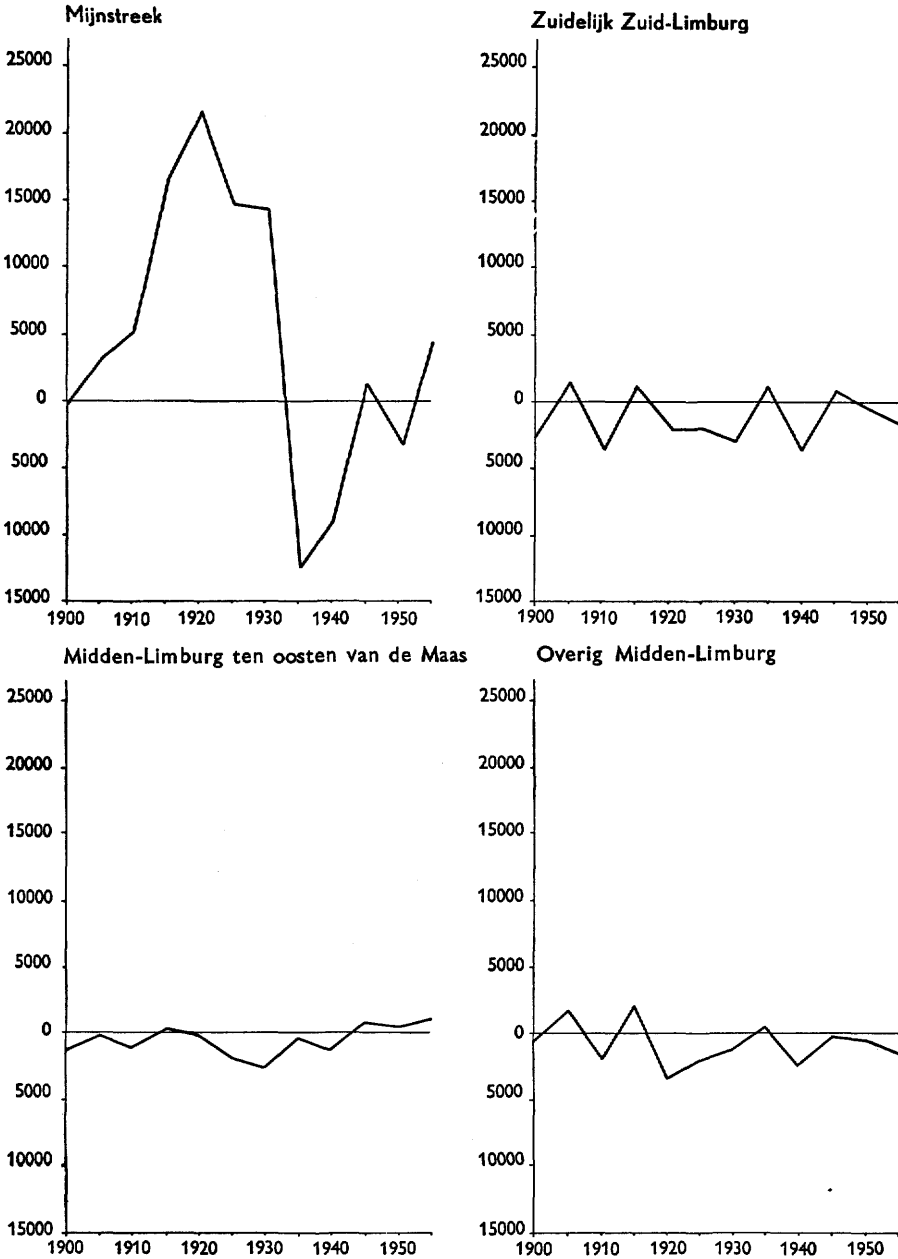
Bron: Statistical Abstract of the United States 1954

voldoende bestaansbronnen de bevolking uit dit gebied wegtrekt, doch in tijden van economische malaise – althans gedeeltelijk – weer terugvloeit.

Midden-Limburg ten oosten van de Maas is tot de bevrijding een gebied geweest, waaruit, zij het niet steeds in even sterke mate, belangrijke aantallen personen vertrokken. Thans komt voor dit gebied een geheel nieuwe periode, die zich reeds enigszins in de cijfers over de laatste jaren aftekent.

Grafiek 7
 MIGRATIE-OVERSCHOTTEN
 per 5-jarige perioden

Overig Midden-Limburg werd aanvankelijk gekenmerkt door wisselende vestigings- en vertrekoverschotten met uiteindelijk vrij geringe verschillen; na 1920 wordt het totale vertrekoverschot groter. Hierbij dient intussen te worden opgemerkt dat de ontwikkeling van de gemeenten ten oosten van de Maas sterk afwijkt van die aan de andere zijde van die rivier. Het is hier evenwel niet de plaats daar nader op in te gaan.

Samenvattend kan worden geconstateerd dat de nadere analyse van de migratoire beweging laat zien dat het mijngebied een belangrijk vestigingsgebied is en dat de overige delen van het onderzoeksgebied, zij het in uiteenlopende mate, bevolkingafstotend waren. De groei van de Mijnstreek valt voor een niet onbelangrijk deel samen met de vertrekoverschotten van andere delen van het gebied van onderzoek, hetgeen het vermoeden doet rijzen dat deze vertrekoverschotten grotendeels zijn afgevoerd naar de Mijnstreek. Zekerheid daaromtrent is evenwel niet te verkrijgen omdat de gegevens ontbreken. In ieder geval is de algemene conclusie gewettigd dat de opkomst van de mijnen in hoge mate bepalend is geweest voor het bevolkingsverloop in het gehele onderzoeksgebied, niet alleen in perioden van opkomst, doch ook in perioden van dalende werkgelegenheid, zoals blijkt uit een vergelijking van de grafieken 4a en b.

Huisvesting

Het belangrijkste probleem dat er op het gebied van de huisvesting thans bestaat is het tekort aan woningen. Dit tekort is in de verschillende delen van de provincie niet gelijk. Uit grafiek 8 blijkt dat naast Maastricht en omstreken vooral het oostelijke deel van de Mijnstreek met grote tekorten kampt.

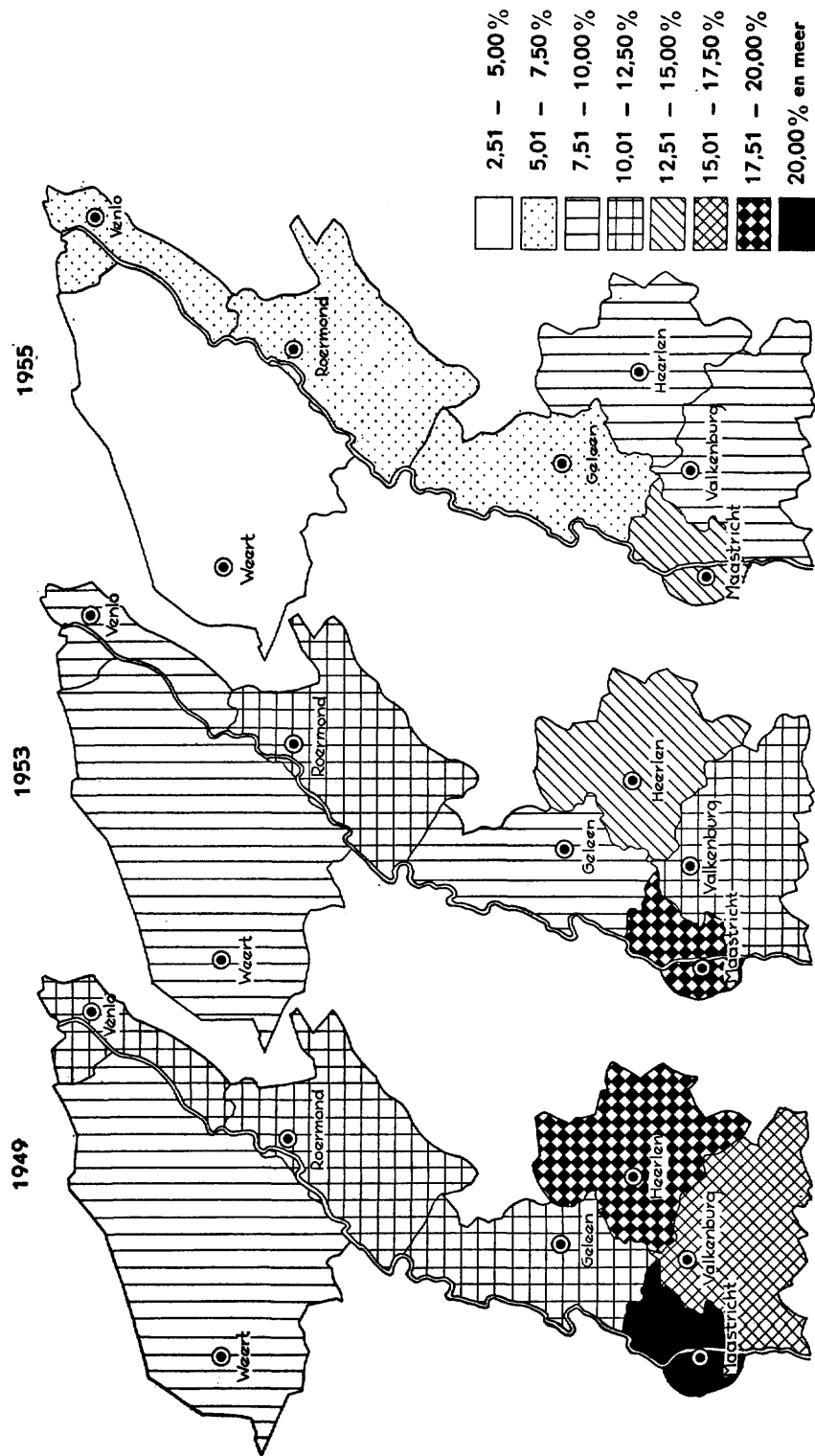
Het aantrekken van nieuwe personeelsleden wordt dan ook, evenals bij andere bedrijven en diensten, in aanzienlijke mate belemmerd door de omstandigheid, dat slechts in beperkte mate huisvesting in het vooruitzicht kan worden gesteld. Het reserveren van ter beschikking van de mijnen komende woningen voor nieuw personeel is praktisch slechts uitvoerbaar, indien daarnaast ook aan de huisvestingsbehoeften van reeds in dienst zijnd personeel in redelijke mate wordt voldaan. Een sterke bevoordeling van de mijnwerkers op het gebied van de huisvesting zou grote sociale spanningen met zich brengen aangezien ook buiten de mijnsector zeer urgente woningbehoefte bestaat. Oplossing van de huisvestingsmoeilijkheden van mijnpersoneel is uiteindelijk dan ook slechts te bereiken door bevrediging der totale woningbehoefte door uitbreiding van de woningvoorraad.

Resumerend kan hier worden gesteld dat de achterstand in de woningvoorziening nog steeds aanzienlijk is ondanks de vooruitgang die in het recente verleden werd geboekt (zie grafiek 9), doch dat het niet onmogelijk is dat over een beperkt aantal jaren, gezien de relatief grote woningproductie (7000-8000 woningen per jaar lijkt voor de naaste jaren in Limburg mogelijk), weer een verzadiging op dit terrein zal kunnen worden bereikt. Op iets langere termijn gezien kan dan ook worden verwacht dat het huisvestingsvraagstuk voor de ontwikkeling van de mijnen geen remmende factor meer zal zijn.

Grafiek 8

WONINGTEKORT IN % VAN DE WONINGBEHOEFTE

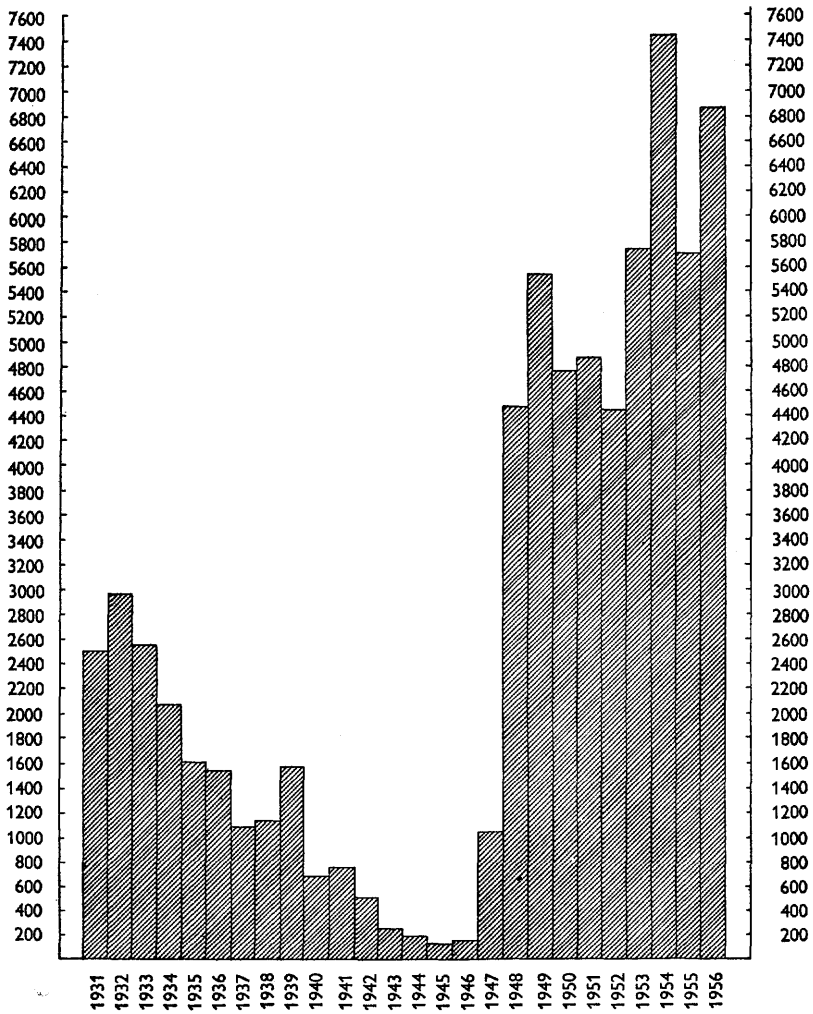
per economisch-geografisch gebied op grond van de abnormale samenwoningen op 30 juni 1949, 1 januari 1953 en 30 juni 1955

Grafiek 9

ONTWIKKELING VAN DE WONINGBOUW

in Limburg van 1931 t/m 1956

HOOFDSTUK II

DE BEROEPSBEVOLKING

De beroepsbevolking ten opzichte van de totale bevolking

Bij schattingen met betrekking tot de toekomstige omvang van de beroepsbevolking wordt er in het algemeen van uitgegaan dat deze ongeveer 40 % bedraagt van de totale bevolking, en wel 60 % van de mannen en 20 % van de vrouwen.

Wanneer de situatie in het gebied van onderzoek in dit opzicht wordt nagegaan dan blijkt dat de genoemde percentages globaal worden benaderd, doch dat er toch ook opvallende afwijkingen zijn te constateren (zie onderstaande tabel).

Beroepsbevolking in %, van de totale bevolking

Gebied	1909			1930			1947		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
De Mijnstreek	58,5	18,5	39,4	58,0	12,5	36,2	58,5	16,1	37,7
Zuidelijk Zuid-Limburg	57,6	23,6	40,2	59,5	22,8	40,9	59,3	20,7	39,8
Midden-Limburg ten oosten van de Maas	58,1	25,1	41,9	56,5	21,6	39,1	59,0	22,0	40,6
Overig Midden- en Noord-Limburg	59,1	24,4	42,2	57,0	23,0	40,3	57,6	23,1	40,5
Gebied van onderzoek	58,3	22,5	40,7	58,0	18,1	38,5	58,5	19,3	39,1
Limburg	58,4	22,3	40,7	57,8	18,3	38,4	58,4	19,7	39,3
Rijk	59,4	18,3	38,6	61,3	19,2	40,1	61,0	19,5	40,2

Voor het onderzoeksgebied als geheel daalde namelijk het percentage van 40,7 % in 1909 tot 38,5 % in 1930, waarna een stijging volgde tot 39,1 % in 1947. Deze ontwikkeling loopt parallel met die voor de gehele provincie, terwijl in het Rijk een tegenovergestelde ontwikkeling plaatshad. Een nadere analyse doet zien dat de ontwikkeling zoals deze voor het gehele gebied kan worden waargenomen ook in de deelgebieden is te constateren, doch dat de niveaus waarop de percentages liggen vrij sterk uiteenlopen en wel in dier voege dat de meest geïndustrialiseerde gebieden de laagste percentages vertonen.

Voor een belangrijk deel blijken de verschillen overigens terug te brengen te zijn tot een dalend aandeel van de vrouwen in de beroepsbevolking. Alhoewel zulks gedeeltelijk moet worden toegeschreven aan de uiteenlopende telcriteria voor vrouwelijke beroepspersonen bij de diverse beroepstellingen (vooral 1930 is in dit opzicht afwijkend) is dit toch niet als de enige

oorzaak aan te merken. Wellicht is de verklaring hierin te zoeken dat met de overgang naar een beter betaalde betrekking in de industrie de bereidheid tot het medewerken in het gezinsbedrijf c.q. het aanvaarden van aanvullende werkgelegenheid afneemt, terwijl bovendien speciaal voor de mannen een rol speelt het langer in opleiding blijven alvorens men tot de uitoefening van een beroep overgaat.

De verdeling van de beroepsbevolking over de bestaansbronnen

Bij een analyse van de beroepsgroepen kunnen de bestaansbronnen worden gegroepeerd in twee hoofdsectoren, namelijk die der primaire produktietakken en die van de dienstenverlenende beroepen. Tot de eerste behoren de landbouw en de industrie, tot de tweede handel en verkeer, krediet-, bank- en verzekeringswezen, onderwijs, vrije beroepen en huiselijke diensten. In tabel 1 zijn de gegevens daaromtrent opgenomen voor het gehele gebied van onderzoek voor de jaren 1909, 1930 en 1947. In grafiek 10 zijn voor de mannelijke beroepsbevolking deze gegevens grafisch verwerkt per deelgebied.

Dat daarbij alleen de mannen zijn opgenomen is in verband met het reeds hiervoren signaleerde feit dat door verschillen in telcriteria de vrouwelijke beroepsbevolking in 1930 moeilijk vergelijkbaar is met die van de beide andere jaren. In het bijzonder voor de landbouw is dit van grote betekenis.

Bij de industrie is voorts in verband met de doelstellingen van dit rapport onderscheid gemaakt tussen mijnen en overige industrie. Voor een juiste interpretatie van de gegevens zij hierbij evenwel opgemerkt dat de cijfers voor de mijnen niet alleen betrekking hebben op het eigenlijke mijnbedrijf, maar ook op de cokesfabriek van de staatsmijn Emma. De cokesfabriek van de staatsmijn Maurits en de chemische bedrijven van de Staatsmijnen zijn in de beroepstellingen opgenomen onder de overige industrie, namelijk respectievelijk onder de openbare nutsbedrijven en de chemische industrie.

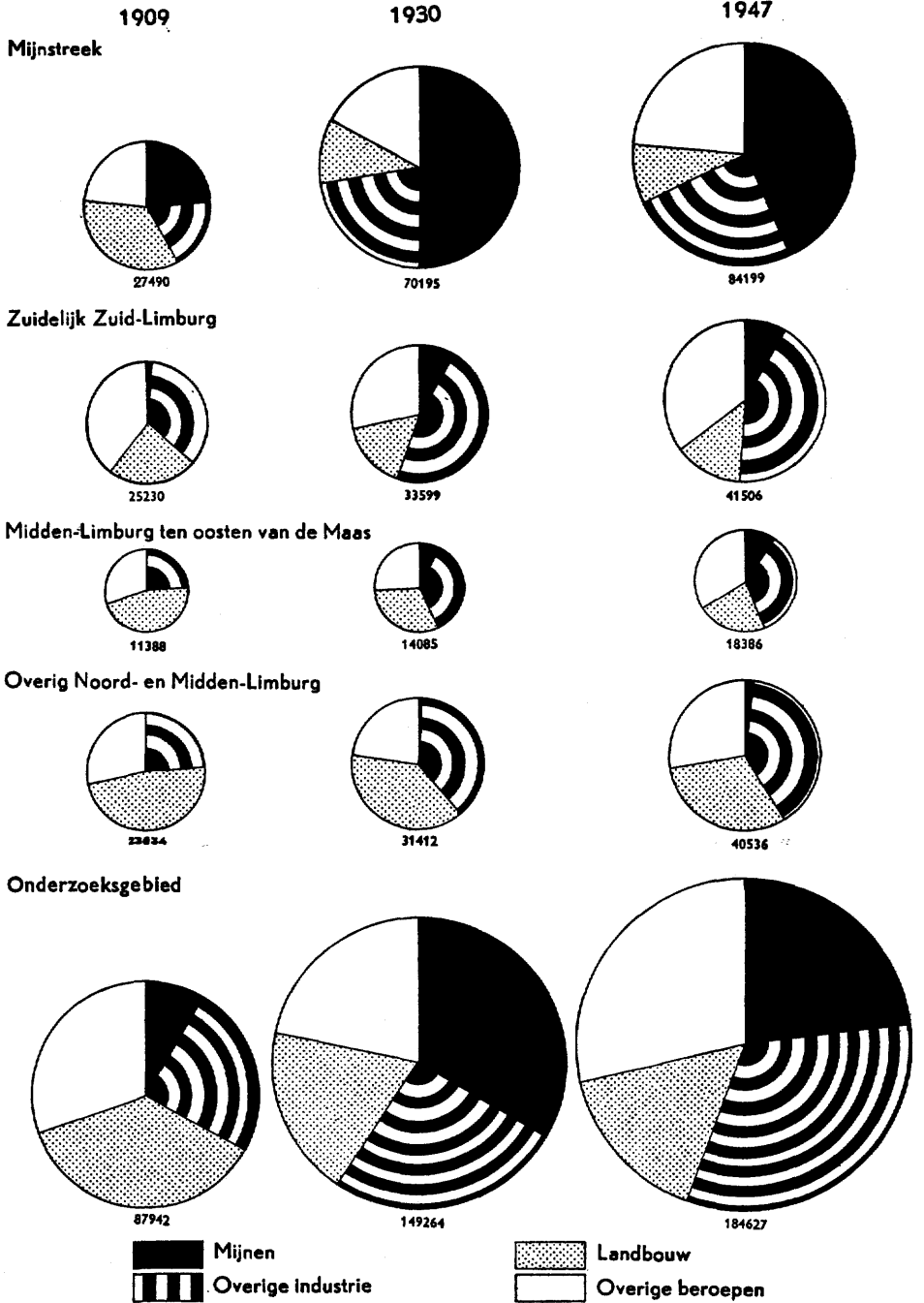
De grafiek geeft wel een sterk sprekende ontwikkeling te zien. Terwijl de landbouw in 1909 voor het gebied als geheel nog de sterkste beroepsgroep was, is deze in de loop der jaren sterk teruggedrongen en wel van noord naar zuid in toenemende mate (vgl. overig Midden-Limburg en de Mijnstreek). De mijnen en de industrie zijn daarvoor nu als voornaamste groepen in de plaats gekomen. Daarnaast is wel zeer opvallend de positie van de beroeps personen die in de dienstenverlenende beroepen hun bestaan vinden. Het is in dit verband gewenst de groepen landbouw, industrie en dienstenverlenende beroepen nader te bezien, waarbij uiteraard speciale aandacht aan de mijnen zal worden geschonken.

Landbouw

Zowel in het gehele gebied van onderzoek als in de deelgebieden nam het aandeel van de landbouw in de mannelijke beroepsbevolking zo sterk af, dat deze de voornaamste plaats heeft moeten afstaan aan de industrie. De ontwikkeling is uiteraard in de verschillende deelgebieden uiteenlopend. In de Mijnstreek, evenals in zuidelijk Limburg, is het aantal beroeps personen in de landbouw nog slechts een kleine minderheid. In Midden-Limburg is de agrarische groep nog zeer belangrijk, doch er is een sterke tendens waarneembaar tot relatieve daling.

Grafiek 10

INDELING DER MANNELIJKE BEROEPSBEVOLKING
NAAR BEROEPSGROEPEN

Wanneer naast de relatieve de absolute cijfers in beschouwing worden genomen dan blijkt de achteruitgang in het totaal aantal beroepspersonen in de landbouw betrekkelijk gering te zijn. In de verschillende deelgebieden is de ontwikkeling nogal uiteenlopend, waarbij de aandacht wordt gevestigd op de veranderingen in de verhouding tussen het aantal mannen en het aantal vrouwen. Er kan daarbij worden volstaan met het vergelijken van de cijfers voor 1909 en 1947, mede ook gelet op de onvergelijkbaarheid van de cijfers omtrent de vrouwen in de landbouw bij de beroepstellingen, waarop reeds eerder de aandacht werd gevestigd. In onderstaande tabel zijn de verschillende cijfers vermeld.

Beroepsbevolking in de landbouw in 1909 en 1947, verdeeld in mannen en vrouwen

	1909			1947		
	mannen	vrouwen	totaal	mannen	vrouwen	totaal
Mijnstreek	9.899	3.487	13.386	6.851	3.462	10.313
Zuidel. Zd.-Limburg	6.128	2.684	8.812	5.862	3.013	8.875
Midden-L. t.o.v. de Maas	5.316	2.224	7.540	4.201	2.015	6.216
Overig M.- en Nrd.-Limb.	11.417	4.615	16.032	12.638	6.592	19.230
Gebied van onderzoek	32.760	13.010	45.770	29.552	15.082	44.634

Uit deze cijfers blijkt, dat het aantal mannen in de landbouw belangrijk is afgenomen, het aantal vrouwen echter bijna evenveel toegenomen. Een dergelijk verschil tussen de ontwikkeling van het aantal mannen en vrouwen in de landbouw is niet in alle gebieden te constateren.

In de Mijnstreek nam het aantal mannen belangrijk af, het aantal vrouwen bleef echter nagenoeg gelijk. In zuidelijk Zuid-Limburg nam het aantal mannen in tamelijk beperkte mate af, het aantal vrouwen nam in iets grotere mate toe. In Midden-Limburg ten oosten van de Maas is een zeer belangrijke daling van het aantal mannen te constateren, naast een bescheiden daling van het aantal vrouwen. Overig Midden-Limburg tenslotte geeft naast een niet onaanzienlijke stijging van het aantal mannen een zeer sterke stijging van het aantal vrouwen te zien.

Onder alle voorbehoud met betrekking tot de betrouwbaarheid van de gegevens van de vrouwelijke beroepsbevolking is uit het materiaal toch wel af te leiden dat in de landbouw belangrijke structuurwijzigingen hebben plaatsgegrepen. Er hebben zich klaarblijkelijk vele gevallen voorgedaan waarin de man zijn hoofdberoep buiten de landbouw heeft gevonden (wellicht nog met de landbouw als nevenberoep), terwijl de vrouw in het landbouwbedrijf bleef ingeschakeld. Deze ontwikkeling zal zeer waarschijnlijk vooral plaats hebben gegrepen in de kleine bedrijven, welke aan de rand van het bestaansminimum stonden, en waarbij de nieuwe vormen van werkgelegenheid de mogelijkheid openden tot een aanzienlijke vergroting van de gezinsinkomsten, al of niet met opgeven van het agrarisch bedrijf. In het algemeen kan er hier nog op worden gewezen dat de landbouwbedrijven in het onderzoeksgebied gemengde bedrijven zijn, dus met akkerbouw en veehouderij.

In grafiek 11 is een aanschouwelijke voorstelling gegeven van de ontwikkeling der land- en tuinbouwbedrijven naar hun aantal in de grootteklassen van 1 tot 5 ha, 5 tot 10 ha, 10 tot 20 ha en 20 ha en groter. Daaruit blijkt dat er een duidelijke tendens valt waar te nemen tot het verdwijnen van de kleine bedrijven tot 5 ha, met uitzondering van de tuinbouwsector waar een belangrijke toename plaats had en een zeer duidelijke stijging van de grotere bedrijven. Als vermoedelijke oorzaken kunnen hier worden genoemd enerzijds het gebruik van agrarische grond voor tal van andere doeleinden (stadsuitbreiding, wegenaanleg etc.), anderzijds de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de algemene vergroting van de welvaart, tengevolge waarvan het handhaven van een klein landbouwbedrijf niet meer noodzakelijk c.q. niet meer aantrekkelijk was.

Het ontbreken van vergelijkbaar cijfermateriaal maakt het onmogelijk na te gaan of deze ontwikkeling zich ook na 1947 heeft voortgezet.

Het beschikbaar cijfermateriaal geeft aanleiding tot het maken van enkele aanvullende opmerkingen:

1. De hierboven geschetste algemene ontwikkeling doet zich in alle deelgebieden voor, zij het niet overal met dezelfde intensiteit. Wanneer het aantal bedrijven tot 5 ha op 100 wordt gesteld in 1910, dan bedraagt het indexcijfer voor 1947 voor het gebied van onderzoek 62, voor de Mijnstreek 52, voor zuidelijk Zuid-Limburg 83, voor Midden-Limburg ten oosten van de Maas 54 en voor overig Midden-Limburg 59. Het cijfer voor zuidelijk Zuid-Limburg is vooral beïnvloed door het meer agrarisch georiënteerde deel van het deelgebied, namelijk het toeristisch gebied ten zuiden van Valkenburg. Wellicht is de geringere mate van verstedelijking in dit gebied hier een verklarende omstandigheid.

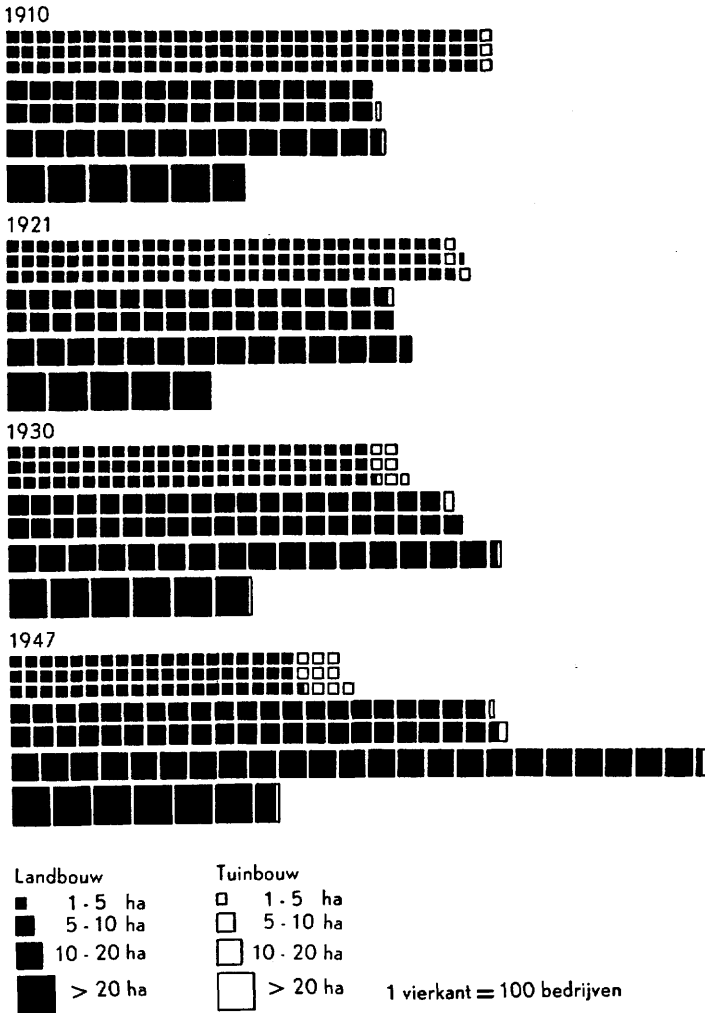
2. Zeer opvallend zijn ook de cijfers omtrent de stijging van het aantal „particulieren”, d.w.z. zij die weliswaar nog een landbouwbedrijfje hebben doch hun hoofdbestaan buiten de landbouw vinden. Terwijl hun aantal met inbegrip van de klasse met 0-1 ha grond in 1910 ongeveer 2000 bedroeg, liep dit tot 1947 op tot ongeveer 8000. Wanneer daarnaast blijkt dat al deze „bedrijven” te zamen de beschikking hadden over rond 4000 ha landbouwgrond en dat in slechts 1500 gevallen meer dan 1 ha grond aanwezig was, dan is het duidelijk dat hier van eigenlijke agrarische bedrijven in de meeste gevallen geen sprake zal zijn. Intussen moet worden aangenomen dat in 1947 de mogelijkheden om via een eigen stukje grond een aanvulling te geven aan het voedselpakket nog van invloed is geweest.

Voor het doel van dit rapport is het tenslotte nog gewenst enige aandacht te besteden aan de grootte van de groep personen die thans nog op de kleine landbouwbedrijven werkt. De meest recente cijfers omtrent de vaste arbeidskrachten in de landbouwbedrijven zijn die van 1947. Daaruit is af te leiden dat in het gebied van onderzoek op ongeveer 6600 bedrijven tot 5 ha in totaal resp. 7800 mannen en 3700 vrouwen alsmede ruim 500 jongens en meisjes jonger dan 15 jaar als vaste arbeidskrachten aanwezig waren. De verdeling van deze aantallen over de deelgebieden is weergegeven in tabel 2. Er kan worden aangenomen dat vooral in de Mijnstreek een verdere daling van de aantallen heeft plaatsgevonden. Er kan voorts op worden

Grafiek 11

INDELING VAN DE LAND- EN TUINBOUWBEDRIJVEN

naar grootteklassen voor het onderzoeksgebied

gewezen dat een ontwikkeling van de kleine agrarische bedrijven in de richting van de tuinbouw in Zuid-Limburg slechts in zeer beperkte mate heeft plaatsgevonden terwijl er geen tekenen zijn die een dergelijke ontwikkeling in de naaste toekomst doen verwachten. Een en ander zou erop kunnen wijzen dat de agrarische groep die in Zuid-Limburg nog aanwezig is, vrij sterk

traditioneel gebonden is en in vele gevallen slechts de agrarische bedrijven zal prijsgeven wanneer daarvoor een strikte noodzaak aanwezig is, bijv. door het wegvallen van bedrijfsgronden. Voor de overgang uit de landbouw naar andere beroepsgroepen is waarschijnlijk Midden-Limburg belangrijker dan Zuid-Limburg.

Nijverheid (inclusief mijnbouw)

Zoals reeds tot uitdrukking is gekomen, is de nijverheid in het gebied van onderzoek thans het voornaamste middel van bestaan. Volledigheidshalve dient er evenwel op te worden gewezen dat de cijfers van de beroepstellingen onder nijverheidsbedrijven ook de ambachtsbedrijven rekenen. Deze zijn in hoofdzaak van verzorgende aard. Vergelijkbare gegevens omtrent een indeling in stuwende en verzorgende bedrijven zijn niet te berekenen over de verschillende beroepstellingen, zodat het onderscheid hier moet worden verwaarloosd en eenvoudigheidshalve in plaats van de aanduiding „industrie en ambacht” de term nijverheid zal worden gebruikt.

De deelgebieden vertonen een onderling verschillende mate van industrialisatie. Voor het geven van enig inzicht zal hier nader op de facetten die in dit verband van belang zijn worden ingegaan.

In de Mijnstreek werkt niet minder dan 68 % van de mannelijke beroepsbevolking in de nijverheid. In dit gebied liggen alle mijnzetels. Bij de nadere beschouwing over de mijnindustrie zal nog nader op de betekenis van de mijnen in het kader van de industrialisatie worden ingegaan. Voor degene die dit dichtbevolkte gebied met zijn dicht bijeen gelegen en vaak aaneengegroeide agglomeraties kent, is het duidelijk dat de landbouw hier vrijwel heeft afgedaan en dat de verhouding tussen de verschillende beroepen in hoofdzaak zal worden bepaald door de mate van welvaart welke het gebied uit de industriële produktie krijgt, ten gevolge waarvan een deel der bevolking nodig is voor de waarneming der dienstenverlenende en verzorgende functies.

Het gebied van zuidelijk Zuid-Limburg heeft de helft van zijn beroepspersonen in de industrie. In dit gebied ligt de vanouds reeds belangrijke industriële stad Maastricht. Ter illustratie van de betekenis van de industrie hier, reeds in de vorige eeuw, zij opgemerkt dat volgens de beroepstelling van 1889 op een totale mannelijke beroepsbevolking van 8764 personen er niet minder dan 5580 in de nijverheid werkten. Zuidelijk Zuid-Limburg is het enige deelgebied waar het relatieve aandeel van de industrie in de vrouwelijke beroepsbevolking vanaf 1909 regelmatig is afgenomen. In alle andere gebieden daarentegen is van een regelmatige, in de Mijnstreek zelfs een zeer forse, toename sprake.

Midden-Limburg ten oosten van de Maas vertoont van 1909 tot 1930 een sterke toename van het relatieve aandeel van de industrie; na 1930 bleef het nagenoeg gelijk. In dit gebied gaat binnenkort een geheel nieuwe ontwikkeling inzetten ten gevolge van het in produktie komen van de nieuwe staatsmijn Beatrix.

Ook overig Midden-Limburg wordt gekenmerkt door een zeer sterke toename van de industriële bevolking tot 1930 en een relatief gelijk blijvend aandeel daarvan in de totale

TABEL 2

Vaste arbeidskrachten op landbouwbedrijven van 1 tot 5 ha in 1947

Gebied	Niet-betaalde medewerkende gezinsleden				Overige vaste arbeidskrachten				Totaal					
	Bedrijfs hoofden		jongens en meisjes, jonger dan 15 j.		15 t/m 20 j.		21 jaar en ouder							
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen						
Mijnstreek	1436	210	35	104	74	320	532	15	13	2	37	20	1947	851
Zuidelijk Zuid-Limburg	928	109	42	79	74	172	531	—	9	5	21	17	1234	753
Midden-Limburg ten o. v.d. Maas	813	68	92	80	60	159	337	2	8	3	9	23	1117	537
Overig Noord- en Midden-Limburg	1812	130	270	219	195	343	879	8	21	20	45	57	2579	1420

beroepsbevolking tot 1947. Daarbij moet er wel op worden gewezen, dat in dit gebied belangrijke verschillen bestaan tussen de gemeenten ten oosten en ten westen van de Maas.

Ten oosten van de Maas liggen de gemeenten Venlo, Tegelen, Belfeld en Beesel, welke sterk geïndustrialiseerd zijn en in de provincie Limburg zelfs als een belangrijk industrieel kerngebied kunnen worden gezien. Ten westen van de Maas daarentegen is de invloed van de industrie veel geringer.

De stad Weert krijgt weliswaar geleidelijk aan steeds meer industriële allure, doch de overige gemeenten zijn nog overwegend agrarisch, alhoewel er niet onbelangrijke aantallen personen naar industrieën elders forensen.

In het kader van de industriële ontwikkeling namen en nemen de mijnen de belangrijkste plaats in. De personeelssterkte van de mijnen met de chemische bedrijven bedraagt op het ogenblik niet minder dan 65.000 personen. Het is de mijnen onmogelijk gebleken hun personeel aan te trekken uit de bevolking, zoals deze onder sterke invloed van de migratie uitgroeide in de meer directe omgeving. In de praktijk bleken velen die vrij ver van de mijnzetels woonden bereid om ondanks de grote afstand en wellicht mede omdat zij in hun oude milieu konden blijven wonen, werk in de mijnen te aanvaarden. Dit heeft tot resultaat gehad dat de invloed van de mijnen als werkgevers zich thans uitstrekt tot nagenoeg de gehele provincie Limburg en zelfs tot gedeelten van de provincie Noord-Brabant. In grafiek 10 is de groei van deze verhoudingen duidelijk zichtbaar. Terwijl voor het gebied van onderzoek een sterke stijging van het aandeel van de mijnen in de beroepsbevolking tot 1930 naar voren komt en daarna een zeer belangrijke daling tot 1947, blijkt deze zelfde ontwikkeling zich wat de deelgebieden betreft slechts voor te doen in de Mijnstreek zelf. In zuidelijk Zuid-Limburg is het relatieve aandeel tussen 1930 en 1947 nagenoeg gelijk gebleven, in de beide andere gebieden is het aandeel van de mijnen in de totale beroepsbevolking toegenomen.

De analyse van de beroepsbevolking in de industrie leidt tot de algemene conclusie dat de industrialisatie in Limburg in de afgelopen eerste helft van de 20e eeuw in zeer snel tempo is verlopen.

De mijnen waren daarbij de belangrijkste partij, doch ook de overige industrie heeft een aanzienlijke uitbreiding ondergaan. Daarbij dienen nog enkele opmerkingen te worden geplaatst:

1. De mijnen hebben als belangrijke basisindustrie uiteraard behoefte aan toeleveringsbedrijven. De invloed van de mijnen is derhalve groter geweest dan in de grafiek tot uitdrukking komt. Daarbij dient er nogmaals op te worden gewezen dat de chemische industrieën der mijnen (en een der basisbedrijven hiervoor, namelijk de cokesfabriek van de Maurits) niet bij de mijncijfers zijn begrepen.

2. De mijnen hebben zich genoodzaakt gezien hun personeel door dagelijkse busdiensten tot op grote afstand te gaan halen.

Bij andere industrieën is dit verschijnsel, zeker op het ogenblik nu de woningnood een vrije vestiging in de meeste gevallen zeer ernstig belemmert, ook wel te constateren, doch daar betreft het in hoofdzaak vrouwelijke arbeidskrachten.

Dienstenverlenende beroepen

De grafiek met de relatieve indeling van de beroepen (grafiek 10) geeft voor de dienstenverlenende beroepen een merkwaardige ontwikkeling te zien. Ten opzichte van 1909 blijkt namelijk in 1930 het aandeel van de verzorgende beroepen zowel in het onderzoeksgebied als geheel, als in alle deelgebieden aanmerkelijk te zijn afgenomen. Daarna is weer een tegen-gestelde ontwikkeling te zien, welke echter niet tot een volledig herstel heeft geleid. Het is gewenst deze ontwikkeling nader te analyseren.

Allereerst moet daarbij de aandacht worden gevraagd voor de plaats welke de dienstenverlenende beroepen in de verschillende gebieden innemen. Het meest opvallend is in dit opzicht de positie van zuidelijk Zuid-Limburg. De verklaring hiervoor is niet moeilijk te geven, wanneer wordt nagegaan welke van de dienstenverlenende beroepen in dit gebied domineren. Dit blijken op de eerste plaats te zijn de verzamelgroep onderwijs, vrije beroepen, overheid en eredienst, en vervolgens de groepen handel en verkeer. Dit wijst er duidelijk op dat de provinciale hoofdstad Maastricht, welke door het relatief groot inwonertal de cijfers voor het gebied overheerst, als verklarende oorzaak moet worden gezien. De concentratie van rijks- en provinciale overheidsdienaren, de verzorgende functie van Maastricht, niet alleen voor Zuid-Limburg maar ook voor het aangrenzende deel van België, de ligging van Maastricht als centrale stad in een toeristisch aantrekkelijk gebied en zijn functie als markt- en garnizoensstad vormen wel voldoende verklaring voor deze afwijkende positie.

Opvallend is vervolgens dat de Mijnstreek in 1909 achterstaat bij de andere gebieden en dat daar in 1947 niet alleen een volledig herstel van de daling in 1930 plaatsvond, doch dat het relatieve aandeel van de dienstenverlenende beroepen zelfs nog iets toenam.

Waarschijnlijk is hier sprake van een „time-lag” zoals die tussen sociaal-economische verschijnselen vaker bestaat. Indien namelijk de ontwikkeling van het verzorgingsapparaat geen gelijke tred houdt met de totale economische ontwikkeling (hetgeen uiterst moeilijk is omdat hier vooral het particuliere initiatief een rol speelt) kan deze ontwikkeling gemakkelijk achterblijven bij de welvaartsvermeerdering welke de uitbreiding van de primaire produktietakken met zich brengt, vooral indien deze zoals in de Mijnstreek in een hoog tempo geschiedt. De veronderstelling met betrekking tot het bestaan van een „time-lag” vindt overigens steun in de omstandigheid dat in alle andere provincies een geleidelijke stijging is te zien van het relatieve aandeel van de dienstenverlenende beroepen. Daarbij moge nog worden gewezen op de omstandigheid dat de dienstenverlening in Limburg tot heden nog in zeer belangrijke mate geschiedt door de middenstand, welke de zaken in het algemeen eerst uitbreidt wanneer de bedrijfswinsten uit het verleden daartoe aanleiding geven.

De gegevens van de Volks- en Beroepstelling-1947 geven de gelegenheid een indeling van de beroepsbevolking te maken naargelang zij werkzaam zijn in stuwende en verzorgende

bedrijven. De gegevens voor de provincie Limburg kunnen dan als volgt worden gegroepeerd: ⁽¹⁾

	mannen	vrouwen	totaal
werkzaam in stuwende bedrijven	112.693	32.732	145.425
werkzaam in verzorgende bedrijven	68.321	39.293	107.614

In totaal waren er in 1947 derhalve op elke 100 personen in de stuwende bedrijven 75 personen in de verzorgende beroepen. Voor de mannen en de vrouwen apart liggen de verhoudingscijfers resp. op 60 en 120.

De verhouding tussen stuwenden en verzorgers wordt in het algemeen bepaald door het welvaartspeil dat door de stuwende beroepen in een bepaald gebied wordt tot stand gebracht. Overeenkomstige cijfers voor andere landsdelen doen zien dat de verhoudingen in West- en Noord-Nederland aanzienlijk anders liggen. Daar is nl. het aantal verzorgers groter dan het aantal stuwers. Voor de toekomst kan voor Limburg op een groter aantal verzorgers worden gerekend. Mede gelet op een tendens tot het bijzonder uitgroeien van het verzorgingsapparaat in de landsdelen die tot nu toe ten opzichte van andere gebieden nog achter bleven moet een groei tot gelijke verhoudingen tussen stuwers en verzorgers binnen enkele decennia niet onmogelijk worden geacht.

Bij evenredige toename op grond van de huidige verhoudingen zou voor de mannen en vrouwen een aantal verzorgers van resp. 80 en 160 moeten worden aangenomen. Daarbij moet echter worden bedacht dat een verdere concentratie van vrouwen in de verzorgende beroepen niet onwaarschijnlijk is. Ten aanzien van de mannelijke beroepsbevolking, welke in het kader van dit rapport speciale aandacht verdient, lijkt de aanname van een groei tot ongeveer 75 verzorgers per 100 stuwers in de toekomst redelijk verantwoord.

Buitenlandse werkkrachten

De begrenzings van het onderzoeksgebied zijn grotendeels tevens rijksgrenzen. Vooral na de eerste wereldoorlog zijn zij steeds grotere hinderpalen geworden voor de vrije onderlinge betrekkingen. Ten gevolge van de handelspolitieke maatregelen zijn de economische stelsels van Nederland, Duitsland en België verschillend gegroeid. Dit leidde tot het opleggen van beperkingen, welke direct in het goederenverkeer en indirect in het personenverkeer doorwerkten.

Niet-Nederlanders welke in Nederland werken dienen in het bezit te zijn van een werkvergunning. Nederlanders welke in het buitenland een bestaan vinden hebben voor het over de grens brengen van de in het buitenland ontvangen inkomens eveneens een vergunning nodig.

Ten gevolge van deze voorschriften was het mogelijk nadere gegevens te verschaffen zoals die opgenomen zijn in tabel 3.

(1) Hierbij is gebruik gemaakt van de indeling volgens het Rapport der Commissie-van-Lohuizen: Stuwende en verzorgende bedrijven, Nota nr. 5 van de Rijksdienst voor het Nationale Plan.

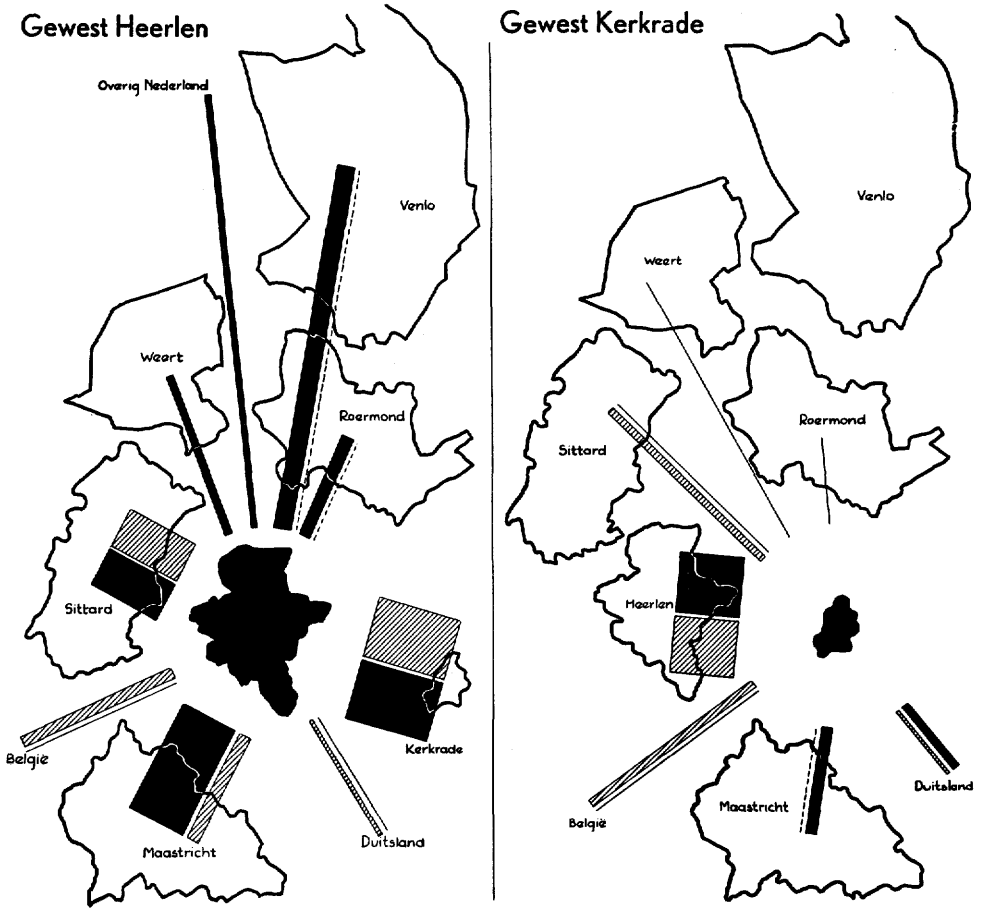
TABEL 3
Werkzame vreemdelingen (mannen) per 31 december
woonachtig in de verschillende gewesten der arbeidsbureaus

	1953	1954	1955	1956
<i>Maastricht</i>				
In Nederland gevestigd	632	522	519	553
Tijdelijk aanwezig	16	13	22	37
Grensarbeiders	367	791	1.330	1.547
Totaal	1.015	1.326	1.871	2.137
<i>Heerlen</i>				
In Nederland gevestigd	2.961	3.046	2.338	2.786
Tijdelijk aanwezig	72	89	648	508
Grensarbeiders	91	86	68	37
Totaal	3.124	3.221	3.054	3.331
<i>Kerkrade</i>				
In Nederland gevestigd	1.203	1.160	1.161	1.061
Tijdelijk aanwezig	13	33	4	104
Grensarbeiders	89	152	139	137
Totaal	1.305	1.345	1.304	1.302
<i>Roermond</i>				
In Nederland gevestigd	64	79	74	72
Tijdelijk aanwezig	10	7	10	20
Grensarbeiders	6	19	24	22
Totaal	80	105	108	114
<i>Sittard</i>				
In Nederland gevestigd	363	656	638	622
Tijdelijk aanwezig	1	49	32	325
Grensarbeiders	25	149	333	434
Totaal	389	854	1.003	1.381
<i>Venlo</i>				
In Nederland gevestigd	299	283	265	272
Tijdelijk aanwezig	8	9	10	18
Grensarbeiders	49	133	165	168
Totaal	356	425	440	458
<i>Weert</i>				
In Nederland gevestigd	43	48	39	40
Tijdelijk aanwezig	8	19	22	19
Grensarbeiders	2	4	3	6
Totaal	53	71	64	65
LIMBURG				
In Nederland gevestigd	5.566	5.794	5.034	5.409
Tijdelijk aanwezig	127	219	748	1.028
Grensarbeiders	629	1.334	2.062	2.351
Totaal	6.322	7.347	7.844	8.788

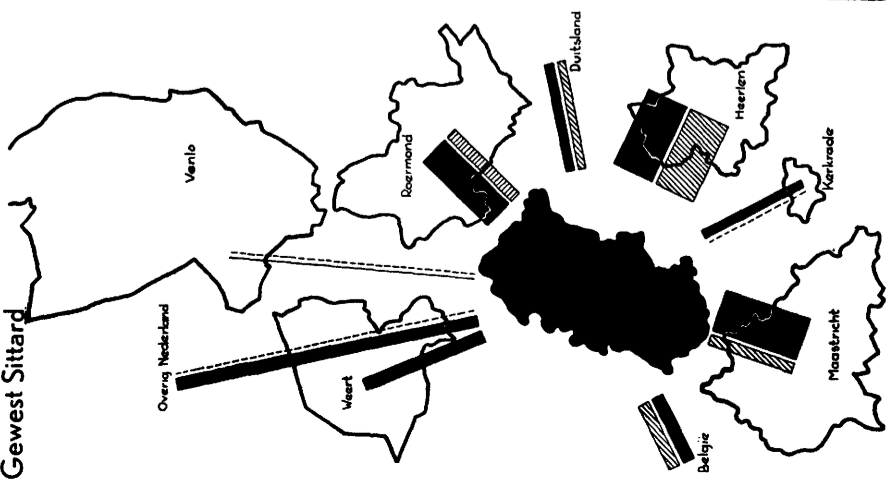
Grafiek 12

FORENSISME IN LIMBURG (30 JUNI 1956)

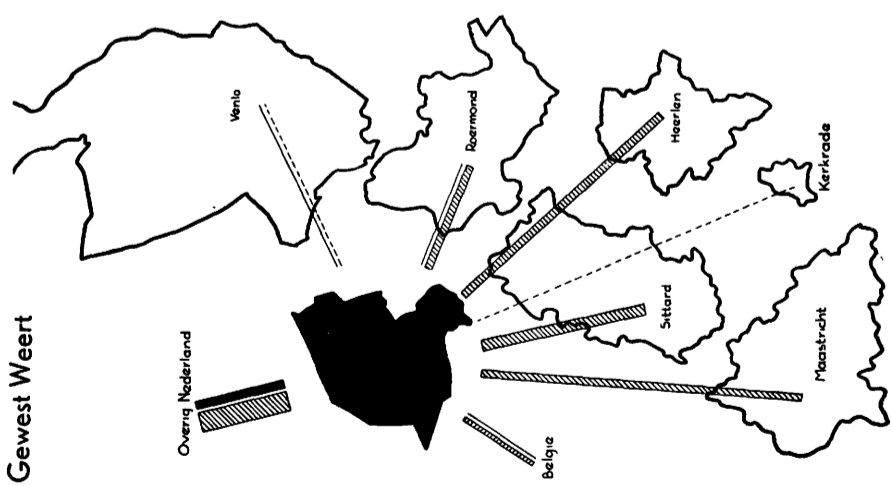
ingedeeld volgens de gebieden der gewestelijke arbeidsbureaus

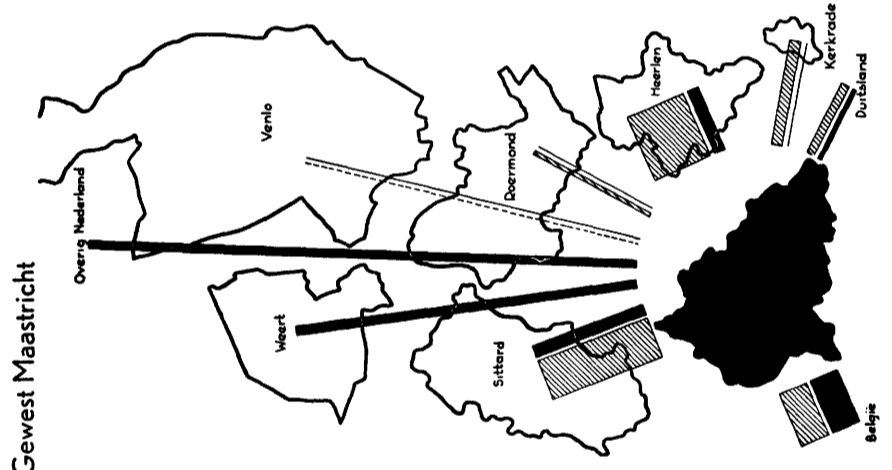
Gewest Sittard

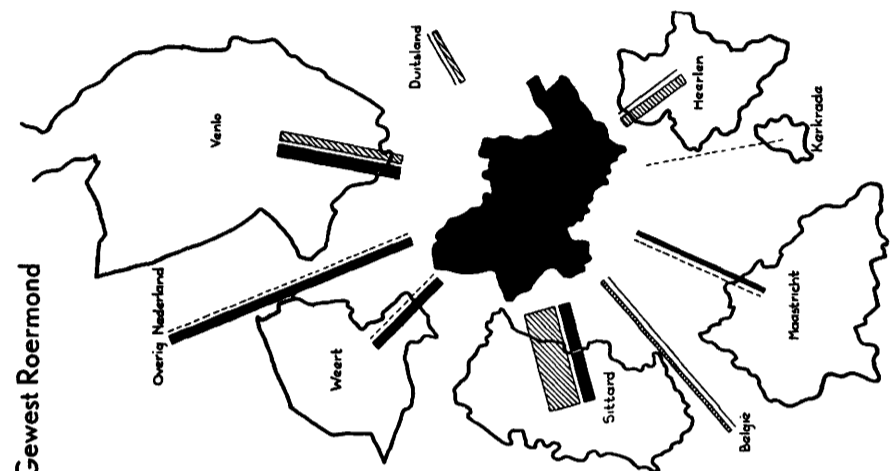
Gewest Weert

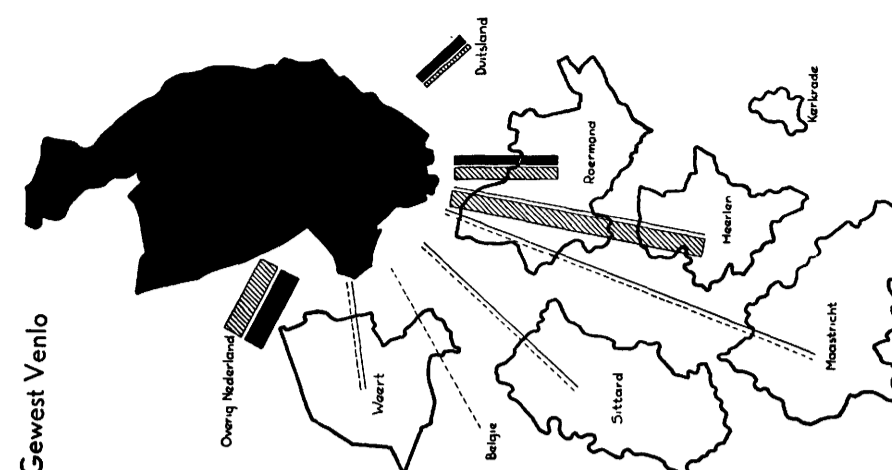
Gewest Maastricht

Gewest Roermond

Gewest Venlo

of — inkomende forensen

of - - - - - uitgaande forensen

— < 50

— 50 - 99

— 100 - 249

— 250 - 499

— 500 - 999

— 1000 - 1999

— 2000 - 2999

— 3000 en meer

Zij geven een onderverdeling aan in gevestigden, tijdelijk verblijvenden en grensarbeiders. De eerste categorie is verreweg het belangrijkste in aantal. De personen welke hieronder vallen hebben weliswaar niet de Nederlandse nationaliteit, doch voor het merendeel zijn dit personen die reeds geruime tijd in ons land wonen, vaak zelfs reeds in de tweede of derde generatie. In feite bestaat er uit een oogpunt van arbeidspotentieel geen verschil tussen deze personen en de Nederlanders en zijn zij zonder meer tot de vaste beroepsbevolking te rekenen.

De tweede categorie, de tijdelijk aanwezigen, zijn personen welke volgens de met hen gesloten overeenkomsten slechts voor een bepaalde tijd in ons land zullen blijven. Hoewel het niet uitgesloten moet worden geacht, dat een deel van deze personen in ons land zal willen blijven, moet er voorlopig toch van worden uitgegaan dat zij binnen korte tijd weer naar hun eigen vaderland zullen terugkeren. Hun aantal is op zich niet groot en tegen de achtergrond van de totale beroepsbevolking niet erg belangrijk. Wanneer echter wordt bedacht dat het hier nagenoeg uitsluitend mijnwerkers betreft, dan dient de betekenis van dit aantal toch niet te worden onderschat. Per ultimo 1956 waren er van de bijna 3.600 niet-Nederlanders die bij de mijnen werkten bijna 1.000 op 2-jaarscontracten, allen ondergronders.

De derde categorie welke in de genoemde bijlage is vermeld is die van de grensarbeiders, derhalve de personen die in het buitenland wonen en in ons land werken. Bij de beschouwing over het forensenverkeer zal aan deze categorie nader aandacht worden besteed, te zamen met hun „tegenvoeters”, de in Nederland wonenden, die in Duitsland of België werken.

De grensarbeiders en het forensisme

Omtrent de omvang en de algemene richting van het forensisme geeft grafiek 12 in een aantal beelden een aanschouwelijk overzicht per gebied van de Gewestelijke Arbeidsbureaus. Hierbij dient te worden opgemerkt dat deze gebieden niet overeenkomen met de deelgebieden van het gebied van onderzoek. Het materiaal was hier niet voor om te werken. Overigens kan, aangezien hier toch in de eerste plaats het algemene beeld van betekenis moet worden geacht, met deze indeling worden volstaan. Voor een juiste interpretatie dienen evenwel nog enkele opmerkingen te worden gemaakt.

De grenzen van de gebieden van de Gewestelijke Arbeidsbureaus zijn in bepaalde gevallen misleidend voor de beoordeling van het forensisme. Verplaatsingen binnen een gewest hebben soms over grotere afstanden en met meer vervoersmoeite plaats dan van het ene naar het andere gebied. Ter illustratie kan erop worden gewezen dat de zetel van de staatsmijn Wilhelmina is gelegen op het grondgebied der gemeente Schaesberg en derhalve binnen het gewest Heerlen, doch vlak bij de grens van het gewest Kerkrade, waar belangrijke aantallen werknemers van dit bedrijf wonen. Hier is in zeer belangrijke mate sprake van pseudo-forensisme. Voorts moge er hier op worden gewezen dat de van elders aangetrokken werknemers vaak niet in de gelegenheid zijn om direct de huisvestingsproblemen op te lossen. De mijnondernemingen brengen een deel van hun nieuwe arbeidskrachten tijdelijk onder in zogenaamde gezellenhuizen. Per ultimo 1956 bedroeg de totale bezetting daarvan meer dan 2.100 personen. De meeste

gezellenhuizen zijn in de Mijnstreek gelegen. Ook daarbuiten is evenwel accommodatie gevonden namelijk in de gemeenten Borgharen en Echt.

De omvang van het forensisme wordt in aanmerkelijke mate beïnvloed door de bestaande woningnood. Wanneer het huisvestingsvraagstuk te zijner tijd zal zijn opgelost zijn zeker belangrijke wijzigingen te verwachten. Op dit moment is ook nog niet te overzien in hoeverre een verdere toeneming van de motorisering (bromfietsen, motoren en auto's) het forensisme zal bevorderen.

Grafiek 12 geeft aanleiding tot het formuleren van enkele conclusies.

1. Het forensenverkeer met het buitenland is van vrij beperkte omvang. Het verkeer naar en van Duitsland is ongeveer gelijk en wordt in hoofdzaak bepaald door de grensgebieden. Het verkeer met België is omvangrijker dan met Duitsland en is voor het uitgaande verkeer aanmerkelijk groter dan voor het inkomende. Naast de cijfers van Maastricht, welke het algemene beeld beheersen, zijn voor de uitgaande beweging die van de gewesten Heerlen, Sittard en Kerkrade niet onbelangrijk.

2. Het uitgaande verkeer met overig Nederland wordt nagenoeg geheel bepaald door de gewesten Venlo en Weert. Het inkomende verkeer richt zich intussen vrij verspreid naar alle gewesten met uitzondering van Kerkrade.

3. Van de verschillende gewesten zijn het die welke de Mijnstreek vormen, die meer personen ontvangen dan afgeven. Uit hetgeen hiervoor reeds naar voren kwam t.a.v. de woonplaatsen der mijnwerkers wordt deze algemene richting reeds voor een groot deel verklaard. Alle andere gewesten hebben een sterker uitgaand dan inkomend verkeer. In het binnenlands verkeer kan daarbij gesproken worden van een zekere stroming van noord naar zuid: het zuiden (met uitzondering van Maastricht) is het belangrijkste opvangcentrum; vanuit Noord-Limburg is er echter ook nog enige beweging naar Midden-Limburg te constateren.

4. Zeer opvallend is wel het grote verschil in de forensenstroom naar en uit Maastricht.

Bij het bovenstaande moge nog worden aangetekend dat blijkens de totaalcijfers over het forensisme vanaf 1954 een aanmerkelijke groei te constateren is in de aantallen forensenderenden. Opvallend daarbij is vooral de groei van de aantallen personen welke naar de Mijnstreek gaan, terwijl voor Maastricht bij een ongeveer gelijkblijvend aantal uitgaande personen een toename van het aantal inkomenden te constateren is. Een en ander moge blijken uit onderstaande staat waarin deze gegevens zijn opgenomen. De periode is nog te kort om verdere conclusies te trekken.

Ter nadere concretisering van de invloed der mijnen op de forensenbeweging moge hier worden vermeld dat per ultimo 1955 de volgende aantallen ondergrondse mijnwerkers buiten de Mijnstreek woonachtig waren:

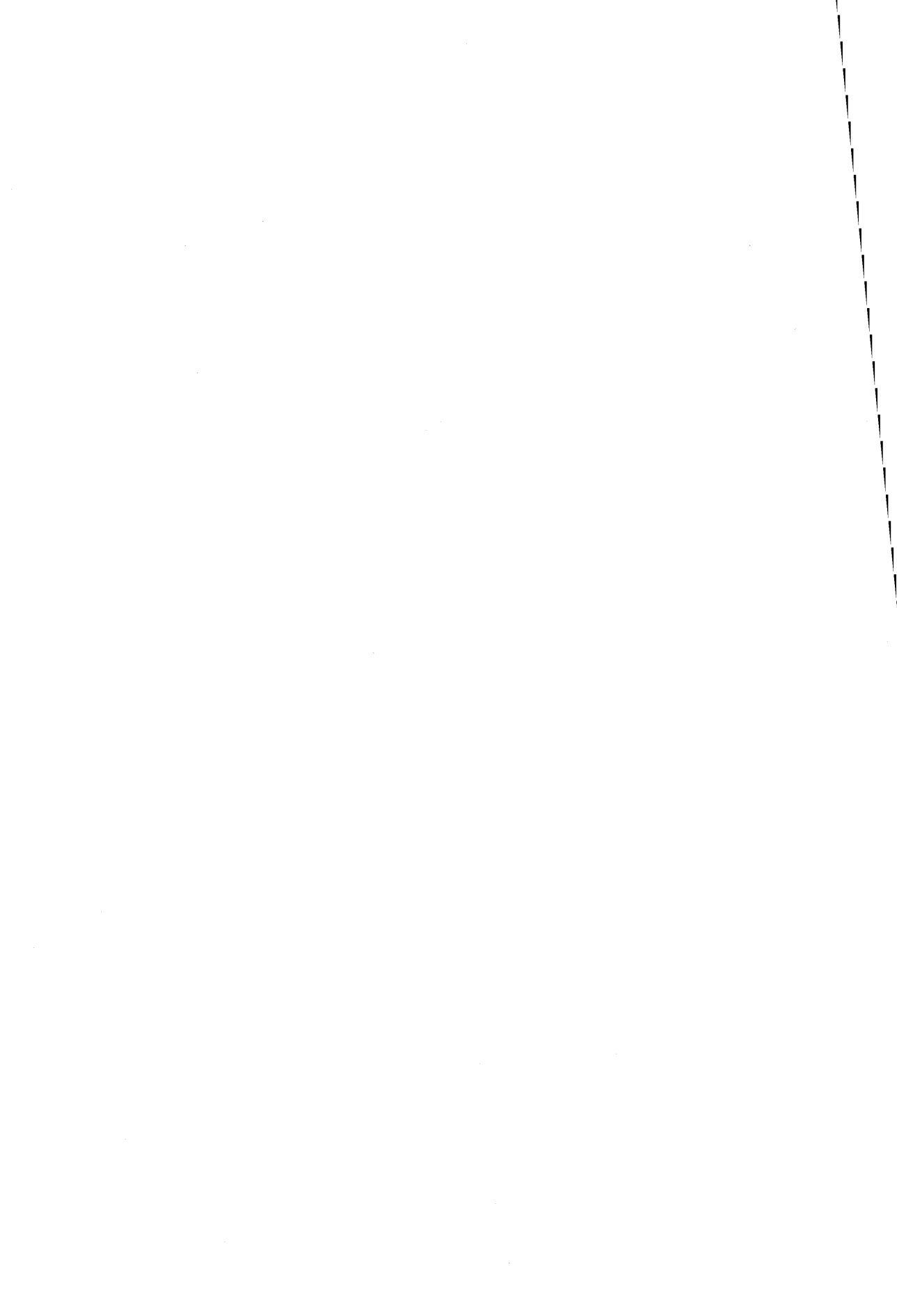
in zuidelijk Zuid-Limburg 1733;
 in Midden-Limburg ten oosten van de Maas 1468;
 in overig Midden-Limburg binnen het gebied van onderzoek 814;
 in overig Noord-Limburg 97;
 buiten de provincie Limburg 81.

Hieruit blijkt dat de verplaatsing van mijnwerkers bij het totale forensisme een zeer voorname rol speelt. Wanneer niet enkel met de ondergrondse mijnwerkers, doch ook met de bovengrondse en de werknemers bij de chemische bedrijven der Staatsmijnen rekening wordt gehouden, wordt het aandeel van de totale mijnbedrijven nog groter.

De cijfers voor de bovenvermelde gebieden worden dan namelijk resp. 4.011, 2.848, 1.343, 120 en 253.

Inkomend en uitgaand forensisme per rayon der Gewestelijke Arbeidsbureaus (gemiddelden per jaar)

Gewest	inkomenden			uitgaanden		
	1954	1955	1956	1954	1955	1956
Heerlen	9.375	9.315	9.800	4.650	6.460	6.500
Kerkrade	3.570	4.150	4.050	3.080	3.190	3.445
Maastricht	1.580	2.065	2.570	7.750	7.780	7.695
Roermond	1.015	995	950	2.650	2.600	2.390
Sittard	6.005	7.775	7.525	3.190	2.920	3.350
Venlo	1.175	1.120	890	1.420	2.135	1.700
Weert	220	215	205	1.440	1.685	1.550

HOOFDSTUK III

ECONOMISCHE STRUCTUUR

De ontwikkeling van de ondernemingen naar aantal en grootte

De cijfers van de bedrijfstellingen 1930 en 1950, waaruit de ontwikkeling van de vestigingen in Limburg blijkt, geven, gecombineerd met de inzichten die uit de analyse van de ontwikkeling van de bevolking werden verkregen, het volgende historische verloop te zien: aanvankelijk had de provincie als geheel gezien een sterk agrarisch-landelijke structuur, wat o.a. aan de dag trad in het bijzonder groot aantal zeer kleine bedrijven. Vervolgens riep de mijnbouw een aantal zeer grote bedrijven in het leven, die een nieuwe, vrijwel geheel industriële, bevolkingsconcentratie ten gevolge hadden en daardoor het aanzien van de provincie fundamenteel wijzigden. Handel, verkeer en verzorgende nijverheid kwamen door de onstuimige groei van de mijnindustrie sterk in de verdrukking, wat zich in 1930 bij de vestigingen weerspiegelt enerzijds in een relatief gering aantal middelgrote bedrijven en anderzijds in een zwakke bezetting van de sectoren handel en verkeer. Toen de mijnbouw echter na 1930 zijn hoogtepunt bereikt had, zette de bevolkingsgroei zich nog in een vrij hoog tempo voort en ontstond er een marge, die het mogelijk maakte het verbroken evenwicht tussen stuwende en verzorgende functies te herstellen. Een zelfstandige factor is daarbij de sterke opkomst van het vreemdelingenverkeer.

Dat niet alleen handel en verkeer hun relatieve positie verbeterden, maar ook de verzorgende sector van de nijverheid, blijkt uit een overzicht van de procentuele toeneming van het aantal werkzame personen in resp. de stuwende en de verzorgende nijverheid. ⁽¹⁾

Procentuele toeneming van het aantal werkzame personen van 1930 tot 1950

	totaal nijverheid	waaronder werkzaam in	
		stuwende bedrijven	verzorgende bedrijven
Nederland	58,1%	71,7%	41,1%
Limburg	62,4%	56,1%	77,5%

Deze ontwikkeling gaat in de richting van een nivellering t.o.v. het landelijke gemiddelde, aangezien bij de laatste bedrijfstelling de bezetting van de stuwende sector in Limburg nog 18,3 % boven het landelijke gemiddelde lag.

Hoewel wat langzamer dan elders – ten gevolge van deze geleidelijke aanpassingen aan „normale” verhoudingen, indien althans het landelijke gemiddelde als zodanig mag worden

(1) De typering als „stuwende” en „verzorgende” bedrijfstakken is hier ontleend aan de Bedrijfstelling 1950.

beschouwd – blijken ook in Limburg een daling van de vestigingsdichtheid en een verhoging van de gemiddelde bedrijfs grootte te zijn opgetreden.

Een overzicht van de ontwikkeling van de gemiddelde bedrijfs grootte van Limburg naar branche geven de eerste twee kolommen in tabel 4. Alleen in de bedrijfsklasse 01 (aardewerk, stenen, cement, glas) is de gemiddelde bedrijfs grootte in deze twintig jaar teruggelopen, waarschijnlijk als gevolg van de vestiging van een aantal zeer kleine bedrijfjes op het gebied van kunst- en sieraardewerk. Over het algemeen steeg echter de gemiddelde personeelsbezetting in de nijverheid van 8,3 tot 11,6 personen (mannen plus vrouwen), terwijl ook bij handel en verkeer een stijgende tendens zichtbaar is.

De verdeling van de procentuele toeneming van het aantal vestigingen en de mannelijke arbeidskrachten over de bedrijfsklassen laat zien, welke branches het sterkst aan betekenis hebben gewonnen. De groei van het aantal arbeidskrachten dat werkzaam is in de chemische industrie komt voor een belangrijk deel op rekening van de chemische bedrijven der Staatsmijnen, die bovendien juist na 1930 opkwamen en daardoor procentueel een explosieve ontwikkeling vertonen. Tegenover een relatief zwakke toeneming van het aantal vestigingen in deze bedrijfstak staat in de Mijnstreek dan ook een procentuele stijging van het aantal arbeidskrachten, die 14 maal zo sterk is als gemiddeld in Limburg. Ook in Midden-Limburg ten oosten van de Maas en in de rest van Midden- en Noord-Limburg vertoonde deze bedrijfstak een sterke uitbreiding, welke in laatstgenoemd gebied in het bijzonder in het aantal vestigingen tot uitdrukking kwam.

Zeer opmerkelijk is ook de groeiende betekenis van de metaalindustrie, waar een grote vermeerdering van het aantal bedrijven samenging met een aanzienlijke groei van de gemiddelde bedrijfs grootte, zodat het aantal mannelijke werknemers in deze bedrijfstak meer dan $2\frac{1}{2}$ maal zo groot werd. De stijging van het aantal vrouwelijke werknemers was er eveneens zeer aanzienlijk.

Wanneer de totaalcijfers voor de verschillende gebieden nader worden bezien, dan blijkt dat procentueel de sterkste stijging van de werkgelegenheid, zowel wat de nijverheid als wat de handel en het verkeer betreft, in Midden- en Noord-Limburg heeft plaatsgevonden. De verklaring hiervoor is gelegen in het feit, dat Zuid-Limburg in 1930 reeds vrij sterk geïndustrialiseerd was en daarom ondanks een zeer aanzienlijke absolute stijging in groeipercentage door de nieuwere industriekernen kon worden overtroffen. Er moet dus niet te veel betekenis aan worden gehecht, maar van de andere kant dient er rekening mede te worden gehouden, dat de tegenstelling tussen het „geïndustrialiseerde” Zuid-Limburg en de „agrarische” rest van deze provincie sedert 1930 aanzienlijk aan realiteitswaarde heeft ingeboet. Voor de in dit laatste gebied gelegen bedrijven blijft voornamelijk de gunstige omstandigheid gelden, dat de aanwas van de beroepsbevolking er in verhouding tot de reeds bestaande arbeidsplaatsen in de nijverheid groter is dan in Zuid-Limburg, zodat de technisch-economisch verantwoorde groei van een bedrijf er, op langere termijn gezien, minder kans loopt op een tekort aan arbeidskrachten. In hoeverre dit voordeel in de toekomst door nadelen als geringere bevolkingsdichtheid, geringere vakbekwaamheid en industriële traditie, gebrek aan plaatselijk kapitaal of ongunstiger verkeersligging zal worden gecompenseerd is uiteraard moeilijk te voorspellen.

Technische vakbekwaamheid

Voor de voortzetting der industriële ontwikkeling van Midden- en Zuid-Limburg welke in de voorafgaande paragraaf is geschetst en welke voortzetting noodzakelijk is in verband met de snelle bevolkingsaanwas is een noodzakelijke voorwaarde: de aanwezigheid van voldoende technische kennis en van goed geschoolde vaklieden voor de bezetting van de hogere, middelbare en lagere technische functies.

Voor na de tweede wereldoorlog is de aandacht van overheid en bedrijfsleven erop gericht de technische vakbekwaamheid te verhogen. Het aantal technische scholen is uitgebreid, het aantal leerlingen is sterk verhoogd. Intensief wordt gewerkt aan verbetering van de technische vakopleiding over de gehele lijn. De mijnen hebben een eigen opleidingssysteem van Ondergrondse en Technische Vakscholen ontwikkeld. Een paar andere industrieën hebben eveneens een vakopleiding in eigen bedrijf ingericht.

De geschoolde arbeiders ontvangen als regel een beginopleiding op de Lagere Technische Scholen om daarna in het kader van een leerlingensysteem in de bedrijven een verdere vakopleiding te volgen.

Voor het lager kader en andere functies, waarvoor meer algemene ontwikkeling en een beter gefundeerde technische kennis nodig zijn dan de geschoolde arbeider als regel bezit, is een nieuw onderwijstype – de Uitgebreide Technische School – gecreëerd.

De Middelbaar Technische School leidt op voor middelbare technische functies en kan ook een geschikte opleiding zijn voor leiders in kleine en middelgrote bedrijven.

Voor het uitgebreid en het middelbaar technisch onderwijs zullen in de nabije toekomst een belangrijke uitbreiding ondergaan.

In september 1957 werd in Eindhoven de tweede Technische Hogeschool in Nederland geopend. Deze zal voor de verdere ontwikkeling van Limburg van groot belang zijn. Door de Limburgse studenten wordt ook gebruik gemaakt van de ingenieursopleidingen aan de Luikse Universiteit en aan de Technische Hogeschool te Aken.

Met veel energie wordt gewerkt aan de uitbreiding van het technisch onderwijs; door propaganda wordt de aandacht van de bevolking gevestigd op het belang van een juiste beroepskeuze en de waarde van de technische opleidingen. Tevens wordt de kwaliteit van het technisch onderwijs verbeterd door modernisering van de inrichting der technische scholen, door verbetering der onderwijsmethoden en door het scheppen van een goede aansluiting der verschillende scholen op elkaar.

De ontwikkeling van de regionale bedrijvigheid

Er bestaan aanzienlijke verschillen in economische structuur tussen de diverse deelgebieden, zowel in de betekenis die de voornaamste bestaansbronnen landbouw, industrie en

dienstverlening er voor de werkgelegenheid hebben, als binnen elk van deze vormen van bedrijvigheid zelf. In het bijzonder de industriële sector is, zoals uit de volgende gedetailleerde analyse blijkt, meer gedifferentieerd dan op het eerste gezicht lijkt.

De Mijnstreek

Het is dienstig hier een onderscheid te maken tussen de oude en de nieuwe Mijnstreek. De oude Mijnstreek omvat het oostelijke deel tot en met de gemeenten Nuth, Amstenrade en Oirsbeek en is, daar hier de mijnindustrie reeds een dertigtal jaren ouder is, een ontwikkelingsfase verder dan de zogenaamde nieuwe Mijnstreek. In deze laatste ligt slechts één mijn, de Maurits, tevens de grootste, en daarnaast de gehele steenkoolveredelingsindustrie. Deze onderscheiding sluit niet in, dat het hier in economische zin afgescheiden en zelfstandige gebieden zou betreffen. De economische vervlechting der diverse mijn- en nevenbedrijven, die deel uitmaken van de Staatsmijnen in Limburg, maakt voor de afgrenzing van deze gebieden geen halt, zodat bijv. de stroom voor de kolenveredelingsbedrijven, welke in de nieuwe Mijnstreek zijn gelegen, grotendeels bij de staatsmijn Emma in de oude Mijnstreek wordt opgewekt. Zo vindt er ook uitwisseling van mijngas en cokesovengas plaats. De geringe afstand levert verder een uiterst intensief pendelverkeer in beide richtingen tussen de twee gebieden op, zodat de verschillen in de beroepsbevolking minder groot zijn dan in de werkgelegenheid. Er is echter een verschil in ontwikkelingsfase en toekomstperspectief van beide gebieden.

Het economisch leven van de *oude Mijnstreek* drijft voor het overgrote deel direct op de mijnbouw. De gemiddelde personeelsbezetting in de land- en tuinbouw bedroeg volgens opgave van het districtsarbeidsbureau in de gewesten Heerlen en Kerkrade (die praktisch de oude Mijnstreek omvatten) in 1955 slechts 2.360 mannen.⁽¹⁾ Daarentegen waren in 1950 in dit gebied 7.311 mannen in handel en verkeer werkzaam en niet minder dan 48.166 in de nijverheid. De oude Mijnstreek is daarmee een van de meest geïndustrialiseerde gebieden van Nederland. De mijnbouw als voornaamste stuwende industrie omvatte bij de bedrijfstelling 1950 alleen al 36.047 personen of 75 % van de industriële werkgelegenheid. Hierin komt de economische verbondenheid van dit gebied met de mijnindustrie wel zeer sprekend tot uitdrukking.

In de nijverheidssector zijn verder enige bedrijfstakken voor hun afzet nauw aan de mijnbouw verbonden. Dit geldt in de eerste plaats voor de sterk ontwikkelde bouwnijverheid, die voor een deel afhankelijk is van de investeringsorders van de mijnen en voor een ander deel van de bevolkingsgroei, welke eveneens in nauwe samenhang staat met de expansie van de mijnindustrie. Ook in de metaalnijverheid werkt een aantal bedrijven – voornamelijk constructiewerkplaatsen – grotendeels voor de mijnindustrie.

Indirect door de mijnbouw aangetrokken is een aantal industrieën, die hoofdzakelijk met vrouwelijke arbeidskrachten werken. Als typische mannenindustrie veroorzaakt de mijnbouw namelijk een groot overschot aan vrouwelijke arbeidskrachten in die gebieden, die een-

(1) Arbeidsmarkt-beschrijving van de provincie Limburg 1955, tabel 3A.

zijdig op deze industrie zijn aangewezen, waardoor deze als vestigingsplaats voor met vrouwelijke krachten werkende bedrijven zeer aantrekkelijk worden. Thans bevindt zich in de oude Mijnstreek een aantal bedrijven in de branches textiel, kleding en elektroartikelen, die te zamen in 1950 aan ongeveer 2.600 vrouwen en verscheidene honderden mannen werk verschaffen en daarmee een belangrijke bijdrage in de economische welvaart van dit gebied leverden.

Als stuwende nijverheid is verder nog te vermelden het bestaan van steenbakkerijen. Het gebied bezit klei van goede keramische kwaliteiten, maar deze industrieën ondervinden zeer sterk de loonconcurrentie van de mijnen. De aanwezigheid van zilverzand heeft dan ook niet tot verwerking ter plaatse geleid; de historische ontwikkeling van de glasindustrie en de behoefte aan recreatiegebieden, die nauwe grenzen stelt aan de afgravingsmogelijkheden, zijn hieraan mede debet.

Alles te zamen is de overheersende positie van de mijnbouw in de stuwende nijverheid dus wel zeer geprononceerd. Anderzijds is het aandeel van dit gebied in de totale Limburgse en daarmee in de Nederlandse mijnindustrie eveneens zeer hoog. Elf van de twaalf zich thans in produktie bevindende mijnen zijn er geconcentreerd; ultimo 1955 omvatten deze te zamen 79 % van de totale ondergrondse personeelssterkte.

De verzorgende industrie en de dienstenverlening zijn relatief zwak ontwikkeld. Het is echter niet zonder betekenis, dat het aandeel van de mijnindustrie aan de totale industriële werkgelegenheid tussen 1930 en 1950 aanmerkelijk is teruggelopen. In 1930 bedroeg dit nog 81,5 %, zodat de overige nijverheid in deze twintig jaar van 18,5 % tot 25 % is opgeklommen. Sedert 1950 is de expansie van de mijnindustrie nog verder bij die van de overige nijverheid ten achter gebleven.

De *nieuwe Mijnstreek*, de westelijke helft, verdient de naam „Mijn”streek in eigenlijke zin slechts door de aanwezigheid in dit gebied van de staatsmijn Maurits. Deze is weliswaar de grootste van Nederland – ultimo 1956 werkten er meer dan 10.000 personen – maar zet toch niet zo sterk haar stempel op de gehele werkgelegenheid in dit gebied als dit met de mijnen in de oude Mijnstreek het geval is. In 1950 omvatte de mijnbouw in de nieuwe Mijnstreek 46,5 % van de totale industriële werkgelegenheid.

Een nadere analyse van de interdependentie tussen de diverse vormen van industriële bedrijvigheid toont echter aan dat uiteindelijk de economische afhankelijkheid van de steenkoolwinning toch zeer groot is. In de eerste plaats bestaat er een nauwe technisch-economische vervlechting tussen de vetkoolproducerende staatsmijnen Maurits, Emma en Hendrik en de omvangrijke kolenveredelingsindustrie, die de Staatsmijnen in Limburg tussen Geleen en Beek in de nieuwe Mijnstreek hebben opgebouwd. Er staan hier twee cokesfabrieken, waarop weer een belangrijke chemische industrie aansluit. Deze bedrijven zijn uiterst kapitaal-intensief, zodat hun werkelijke economische betekenis slechts zeer ten dele blijkt uit het aantal personen, dat er werk vindt; niettemin is ook dit aantal belangrijk genoeg en boden deze bedrijven in 1950 ongeveer 20 % van de totale industriële werkgelegenheid in de nieuwe Mijnstreek. Rond 2/3 van de bestaande arbeidsplaatsen in de industrie zijn er dus rechtstreeks afhankelijk van de Staatsmijnen in Limburg.

Bij de overige bedrijfstakken worden ongeveer dezelfde verhoudingen aangetroffen als in de oude Mijnstreek. De bouwnijverheid is bijzonder sterk bezet, omdat in dit gebied de groei eerst later heeft ingezet en thans nog veel intensiever is dan in de oude Mijnstreek. Bovendien heeft de kolenveredelingsindustrie na de oorlog grote investeringen gedaan, die eveneens stimulerend op de bouwnijverheid hebben gewerkt.

Ook hier hebben zich op vrouwelijke arbeidskrachten georiënteerde industrieën gevestigd, waaronder een recente vestiging in de elektrotechnische sector (gloeilampen), die in 1950 aan rond 600 vrouwelijke en 250 mannelijke arbeidskrachten werk bood en intussen tot meer dan 1.000 personeelsleden is uitgegroeid.

Industrieën van enige omvang zijn hier verder niet tot stand gekomen. In de dienstverlenende sector is met de groei van de bevolking weliswaar ook de werkgelegenheid wat

TABEL 4

Ontwikkeling van het aantal vestigingen, resp. mannelijke arbeidskrachten in Limburg naar gebied en branche

Bedrijfsklassen	Limburg				Concentratiecijfers (proc. toeneming in Limburg = 100)							
	gemiddelde bedrijfs grootte		proc. toeneming 1930-1950		Z. Z.-Limburg		Mijnstreek		Midden-Limb. o. v.d. Maas		Midden- en Noord-Limburg	
	1930	1950	vesti- gingen	mannel. arb.kr.	vesti- gingen	mannel. arb.kr.	vesti- gingen	mannel. arb.kr.	vesti- gingen	mannel. arb.kr.	vesti- gingen	mannel. arb.kr.
01 Keramische industrie	a ⁽¹⁾ 58	41	150	109,3	116	91	86	90	110	119	98	110
	b ⁽²⁾ 9,1	6,2										
04 Bouwnijv.	a 3,3	7,2	112	244,1	112	91	85	86	128	127	112	109
	b 0,1	0,3										
05 Chemische industrie	a 13,4	26,6	156	311,6	80	24,1	95	1411	100	108	134	132
	b 1,1	2,6										
10 Extractieve nijverheid	a 317,-	319,-	125	125,6	120	97	80	100	220	220	174	166
	b 0,5	1,7										
11 Metaal- industrie	a 3,9	7,3	144	267,2	102	85	96	107	87	73	101	109
	b 0,4	1,0										
15+07 Kleding en textiel	a 1,3	2,0	117	182,4	75	97	107	84	95	104	104	135
	b 1,0	3,3										
17 Voedings- en genotm.	a 3,6	4,0	121	134,4	97	97	96	97	103	113	103	104
	b 1,1	1,5										
Overige	a 3,2	6,1	106	198,6	100	108	98	143	89	62	106	78
	b 0,5	1,8										
Totale nijverheid	a 7,5	10,0	116	160,2	97	93	98	93	103	115	107	128
	b 0,8	1,6										
Handel w.o. winkels	a 1,4	1,8	108	134,2	96	98	97	95	95	111	105	98
	b 0,8	1,3										
Verkeer	a 2,8	2,8	96,5	105,3	94	101	99	100	95	92	109	100
	b 0,8	1,2	128	127,1	89	91	86	85	120	115	120	128
Totaal			117	153,2	93	91	95	94	101	111	106	120

(1) Gemiddeld aantal mannelijke arbeidskrachten per bedrijf.

(2) Gemiddeld aantal vrouwelijke arbeidskrachten per bedrijf.

gestegen, maar relatief is deze toch zwak bezet. Aangezien de grote verkeersaders, die Zuid-Limburg met overig Nederland verbinden, er door een nauwe flessehals lopen, is de verkeersfunctie er wat sterker ontwikkeld dan in de oude Mijnstreek. Hier bevinden zich ook de haveninstallaties waar een aanmerkelijk deel van de Limburgse steenkoolproductie in schepen wordt overgeladen. Niettemin staat de werkgelegenheid in handel en verkeer verre bij die in de nijverheid ten achter: in 1950 maakte zij slechts 17,3 % daarvan uit.

Daar de verstedelijking hier nog niet zover is voortgeschreden, maakt de agrarische groep er een nog wat hoger percentage van de totale beroepsbevolking uit. Door onteigening van cultuurgrond en gebrek aan personeel loopt haar betekenis echter geleidelijk terug.

Samenvatting voor beide gebieden: de Mijnstreek vormt in haar geheel een zeer sterk geïndustrialiseerd gebied, dat bij de bedrijfstelling 1950 in totaal 69.632 arbeidsplaatsen voor mannelijke arbeidskrachten in de industrie telde. Onder de bedrijfstakken domineert de mijnindustrie, die met de nevenbedrijven bijna 3/4 van de werkgelegenheid in de industrie biedt. De expansie van de mijnbouw zelf is intussen dicht tot de bovenste limiet genaderd, maar de koleneredelingsindustrie – de productie van cokes en chemische producten – breidt zich nog snel uit.

Zowel de hier geproduceerde steenkool alsook de eindprodukten van de kolenerverwerkingsindustrie, in het bijzonder gas, kunstmeststoffen en grondstoffen voor de kunstvezelindustrie, zijn van vitaal belang voor de nationale economie. Dit blijkt reeds uit de volgende cijfers: de Mijnstreek produceert rond 12 miljoen ton steenkool, zijnde de gehele Nederlandse kolenerproductie. Door de gedeeltelijke verwerking van deze kolen – in 1955 werden 3.697.000 ton in de cokesfabrieken van de Staatsmijnen tot cokes verwerkt – kan ongeveer 2/3 van de Nederlandse behoefte aan gas door de Staatsmijnen worden gedekt; daarnaast nemen deze ongeveer de helft van de Nederlandse stikstofproductie – tevens een belangrijk exportprodukt – voor hun rekening. Behalve deze dominerende basisindustrie nemen intussen ook andere industrietakken in betekenis toe. Het beperkte aanbod van arbeidskrachten in het gebied zelf verhoogt echter de loonkosten voor mannelijke arbeidskrachten, zodat slechts die industrieën hier floreren, die ofwel hun loonkosten gedeeltelijk weer op de mijnindustrie kunnen afwentelen, ofwel overwegend met vrouwelijke arbeidskrachten werken. Daar de mijnindustrie weinig vrouwen te werk stelt, blijft er in absolute cijfers een vrij groot arbeidskrachtenreservoir voor andere industrieën disponibel; relatief is het aanbod van vrouwelijke arbeidskrachten echter eerder laag te noemen. Volgens de bedrijfstelling 1950 bedroeg het aandeel van de vrouwelijke arbeidskrachten aan de industriële werkgelegenheid in Nederland 16,8 %, in Limburg 13,7 %, in de nieuwe Mijnstreek 10,8 % en in de oude Mijnstreek slechts 7,5%. Bedacht dient echter dat de Mijnstreek een belangrijke inkomende pendel, gedeeltelijk over aanzienlijke afstanden kent, die de verhouding enigszins doet verschuiven. Verder pleegt bij een hoger gezinsinkomen de geneigdheid van vrouwelijke gezinsleden om in de industrie te gaan werken af te nemen, zodat ook het hoge loonniveau in de mijnindustrie hier remmend werkt.

De dienstenverlenende sector is relatief zwak bezet. Van de arbeidsplaatsen, die bij de bedrijfstelling 1950 werden geteld, maakten handel en verkeer in Nederland 33,8 % uit; in

Limburg 20,6 % en in de Mijnstreek 13,2 %. Ook hier is het niet zonder betekenis, dat de werkgelegenheid de ter plaatse wonende en te verzorgen beroepsbevolking aanmerkelijk overtreft. De zwakke bezetting van de agrarische sector is ook niet zonder weerslag op de omvang van de dienstenverlening. Administratieve centra, die buiten de Mijnstreek uitstralen, ontbreken. Tenslotte ligt het gebied bekneld tussen staatsgrenzen, zodat van een achterland geen sprake is.

De landbouw heeft in het verloop van de toenemende industrialisering en agglomeratievorming ernstige verliezen aan cultuurgrond geleden. Bovendien heerst er in de agrarische sector eveneens gebrek aan arbeidskrachten. Het aantal personen, dat in de landbouw werkzaam is, loopt steeds terug en er vindt een sterke veroudering plaats. Het aandeel van de landbouw aan de totale werkgelegenheid was in 1956 dan ook tot minder dan 4 % gedaald.

Zuidelijk Zuid-Limburg

Het gebied, dat hiertoe wordt gerekend omvat de gehele zuidelijke helft van Zuid-Limburg; de industrie is er echter grotendeels geconcentreerd in Maastricht, met als secundair centrum Vaals. Daarnaast treft men nog een aantal ondernemingen aan, die verspreid liggen over de overige gemeenten.

In absolute cijfers is de industrie in dit gebied van veel geringere omvang dan in de Mijnstreek het geval is. Bij de bedrijfstelling 1950 werden er 19.399 industriële arbeidsplaatsen voor mannen geteld. Het merendeel daarvan in Maastricht zelf. In verband met de korte afstand tot, en de frequente verbindingen met de voornaamste centra van de mijnindustrie staat de nijverheid in Maastricht bij de huidige krapte op de arbeidsmarkt in vrij directe concurrentie met de ondernemingen in de Mijnstreek, zodat men deze gebieden niet los van elkaar kan beschouwen. Zoals uit grafiek 1 bijv. zeer duidelijk blijkt, is de Maastrichtse nijverheid er in geslaagd de arbeidskrachten in de zuidwestelijke helft van Zuid-Limburg grotendeels voor zich te behouden en aan de werving van de mijnindustrie te onttrekken. Dit impliceert, dat er geen grote verschillen in beloning voor gelijksoortige werkzaamheden kunnen bestaan en dat het loonniveau in het gebied van Maastricht dus vrij hoog moet zijn.

Een nadere analyse van de economische structuur wijst ook hier op een vrij sterk overheersen van de stuwende industrie. De bedrijfsklasse, die bij de bedrijfstelling 1950 de meeste arbeidskrachten omvatte, was klasse 01 (aardewerk, stenen, cement en glas) waarin in volgorde van belangrijkheid in Maastricht – de overgrote meerderheid van deze bedrijven is in Maastricht geconcentreerd – de volgende branches zijn opgenomen: vervaardiging van fijn aardewerk, glas, cement, bouwaardewerk en baksteen. Deze ondernemingen maken van Maastricht een van de eerste centra van de keramische en glasindustrie, terwijl het merendeel van de cementproductie van Nederland hier plaatsvindt. Naar aantal werknemers is vervolgens de bouwnijverheid de belangrijkste. Deze vervult als burgerlijke en utiliteitsbouw hoofdzakelijk een verzorgende functie. Belangrijk zijn echter ook de rubberindustrie, de chemische industrie en de papierindustrie, die geheel tot de stuwende industrie zijn te rekenen. Ook de metaalnijverheid omvat in de stuwende sector een aanzienlijk aantal werknemers, evenals de voedings- en genotmiddelenindustrie. In tegenstelling tot de Mijnstreek brengt Maastricht dus een uiterst gevarieerd patroon van industriële producten voort.

Bovendien is de dienstenverlenende sector er sterker vertegenwoordigd, zowel in de stad zelf als in het achterland. Voor een belangrijk deel is dit te danken aan het vreemdelingenverkeer, waarvoor Valkenburg het centrum is. Het hotel- en restauratiebedrijf is daardoor sterk ontwikkeld, terwijl ook de overige verkeersbranches en de handel er de stimulans van ondervinden. Van de arbeidsplaatsen, die bij de bedrijfstelling 1950 werden geteld, kwam dan ook 35 % op rekening van handel en verkeer.

De landbouw heeft hier minder zware verliezen aan cultuurgrond geleden dan in de Mijnstreek, maar het aantal personen, dat hierin werk vindt, loopt toch een weinig terug. De agrarische sector biedt thans rond 14 % van de totale werkgelegenheid.

Een aantal gemeenten fungeert als woongemeenten voor de nabijgelegen industrie centra, zoals Valkenburg, Wylré en Wittem. Hier wordt ook de invloed van de Mijnstreek aanmerkelijk sterker voelbaar.

Algemeen moet men echter stellen, dat zuidelijk Zuid-Limburg, afgezien van de noordelijke rand, een sterke zelfstandige economische basis heeft en voor zijn welvaart niet op de mijnindustrie is aangewezen. Het vormt daardoor een zeker tegenwicht tegen de eenzijdigheid van de Mijnstreek.

Midden-Limburg ten oosten van de Maas

Een blik op grafiek 1 leert dat de mijnindustrie het tekort aan arbeidskrachten in de Mijnstreek zelf in de eerste plaats tracht op te heffen door uitbreiding van het wervingsgebied naar het noorden en dat het op grote schaal aantrekken van pendelarbeiders uit de in het noorden aangrenzende gebieden het gebied tot en met Echt en Montfort, wat de beroepsstructuur betreft, reeds tot een verlengstuk van de Mijnstreek heeft gemaakt. Zodra de nieuwe mijnzetel, die thans in Midden-Limburg wordt gebouwd, in productie komt, zal de zuigkracht van de mijnindustrie op het aanwezige arbeidskrachtenpotentieel nog sterk aangroeien. De bestaande industrieën zullen daarvan zonder twijfel de weerslag ondervinden, zodat er alle reden is de huidige structuur daarvan nader te bezien.

De industriële werkgelegenheid in dit gebied bedroeg bij de bedrijfstelling 1950 in totaal 7.396 mannelijke arbeidskrachten. In vergelijking tot de Mijnstreek is het dus als industriegebied vrij onbetekenend, dit ten gevolge van het feit, dat het gebied lang niet zo dicht bevolkt is en geen omvangrijk industrieel centrum bevat. Niettemin is de industrie er het voornaamste middel van bestaan en kan deze op een zekere traditie bogen.

Naast de bouwindustrie zijn vooral de metaalnijverheid en de stenen- en aardewerkindustrie er tot ontwikkeling gekomen. Men mag verwachten, dat de snelle bevolkingsgroei, die met de opkomst van de mijnindustrie gepaard zal gaan, de bouwnijverheid en ook de productie van baksteen en bouw aardewerk nog verder zal stimuleren. Ook voor de metaalnijverheid worden de afzetmogelijkheden vergroot. Er zijn dus factoren aanwezig, die het de voornaamste industrieën zullen vergemakkelijken de concurrentie om het verkrijgen van arbeidskrachten tegen de mijnindustrie vol te houden.

Moelijker wordt vermoedelijk de personeelssituatie voor enige chemische bedrijven en voor diverse andere bedrijven, o.a. in de sector voedings- en genotmiddelen. Als arbeidsexten-sieve bedrijven zullen eerstgenoemde dit het gemakkelijkst kunnen opvangen.

Daarnaast zijn er een gloeilampenfabriek en een aantal bedrijven in de sector kleding en reiniging gevestigd, die hoofdzakelijk met vrouwelijk personeel werken. Deze zullen, wanneer zich hier veel mijnwerkersgezinnen vestigen, hun personeelspositie zien verbeteren.

Alles te zamen vertoont Midden-Limburg ten oosten van de Maas, hoewel het geen typisch industriegebied is, toch een solide gevestigde industriële basis, waarin de stuwende sector overheerst. Het is daarom niet te verwachten, dat dit gebied een eenzijdig mijngebied zal worden.

De centrum-gemeente Roermond telt ook de meeste industriële ondernemingen, maar over het geheel gezien liggen deze toch vrij verspreid. Zodoende vertoont ook het gehele gebied enigszins een industriële inslag.

De diensten-sector is in het gebied goed bezet, voornamelijk door de sterk ontwikkelde centrum-functie van Roermond, die als enige grotere plaats in dit gebied in de relatieve cijfers zwaar weegt. In 1956 bedroeg het aandeel van de diensten in de totale werkgelegenheid 32 %. Ook deze kunnen van de komst van de mijnindustrie in het gebied zelf slechts voordeel onder-vinden.

De landbouw heeft hier minder zware verliezen aan cultuurgrond geleden, maar de werk-gelegenheid in de landbouw beweegt zich toch in dalende lijn. In 1956 maakte de landbouw 19,5 % uit van de totale werkgelegenheid. Grote verliezen aan goede cultuurgrond als direct gevolg van de mijnindustrie zijn in de toekomst niet te verwachten.

Overig Midden-Limburg

Dit gebied ligt aan de periferie van de invloedssfeer van de mijnindustrie en het is dus niet noodzakelijk het zeer uitvoerig te behandelen. Globaal gezien heeft het van de hier beschouwde gebieden nog het sterkst een agrarisch karakter bewaard; het omvat echter twee industriële centra: nl. de rechter Maasoever van Swalmen tot Venlo en verder Weert.

Het industriegebied op de rechter Maasoever is vrij belangrijk: er werkten in 1950 12.859 mannen in de nijverheid. Meer dan 40 % hiervan was werkzaam in de metaalindustrie, die een grote diversiteit van producten omvat. Men vindt er o.a. ijzergieterijen, draad- en kabelfabrieken, machinefabrieken enz. Daarnaast is de keramische industrie, vooral de ver-vaardiging van bouwaardewerk, belangrijk. Onder de overige industrieën is de bouwindustrie de belangrijkste, daarna komen voedings- en genotmiddelen, houtbewerking enz.

Uit deze opsomming blijkt reeds, dat de industrie van overwegend stuwende aard is. De keramische industrie dankt haar ontstaan aan het voorkomen van uitstekende kleisoorten en is dus door natuurlijke omstandigheden begunstigd. Door het uitgeput raken van veel klei-

groeven moet een steeds groter deel van de benodigde klei thans van elders, o.a. uit Duitsland, worden aangevoerd. Het hele gebied heeft het karakter van een snel groeiend industriegebied (de industriële werkgelegenheid is er van 1930 tot 1950 meer dan verdubbeld) en zal ook in de toekomst waarschijnlijk eerder arbeidskrachten aanzuigen dan afstoten.

Weert is een centrum-plaats te midden van een agrarisch gebied en de industrie is er dan ook ten dele gericht op het verwerken van agrarische produkten. O.a. vindt men er een export-slagerij. Er is verder veel textiel-industrie. De industrie is in dit gebied echter niet in staat de groeiende beroepsbevolking van het grote agrarische achterland op te vangen. Het aantal industriële ondernemingen in dit achterland zelf is voor Nederlandse verhoudingen opmerkelijk gering. Hier ligt dus een expulsiegebied, dat enerzijds een migratie-overschot in de Mijnstreek kan begunstigen en anderzijds, zodra de mijnindustrie door het in gebruik nemen van de Beatrix een noordelijke uitloper heeft gekregen, in sterkere mate dan tot dusver pendelarbeiders voor deze industrie zou kunnen leveren.

Het gedeelte van Noord-Limburg, dat buiten het gebied van onderzoek blijft, maar dat om technische redenen in de van het arbeidsbureau verkregen gegevens moest worden opgenomen, vertoont in grote trekken hetzelfde karakter van agrarisch gebied met enkele secundaire industrie-kernen. Men mag dan ook veronderstellen, dat deze gegevens ook voor de situatie in het beperktere gebied van onderzoek vrij goed representatief zijn gebleven.

HOOFDSTUK IV

ARBEIDSVOORZIENING EN WERKLOOSHEID

Inleiding

Het Districtsbureau voor de Arbeidsvoorziening Limburg heeft gedetailleerde gegevens ter beschikking weten te stellen omtrent de ontwikkeling van de werkgelegenheid en van de bestaande tekorten en overschotten aan arbeidskrachten in de jaren 1950 t/m 1956. Voor voorgaande jaren zijn weliswaar meer globale cijfers voorhanden, maar omdat in de eerste jaren na 1945 de naweeën van de oorlog en tal van bijzondere omstandigheden nog een belangrijke rol speelden, zijn deze buiten beschouwing gelaten en heeft de volgende analyse alleen betrekking op de tijdsruimte sedert 1950.

Deze moet globaal als een periode van welvaart worden gekenschetst, maar laat zich toch in drie conjunctuurstadia verdelen: een conjunctureel min of meer normaal te noemen beginperiode, vervolgens een economische inzinking rond 1952 en tot slot een steeds oplopende hausse, die uiteindelijk een toestand van uitgesproken overemployment bereikt.

Wat de geografische afbakening betreft, is er rekening mee gehouden, dat de ontwikkeling in de mijnstreek slechts in samenhang met de ontwikkeling in de aangrenzende gebieden en met het algemene peil van de werkgelegenheid beschouwd kan worden. De Limburgse Mijnstreek oefent immers een vrij grote aantrekkingskracht uit op elders bestaande arbeidsoverschotten, zodat men ook rekening dient te houden met fluctuaties in de migratie- en pendel-saldi. Deze zijn weer in sterke mate afhankelijk van de verhouding tussen beroepsbevolking en werkgelegenheid in de wervingsgebieden.

Het is op één punt niet mogelijk gebleken deze cijfers omtrent de werkgelegenheid bij de in dit onderzoek gebruikelijke gebiedsindeling te doen aansluiten: in de cijfers voor „overig, Midden- en Noord-Limburg” zijn hier nl. ook de gegevens voor het gedeelte van Limburg ten noorden van Venlo vervat. Dit gebied is elders in dit rapport buiten beschouwing gebleven.

De werkgelegenheid

De ontwikkeling van de werkgelegenheid vertoont in de jaren 1950–1956 een steil oplopende lijn. Zij steeg in de provincie Limburg van 194.620 tot 239.780 mannelijke arbeidskrachten. De stijging in het onderzoeksgebied was relatief nog groter, namelijk van 137.660 tot 175.370, dus met 37.710 personen of 27,5 % van 1950. Een overzicht van de absolute ontwikkeling naar economische sector en gebied geeft grafiek 13.

Het is opvallend, dat de nijverheid in de Mijnstreek – en in iets mindere mate ook in het gebied van Maastricht – zich het snelst uitbreidde tijdens de jaren, die landelijk gezien een zekere stagnatie in de industriële expansie vertoonden. Voor een deel is dit een gevolg van de op lange termijn geplande investeringspolitiek van een aantal grote bedrijven, o.a. de Staatsmijnen, en is deze coincidentie dus min of meer toevallig, voor een ander deel is het echter het gevolg van het feit dat de industriële expansie-mogelijkheden er in belangrijke mate een functie zijn van de mogelijkheid arbeidskrachten van elders aan te trekken.

In verband met de ongunstige economische omstandigheden en perspectieven in diverse gebieden van Nederland vloeiden daar de arbeidskrachten in deze tijd gemakkelijker af en kon de grens, die de natuurlijke aanwas van de ter plaatse aanwezige beroepsbevolking aan de economische expansie stelt, verder worden overschreden.

De sterkste groei vertoonde overal de nijverheid; ook de werkgelegenheid in de dienstverlening nam toe, terwijl de landbouw een dalende tendens vertoonde. Voor een deel ging deze ontwikkeling ten koste van de zogenaamde verborgen werkloosheid, waarschijnlijk raakten echter hier en daar ook volwaardige arbeidsplaatsen onbezet en betaalde de landbouw zo het gelag voor de hoogconjunctuur. Bovengenoemde expansie van de totale gemiddelde personeelsbezetting met 37.700 arbeidskrachten is slechts voor een gering deel te herleiden tot de daling van de geregistreerde arbeidsreserve. Tussen augustus 1950 en augustus 1956 bedroeg deze daling namelijk 1.222 mannen, slechts een fractie dus van de groei van de werkgelegenheid.

Vraag en aanbod van arbeidskrachten

Naast deze ontwikkeling van de werkgelegenheid dient thans het verloop van de onbevredigde vraag en van het niet geplaatste aanbod te worden gezien. In grafiek 14 is voor elk gebied het verloop uitgezet van de tekorten aan arbeidskrachten alsmede van de arbeidsreserve.

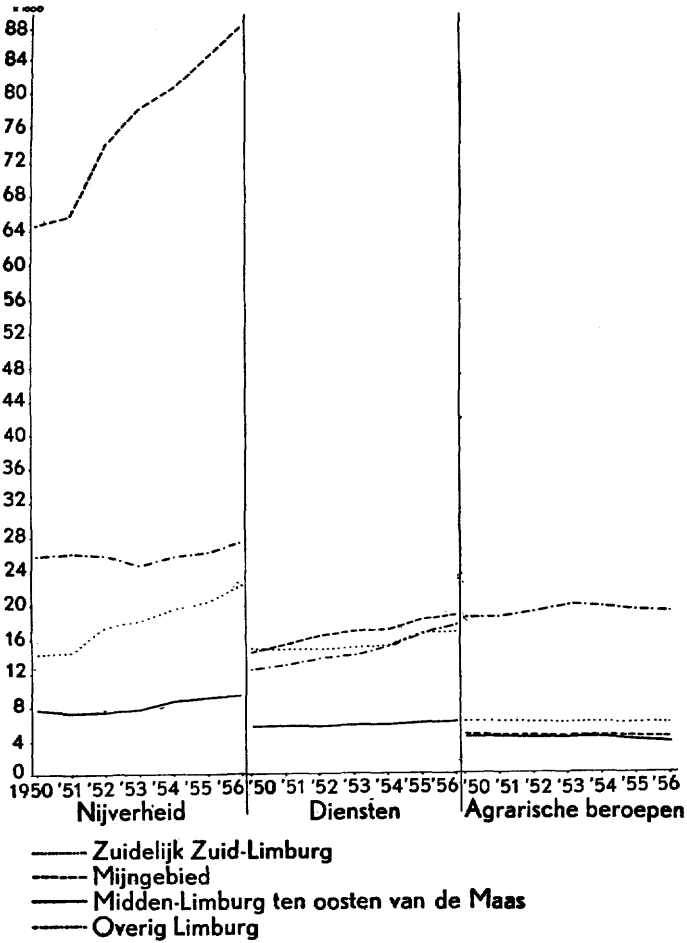
De conjuncturele invloed werkt op deze twee grootheden in tegengestelde richting, zoals de grafiek duidelijk aantoont.

De Mijnstreek neemt t.a.v. de andere gebieden in zoverre een bijzondere plaats in, dat hier de tekorten gedurende de gehele beschouwde periode aanmerkelijk groter zijn geweest dan de arbeidsreserve. Het gevolg is o.a., dat de curve van de arbeidsreserve een zeer gelijkmatig verloop heeft, omdat rond 1952 de selectienormen weliswaar wat scherper werden gehandhaafd, waardoor een geringe verhoging van de arbeidsreserve plaatsvond, maar toch van een conjuncturele werkloosheid van volwaardige en aan de behoeften aangepaste arbeidskrachten geen sprake kon zijn. In de andere gebieden ligt in dit jaar een werkloosheidstop, die tevens een zeer lage stand van de tekorten met zich bracht, omdat in de meeste beroepen het aanbod de vraag overtrof. Bijzonder ongunstig was de situatie in Noord-Limburg, waar de werkloosheid niet alleen het hoogst was, maar ook het snelst opliep.

Grafiek 13

JAARGEMIDDELDEN VAN DE WERKGELEGENHEID
(1950 t/m 1956) in manjaren

Bron: D.B.A.

In 1953 hielden de arbeidsreserve en de tekorten elkaar buiten de Mijnstreek echter weer ongeveer in evenwicht en 1954 gaf reeds overal een duidelijk overwicht van de tekorten te zien. Daar deze ontwikkeling in geheel Nederland analoog verliep, daalden de wervingsmogelijkheden van de Mijnstreek zeer snel en ging hier het tekort met sprongen omhoog. Inmiddels

kwam echter een wervingsactie voor buitenlandse arbeidskrachten op gang, die de groei van het tekort voor de Mijnstreek in de volgende jaren wat afremde. Onder de overige gebieden vertoont de ontwikkeling in zuidelijk Zuid-Limburg een wat ongelijkmatig verloop, aangezien hier in enige industrieën de conjuncturele terugslag eerst laat overwonnen werd. Het laatste jaar vond de expansie er echter in versneld tempo plaats, zodat men in 1956 voor geheel Limburg de vraag naar arbeidskrachten als sterk overspannen moet beschouwen: de wanverhouding tussen tekorten aan en aanbod van arbeidskrachten is in het oog lopend. Met name ook zijn de mogelijkheden om arbeidskrachten te onttrekken aan het vroegere expulsiegebied Noord-Limburg tot bij het nulpunt gedaald en hebben de industrieën, die hier door het arbeidskrachtenpotentieel waren aangelokt, met dezelfde moeilijkheden te kampen als elders.

De omvang van de werkloosheid is daarbij ook in absolute cijfers zo gering geworden, dat een nadere beschouwing in dit verband als overbodig kan worden beschouwd.

De behoefte aan werkkrachten

Bij een nadere beschouwing van de behoefte aan werkkrachten dient allereerst gewezen te worden op de vrij grote onzekerheidsmarge, die aan de cijfers kleeft. Uiteraard is het vrijwel onmogelijk de reële tekorten aan arbeidskrachten exact vast te stellen. De ramingen die ter beschikking staan berusten op een kritische verwerking door het arbeidsbureau van de daar ingediende aanvragen, gecombineerd met uit andere bron, bijv. bedrijfsbezoek, verkregen inlichtingen.

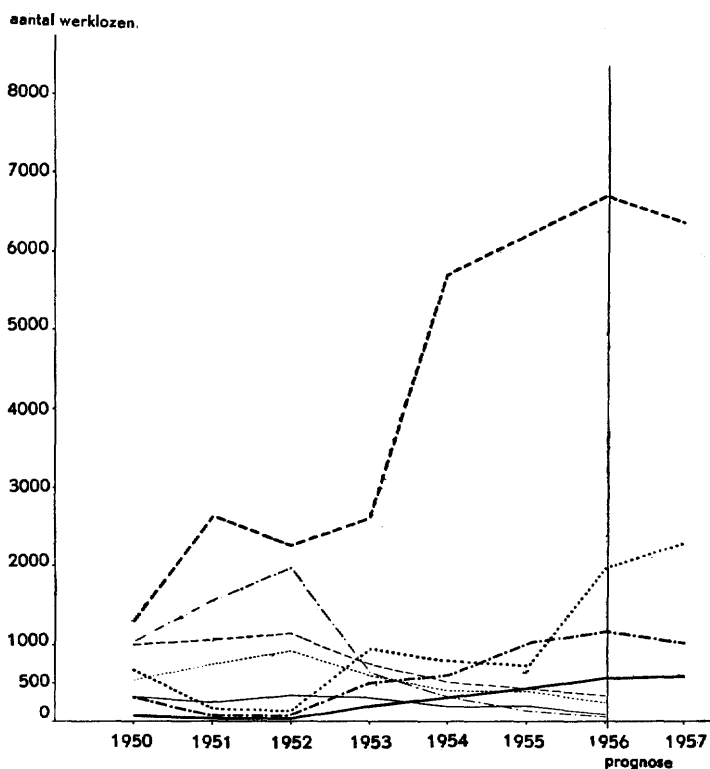
De aanvragen zijn zonder een kritische selectie wel enigszins bruikbaar als een soort barometer, maar toch niet in absolute zin betrouwbaar. Een gedeelte van de aanvragen is immers van het seizoen afhankelijk en komt periodiek terug; terwijl de arbeidskrachten slechts tijdelijk te werk worden gesteld. Deze aanvragen dient men dus te wegen met de tijd, waarvoor de arbeidskrachten benodigd zijn om een jaargemiddelde te verkrijgen. Ook vragen sommige ondernemingen om psychologische redenen of om scherper te kunnen selecteren meer arbeidskrachten dan zij werkelijk nodig hebben, terwijl andere een aanvraag als zinloos achterwege laten, omdat de vakmensen die zij nodig hebben zich vrijwel nooit tot het arbeidsbureau wenden. Verder dient men rekening te houden met het verschil tussen de directe reële tekorten en de geplande tekorten welke eerst uit een voorgenomen uitbreiding zullen voortvloeien. De laatste zijn dus geen tekorten in het huidige productieapparaat en worden in bedrijfstakken met vele kleine ondernemingen daardoor vertekend, dat zodra de productiecapaciteit van de gehele bedrijfstak tekort schiet, elke individuele onderneming een vrijwel onbepaalde vraag ontmoet en daarom veel sterker zou willen uitbreiden dan voor de bedrijfstak als geheel mogelijk zou zijn. M.a.w.: wanneer voor alle geplande tekorten in deze bedrijfstak arbeidskrachten gevonden zouden kunnen worden, zou spoedig overproductie ontstaan. Tenslotte bestaan er nog zogenaamde personeelspolitieke tekorten, die veroorzaakt worden door het streven de personeelsbezetting te verjongen of kwalitatief te verbeteren.

Het arbeidsbureau heeft, rekening houdend met deze storende factoren en mede op grond van zijn inzicht in het bedrijfsleven, niettemin een raming gemaakt van de reële directe tekorten naar gebied (jaargemiddelden). Enig inzicht in de daarbij aangelegde maatstaven

Grafiek 14

ONTWIKKELING VAN DE MANNELIJKE ARBEIDSRESERVE

en van de tekorten aan mannelijke arbeidskrachten naar gebied

	Mannelijke arbeidsreserve	Tekorten aan mannelijke arbeidskrachten
Zuidelijk Zuid-Limburg
Mijnstreek	-----	-----
Midden-Limburg	————	————
Noord-Limburg	- - - - -	- - - - -

geeft een eveneens door het arbeidsbureau bewerkte onderverdeling van de aanvragen om personeel in het district Limburg op twee tijdstippen in 1956 (zie tabel 5).

Het totale geraamde tekort voor Limburg in 1956 bedraagt 10.970, terwijl het gemiddelde der lopende aanvragen op deze twee data 11.513 bedraagt. De correctie, die op de lopende

aanvragen is toegepast, heeft dus in dit jaar het cijfer nauwelijks gedrukt; met name zullen de aanvragen, die personeelsuitbreiding beogen, vrijwel geheel als reële tekorten zijn beschouwd. Dit wijst er dan op, dat naar het oordeel van het arbeidsbureau de uitbreiding van het technische productieapparaat op de uitbreiding van de personeelsbezetting is vooruitgelopen. De correctie, die moet worden toegepast op de personeelsaanvragen voor vervanging, op grond van het feit, dat deze voor een belangrijk deel een gevolg zijn van verloop, waarbij de totale personeelsbezetting van het bedrijfsleven geen verandering ondergaat, maar slechts verschuiving van bedrijf tot bedrijf plaatsvindt, is blijkbaar gecompenseerd door de tekorten, die niet tot een overeenkomstige aanvraag hebben geleid, maar uit andere bron (bedrijfsbezoeken) bekend zijn.

TABEL 5
Aanvragen om personeel, district Limburg

	Industrie	Landbouw	Diensten	Totaal
<i>Juni 1956</i>				
Vervanging	5.200	50	450	5.700
Uitbreiding	4.800	30	300	5.130
Seizoen	1.050	50	150	1.250
<i>Totaal</i>	<i>11.050</i>	<i>130</i>	<i>900</i>	<i>12.080</i>
<i>November 1956</i>				
Vervanging	4.680	55	370	5.105
Uitbreiding	4.580	40	220	4.840
Seizoen	930	20	50	1.000
<i>Totaal</i>	<i>10.190</i>	<i>115</i>	<i>640</i>	<i>10.945</i>

Zoals uit grafiek 14 blijkt, zijn de tekorten aan personeel sedert 1952 in alle gebieden in snel tempo toegenomen. Alleen in het industriegebied Maastricht hebben de economische moeilijkheden wat langer geduurd en hier heeft de hoogconjunctuur zich eerst in 1956 in grote personeelstekorten voelbaar gemaakt. De Mijnstreek heeft gedurende alle jaren sedert 1950 met een personeelstekort te kampen gehad, dat echter eerst in 1954 – het jaar, waarin in de wervingsgebieden de werkloosheid, ook als psychologische dreiging, wegsmolt – verontrustende vormen begon aan te nemen. In 1955 hebben de tekorten aan personeel ook in het expul-siegebied Noord-Limburg reeds grotere omvang aangenomen.

In 0/00 van de gemiddelde personeelsbezetting ontwikkelden zich de tekorten als volgt:

Jaar	Gebied zuidelijk Zuid-Limb.	Mijnstreek	Midden-Limb.	Noord-Limb.
1950	19,2	15,1	4,1	5,6
1951	6,1	31,1	3,1	1,5
1952	4,4	24,0	3,6	1,5
1953	24,6	26,2	13,9	8,7
1954	19,6	56,0	18,1	10,8
1955	17,3	58,0	23,1	16,2
1956	44,6	65,2	28,9	18,8

De Mijnstreek blijkt ook relatief steeds het grootste tekort te hebben gehad. In 1956 was dit hier opgelopen tot 65,2⁰/₁₀₀ van de gemiddelde personeelsbezetting, een cijfer dat een vrij sterke onderbezetting van het produktieapparaat veronderstelt. Relatief gunstig is de situatie in Midden-Limburg en vooral in Noord-Limburg, waar het tekort nog geen twee procent bedraagt en vrijwel geheel zou verdwijnen, wanneer de gehele beroepsbevolking in eigen gewest te werk zou worden gesteld.

De behoefte aan werkrachten per bedrijfstak

De tabellen 6 en 7 geven nu een overzicht van de ontwikkeling der tekorten naar gebieden. Het is voor de laatste jaren niet mogelijk gebleken een nadere onderverdeling der tekorten naar tak van bedrijvigheid en gebied te produceren. Daarom zijn ook de prognose-cijfers voor 1957 aangegeven, hoewel bij de laatste rekening is gehouden met voorgenomen investeringen en hierin dus ook geplande tekorten zijn opgenomen. Aangenomen mag echter worden, dat de cijfers nauw aansluiten bij de feitelijke situatie in 1956.

Gezien de sterke industriële expansie, die de laatste jaren in het onderzoeksgebied heeft plaatsgevonden, is het niet verwonderlijk, dat de grootste tekorten in de industriële sector zijn ontstaan. In alle gebieden en alle jaren, waarvoor een raming van de tekorten naar sector van het bedrijfsleven heeft plaatsgevonden, vormen de tekorten in de nijverheid de grote meerderheid (in de kolom „overige” zijn voor enige jaren een groot aantal openstaande plaatsen opgenomen, die moeilijk te classificeren bleken; een groot deel hiervan moet tot de tekorten in de industrie worden gerekend).

Alvorens over te gaan tot een nadere analyse van de tekorten in de nijverheid moge hier echter kort op de situatie in de beide andere sectoren, landbouw en dienstenverlening, worden gewezen. In de landbouw was tot voor kort het verschijnsel wijd verbreid van de zgn. „verborgen” werkloosheid. Deze was hoofdzakelijk te wijten aan het in onvoldoende mate afvloeien van boerenzoons, waarvoor op het eigen bedrijf geen volledige dagtaak voorhanden was, naar andere bezigheden, met name in de industriële sector.

Inmiddels schijnt in dit opzicht echter veel te zijn veranderd onder invloed van diverse factoren, o.a. intensieve beroepsvoorlichting, uitbreiding van het technische onderwijs in veel plattelandsgebieden, de relatieve achteruitgang in inkomen van de agrarische bevolkingsgroep en de gunstigere kansen voor de ongeschoolden van agrarische herkomst om, nu daar een groot personeelsgebrek heerst, in de nijverheid een redelijke positie te verwerven. Waarschijnlijk is vooral onder de oudere agrariërs in verschillende gebieden nog een latente arbeidsreserve van enige omvang voorhanden, maar deze kleeft aan het eigen bedrijf en is moeilijk te verplaatsen, terwijl elders – vooral in de Mijnstreek – door een al te sterk wegtrekken van boerenzoons op vele bedrijven de opvolging in gevaar dreigt te komen. Nauwkeurige gegevens zijn hieromtrent echter moeilijk verkrijgbaar.

TABEL 6

De tekorten aan mannelijke arbeidskrachten

Jaar	Zuidelijk Zuid-Limburg			Mijnstreek			Midden-Limburg			Noord-Limburg					
	Nijverh.	Landb.	Dienst- verl.	Totaal	Nijverh.	Landb.	Dienst- verl.	Totaal	Nijverh.	Landb.	Dienst- verl.	Totaal	Nijverh.	Landb.	Dienst- verl.
1950	600	55	25	680	1185	80	1265	65	10	75	315	315			
1951	145	65	5	215			2635			55	85	85			
1952	90	70	10	170			2285			65	90	90			
1953	270	45	650	965	1525	55	15	1025	250	5	255	430	15	10	55
1954				800			5735			345	655	655			
1955				740			6225			445	1005	1005			
1956				2015			7220			565	1170	1170			
Prognose															
1957	1890	40	385	2315	6200	50	115	6365	475	10	110	595	935	70	1005

(1) In de rubriek „overige“ zijn niet nader geïnclassificeerde tekorten opgenomen.

De bestaande tekorten in de dienstensector betreffen veelal vrouwelijk personeel, dat in deze tabellen is opgenomen. De geraamde tekorten aan mannelijk personeel zijn niet zeer hoog. Men dient te bedenken, dat het hier voor een deel gezinsbedrijven betreft, die als zodanig een grotere arbeidselasticiteit vertonen. Ook is het moeilijker over deze vele kleine bedrijven een overzicht te verkrijgen. Tenslotte werkt bij de meeste bedrijven in deze sector een oplopend algemeen loonniveau niet alleen kostenverhogend, maar tegelijk ook omzetvergroten, zodat zij de verscherpte loonconcurrentie eventueel gemakkelijk kunnen opvangen. De sociale diensten tenslotte profiteren van zekere ideologische voordelen (witte-boord-ideaal, baan met pensioen). Niettemin bedroeg het aantal openstaande aanvragen in de sector handel en verkeer op 30 september 1956 in geheel Limburg 327 en houdt de prognose voor 1957 rekening met aanzienlijke tekorten in de Mijnstreek en Midden-Limburg.

De tekorten in de nijverheid zijn in tabel 7 voor een vijftal jaren nader onderverdeeld naar bedrijfstak. Daar het meest recente jaar, waarvoor nog gedifferentieerde cijfers beschikbaar zijn, echter 1953 is, zijn we voor de verhoudingen tijdens de huidige hoogconjunctuur aangegeven op de prognose voor 1957. We hebben bovendien de openstaande aanvragen op 30 september 1956 vermeld, welke echter niet naar gebieden zijn gesplitst en slechts voor de gehele provincie beschikbaar zijn. Wanneer men – aan de hand van de prognose voor 1957 – de situatie in de Mijnstreek beziet, blijkt dat het verwachte tekort hier voor meer dan de helft een tekort aan mijnwerkers is.

Let men echter op de relatieve onderbezetting van de verschillende bedrijfstakken, dan komt de mijnindustrie nauwelijks tot het gemiddelde voor de Mijnstreek. Een raming van het Districtsbureau voor de Arbeidsvoorziening voor Limburg berekende over het laatste kwartaal van 1956 voor de gehele provincie een procentueel tekort in de metaalindustrie van 12%; in de chemische industrie van 9%; in de aardewerk- en bouwnijverheid elk 7% en in de mijnindustrie van 5%. Het is niet aan te nemen, dat in de Mijnstreek de verhoudingen in de metaalindustrie, de bouwnijverheid en de chemische industrie gunstiger zouden liggen dan elders in Limburg, zodat de personeelssituatie in de mijnindustrie als relatief gunstig moet worden aangemerkt.

Hetzelfde verschijnsel deed zich overigens voor in 1953 – het laatste jaar waarvoor gegevens naar gebieden beschikbaar zijn. Van het totale personeelstekort in de Mijnstreek, 2.620 mannelijke arbeidskrachten, vielen slechts 600 toe aan de mijnindustrie, d.i. 1,2% van de totale personeelsbezetting van deze bedrijfstak. Het procentuele tekort van de bouwindustrie bedroeg toen 4,9% – wanneer we de „overige” geclassificeerden buiten beschouwing laten – en dat van de metaalnijverheid 5,4%.

De relatief gunstige positie van de mijnindustrie moet worden toegeschreven aan de werving van arbeidskrachten van buiten Zuid- en Midden-Limburg. Door middel van grote wervingscampagnes, eerst voornamelijk in Noordoost-Nederland en later meer in Oostenrijk en Italië, heeft men personen aan weten te trekken, die anders niet op de arbeidsmarkt in dit gebied zouden zijn verschenen en aldus een voorsprong behaald op de andere industrieën in dit gebied. Het feit, dat men meer dan vele andere bedrijfstakken ook ongeschoolden kon

TABEL 7

Tekorten aan mannelijke arbeidskrachten

Bedrijfsklasse Gebied, Jaar		I	III	IV	V	VI	VII
		Z. Z.-Limburg	1950	240		145	75
	1951	25		15	25		5
	1952	15		15			5
	1953			120			
	1954						
	1955						
	1956						
	Prognose 1957	400	10	450	75	55	15
Mijngebied	1950			115	25		10
	1951						
	1952						
	1953			495		20	15
	1954						
	1955						
	1956						
	Prognose 1957	120	15	515	270	115	95
Midden-Limburg	1950	10		25			
	1951						
	1952						
	1953	15		165		5	
	1954						
	1955						
	1956						
	Prognose 1957	30		160	20	60	
Rest Midden- en Noord-Limburg	1950		5	85			
	1951						
	1952						
	1953			180		40	5
	1954						
	1955						
	1956						
	Prognose 1957	140	10	195	10	75	
Geheel Limburg	1950	250	5	370	100		10
	1951	25		15			5
	1952	15		15	25		5
	1953	15		960		65	20
	1954						
	1955						
Openst. aanvragen 30.9.'56	1956	694		2.068	693		67
	Prognose 1957	690	35	1.320	365	305	110

I = aardewerk, glas, kalk, stenen
 III = grafische nijverheid
 IV = bouwnijverheid
 V = chemische nijverheid

VI = bewerking van hout, kurk, stro
 VII = kleding en reiniging
 VIII = kunstnijverheid
 IX = leder, wasdoek, rubber

in de nijverheid naar bedrijfsklassen

IX	X	XI	XIV	XV	XVI	XVII	Nijverheid
55		50	30			5	600
		70					145
	5	35				20	90
		100	25			25	270
75		650	75	20		65	1.890
	780	245				10	1.185
15	600	340				40	1.525
25	3.560	1.090	10	10	300	75	6.200
		25		5			65
		60				5	250
	45	130	5	10		15	475
		175		25		25	315
5		165		5		30	430
5		415	5	10	15	55	935
55	780	495	30	30		40	2.165
		70					145 ⁽¹⁾
	5	35				20	90 ⁽¹⁾
30	600	665	25	5		100	2.475 ⁽¹⁾
86	3.587	3.245				203	1.0643
105	3.605	2.285	95	50	315	210	9500

X = mijnbouw
 XI = metaalnijverheid
 XIV = paplernijverheid
 XV = textielnijverheid

XVI = gas, elektriciteits-, waterleidingbedrijven
 XVII = bereiding voedings- en genotmiddelen
 (1) Onvolledig.

tewerkstellen, was daarbij een beslissend voordeel. Verder biedt de mijnbouw in vergelijking tot andere bedrijfstakken hoge lonen, terwijl ongunstigere werkomstandigheden niet voor ieder even zwaar wegen.

Bij het grote aandeel van de mijnindustrie aan de nijverheid in dit gebied blijft deze desondanks rond de helft van het absolute tekort voor haar rekening nemen en met het oog op de betekenis van de mijnindustrie voor het gehele economische leven blijft het gebrek aan mijnwerkers een ernstig sociaal-economisch probleem.

In Midden-Limburg en het industriegebied van Maastricht (zuidelijk Zuid-Limburg) doen zich uiteraard dezelfde moeilijkheden voor. Wanneer men de prognose-tekorten voor 1957 stelt tegenover de gemiddelde werkgelegenheid in 1956 komt men voor het gebied van Maastricht tot de volgende cijfers: keramische industrie 7%; bouwnijverheid 10,7%, metaalindustrie 21,4%. Overeenkomstige berekeningen voor Midden-Limburg geven resp. 2,9, 7,8 en 7,1%, zodat men mag aannemen, dat hier de overspanning van de arbeidsmarkt nog binnen redelijke grenzen is gebleven.

Als algemene conclusie op grond van de bestaande tekorten aan arbeidskrachten kan men stellen, dat de mijnindustrie in Zuid-Limburg zeer sterke concurrentie zal ondervinden van een aantal bedrijfstakken, die procentueel met nog grotere tekorten te kampen hebben. Sommige van de betrokken ondernemingen kunnen hun meerdere loonkosten bovendien op de mijnindustrie afwentelen. Van de andere kant heeft de mijnindustrie een relatief niet ongunstige personeelspositie weten te handhaven door een zekere voorsprong bij het aanwerven van arbeidskrachten in verder afgelegen gebieden en in het buitenland; een voorsprong die ook in de toekomst van betekenis zal blijven.

De personeelssituatie van de Limburgse kolenmijnen

De invloed van deze factoren op de feitelijke personeelsbezetting van de Limburgse kolenmijnen valt af te lezen uit tabel 8, waarin de personeelssterkte per kwartaal is aangegeven.

Hieruit blijkt in de eerste plaats, dat het totaal aantal ondergrondse arbeiders tussen 31 december 1949 en 31 januari 1957 aanzienlijk (met 11,7%) gestegen is. De toeneming is bij de staats- en particuliere mijnen relatief ongeveer even sterk. Zij valt echter vrijwel geheel in de jaren 1950 t/m 1952, daarna is het aantal ondergrondse mijnwerkers rond 30.000 blijven schommelen. Dit ondanks het feit, dat de mijnen juist in deze laatste jaren intensieve wervingsacties hebben ondernomen in binnen- en buitenland en momenteel ongeveer 1.000 buitenlandse arbeidskrachten op 2-jaarscontract in dienst hebben, die niet als blijvende personeelsleden kunnen worden beschouwd. Hieruit blijkt wel dat het reeds een zeer moeilijk probleem is geworden het huidige peil van de ondergrondse bezetting te handhaven.

Bij de bovengrondse arbeiders ligt de situatie analoog. De tabel suggereert hier zelfs een aanzienlijke teruggang, die echter daardoor veroorzaakt wordt, dat tot 30 juni 1952 ook de

TABEL 8

Formele sterkte van het personeel der Limburgse steenkolenmijnen (1)

	Staatsmijnen				Particuliere mijnen				Gezamenlijke mijnen			
	arbeiders		beambten + maandoners		arbeiders		beambten + maandoners		arbeiders		beambten + maandoners	
	ondergronds	bovengronds	ondergronds	bovengronds	ondergronds	bovengronds	ondergronds	bovengronds	ondergronds	bovengronds	ondergronds	bovengronds
31.12.49	16.374	9.559	728	2.239	9.722	5.644	378	1.185	26.096	15.203	1.106	3.424
31.3.50	16.518	9.375	764	2.240	9.924	5.601	405	1.185	26.442	14.976	1.169	3.425
30.6.50	16.535	9.456	765	2.239	9.945	5.696	401	1.185	26.480	15.152	1.166	3.424
30.9.50	16.604	9.716	764	2.208	10.029	5.799	399	1.175	26.633	15.515	1.163	3.383
31.12.50	16.862	9.754	764	2.202	10.133	5.896	397	1.168	26.995	15.650	1.161	3.370
31.3.51	17.132	9.755	792	2.216	10.296	5.952	413	1.177	27.428	15.707	1.205	3.393
30.6.51	17.277	9.819	784	2.219	10.315	6.008	412	1.167	27.592	15.827	1.196	3.386
30.9.51	17.276	10.052	808	2.228	10.285	5.990	408	1.173	27.561	16.042	1.216	3.401
31.12.51	18.440	10.171	809	2.240	10.727	6.024	406	1.169	29.167	16.195	1.215	3.409
31.3.52	18.786	10.385	860	2.242	11.165	6.025	446	1.171	29.951	16.410	1.306	3.413
30.6.52	18.821	10.588	855	2.247	11.136	6.127	445	1.172	29.957	16.715	1.300	3.419
30.9.52	18.261(2)	8.446(3)	864	2.258	11.042(2)	5.095(3)	449	1.179	29.303(2)	13.541(3)	1.313	3.437
31.12.52	18.788	8.511	862	2.262	11.247	5.090	448	1.184	30.035	13.601	1.310	3.446
31.3.53	18.909	8.510	898	2.296	11.278	5.121	470	1.209	30.187	13.631	1.368	3.505
30.6.53	18.700	8.493	890	2.301	11.211	5.120	472	1.211	29.911	13.613	1.362	3.512
30.9.53	18.514	8.517	895	2.299	11.082	5.146	472	1.219	29.596	13.663	1.367	3.518
31.12.53	18.760	8.607	897	2.303	11.234	5.190	472	1.221	29.994	13.797	1.369	3.524
31.3.54	19.508	8.680	924	2.328	11.435	5.191	480	1.231	30.943	13.871	1.404	3.559
30.6.54	19.286	8.587	913	2.324	11.326	5.209	482	1.233	30.612	13.796	1.395	3.557
30.9.54	19.037	8.761	913	2.340	11.262	5.275	482	1.255	30.299	14.036	1.395	3.595
31.12.54	19.291	8.747	906	2.352	11.405	5.257	479	1.246	30.696	14.004	1.385	3.598
31.3.55	19.490	8.680	931	2.401	11.586	5.234	513	1.280	31.076	13.914	1.444	3.681
30.6.55	19.306	8.517	929	2.401	11.528	5.255	510	1.275	30.834	13.772	1.439	3.676
30.9.55	18.888	8.589	938	2.393	11.371	5.248	511	1.290	30.259	13.837	1.449	3.683
31.12.55	19.093	8.539	937	2.390	11.429	5.221	509	1.293	30.522	13.760	1.446	3.683
31.3.56	19.397	8.442	974	2.443	11.506	5.132	538	1.312	30.903	13.574	1.512	3.755
30.6.56	19.518	8.424	977	2.434	11.506	5.102	533	1.311	31.024	13.526	1.510	3.745
30.9.56	19.294	8.480	977	2.437	11.463	5.082	530	1.305	30.757	13.562	1.507	3.742
31.1.57	19.166	8.259	975	2.435	11.384	5.008	526	1.300	30.550	13.267	1.501	3.735

(1) Zonder nevenbedrijven. (2) Door wijziging van de indelingscriteria is een groep arbeiders van de categorie „ondergronds” naar „bovengronds” verschoven. (3) Van hier af exclusief O.V.S.-ers.

leerlingen van de ondergrondse vakscholen tot de bovengrondse arbeiders werden gerekend, hoewel dezen niet aan het lopende productieproces deelnamen. Bij de latere cijfers was het mogelijk dezen te elimineren. Uit deze „gezuiverde” cijfers blijkt een licht stijgende tendens tot einde 1954, waarna een daling inzet. Dientengevolge bestaat er thans eveneens een aanzienlijk tekort aan bovengrondse arbeiders, een tekort waarin men o.a. tracht te voorzien door het afstoten van werkzaamheden die vroeger in eigen regie werden verricht, maar die thans zo mogelijk aan gespecialiseerde ondernemingen worden overgelaten. Het aantal beambten en employés is intussen voortdurend blijven stijgen en bijzondere kwantitatieve moeilijkheden zijn hier ook niet te verwachten.

Wanneer men na deze kwantitatieve beschouwingen ook de kwalitatieve zijde van de personeelssituatie wil belichten dient men vooral aandacht te besteden aan twee elementen, namelijk het verloop en de belangstelling voor de vakopleiding tot mijnwerker.

Aangaande het verloop van de ondergrondse arbeiders zijn slechts voor de jaren 1955 en 1956 nadere gegevens voorhanden. Daaruit blijkt het volgende:

Verloop der ondergrondse arbeiders in de Limburgse mijnen (1)

Bruto-toeneming				Bruto-daling			
Nieuwe aanmeldingen	Overplaatsing van boven- naar ondergronds	Totaal	Ontslag			Totaal	
			Totaal	Waarvan wegens pensioenering, invaliditeit of overlijden	Overplaatsing van onder- naar bovengronds		
1955	2.294	1.803	4.097	3.555	679	798	4.353
1956 (excl. dec.)	2.945	1.136	4.081	3.627	677	426	4.053

(1) Gegevens van de Gezamenlijke Steenkolenmijnen.

Dit impliceert dat elk jaar ongeveer 13 % van de totale ondergrondse bezetting moest worden vervangen; slechts ongeveer 1/6 daarvan kwam op rekening van pensioenering, invaliditeit of overlijden, zodat de overgrote meerderheid het mijnwerkersberoep vaarwel heeft gezegd. Het is reeds a priori te verwachten, dat het verloop het sterkst zal zijn onder de arbeidskrachten, die eerst relatief kort geleden zijn aangeworven en nog geen geschoolde mijnwerkers zijn. Voor het jaar 1955 wordt dit vermoeden bevestigd door een overzicht van de mutaties in het ledental van de pensioenkas van het Algemeen Mijnwerkersfonds (A.M.F.) naar de duur van het lidmaatschap. Het A.M.F. omvat weliswaar ook het arbeiderspersoneel van de nevenbedrijven der Staatsmijnen, maar ± 90 % van de leden werkt toch in de eigenlijke mijnbedrijven (boven- en ondergronds). De beambten hebben een afzonderlijk fonds.

Volgens deze gegevens (zie tabel 9) bedroeg het totale verlooppercentage door ontslag dus 8,1 %, maar uit de zeer sterke concentratie van het verloop op de groep der vrij recente leden volgt, dat van de nieuw aangeworvenen na enige jaren nog slechts een fractie overblijft.

Dit blijkt eveneens uit gegevens van de Staatsmijnen, die voor een aantal jaren hebben nagegaan hoeveel procent van de nieuw in de dienst getreden ondergrondse mijnwerkers na 2 jaar nog in dienst is gebleven. Hierbij werden de volgende percentages berekend:

<i>Jaar van indiensttreding</i>	<i>Nog in dienst na 2 jaar</i>
1951	ca. 46 %
1952	ca. 49 %
1953	ca. 53 %
1954	ca. 43 %

Men mag deze cijfers niet veralgemenen, omdat zij sterk beïnvloed worden door de aard en plaats van de wervingscampagne, waardoor de arbeiders zijn aangetrokken, maar zij schijnen er toch op te wijzen, dat de situatie bij de ondergrondse arbeiders bijzonder ongunstig is. Uit de gegevens van het A.M.F. volgt bovendien, dat ook ná twee jaar nog een aanzienlijk verloop te verwachten is.

Het uiteindelijk rendement van de huidige wervingsmethoden mag, mede in verband met de enorme kosten, die dit verloop veroorzaakt, dan ook niet te hoog worden aangeslagen en zij vormen slechts een noodoplossing, die zo spoedig mogelijk door een meer permanente rekrutering vervangen zou moeten worden.

Een van de aangewezen middelen daartoe is de stimulering van de ondergrondse vakscholen.

Het feit dat de ervaren mijnwerkers hun beroep over het algemeen trouw blijken te blijven is intussen een gunstige omstandigheid, die men eveneens in het oog dient te houden.

De opleiding tot mijnwerker op de ondergrondse vakscholen

Zowel voor de kwantitatieve als voor de kwalitatieve zijde van de personeelsvoorziening der mijnen zijn van bijzonder belang de ondergrondse vakscholen. Dit zijn speciaal voor de mijnbouw bestemde scholen met een sterk op de eisen van de praktijk, in het bijzonder ook op de psychologische aanpassing aan het ondergrondse werk, afgestemd leerprogramma. De normale duur van deze opleiding is $3\frac{1}{2}$ jaar, maar de indeling in de leerjaren is niet afhankelijk van het reeds bereikte niveau van vaardigheid, maar van de leeftijd. Met 18 jaar gaan namelijk allen over naar de ondergrondse dienst en een jongen, die zich op 17-jarige leeftijd aanmeldt, wordt dan ook in het derde leerjaar geplaatst, omdat dit de meest directe voorbereiding geeft op het ondergrondse werk.

Deze ondergrondse vakscholen (O.V.S.-en) verzekeren de mijnen niet alleen van de toevoer van geschoolde krachten, maar geven bovendien een zekere waarborg, dat de arbeider het werk in de mijnbouw als zijn blijvend beroep nastreeft en bevordert daardoor de stabiliteit van het personeel. Aan vrijwel elke mijnzetel is momenteel dan ook een O.V.S. verbonden en men streeft ernaar in een zo groot mogelijk deel van de behoefte aan mijnwerkers via de O.V.S. te voorzien. Gedurende enige jaren is de feitelijke ontwikkeling ook in deze richting gegaan, maar bij het stijgen van de conjunctuur is de belangstelling voor de O.V.S. zeer sterk gaan teruglopen. In grafiek 15 is de ontwikkeling van de O.V.S.-en in beeld gebracht. Zeer duidelijk

TABEL 9

Verloop van het ledental van de pensioenkas van het A.M.F. in 1955

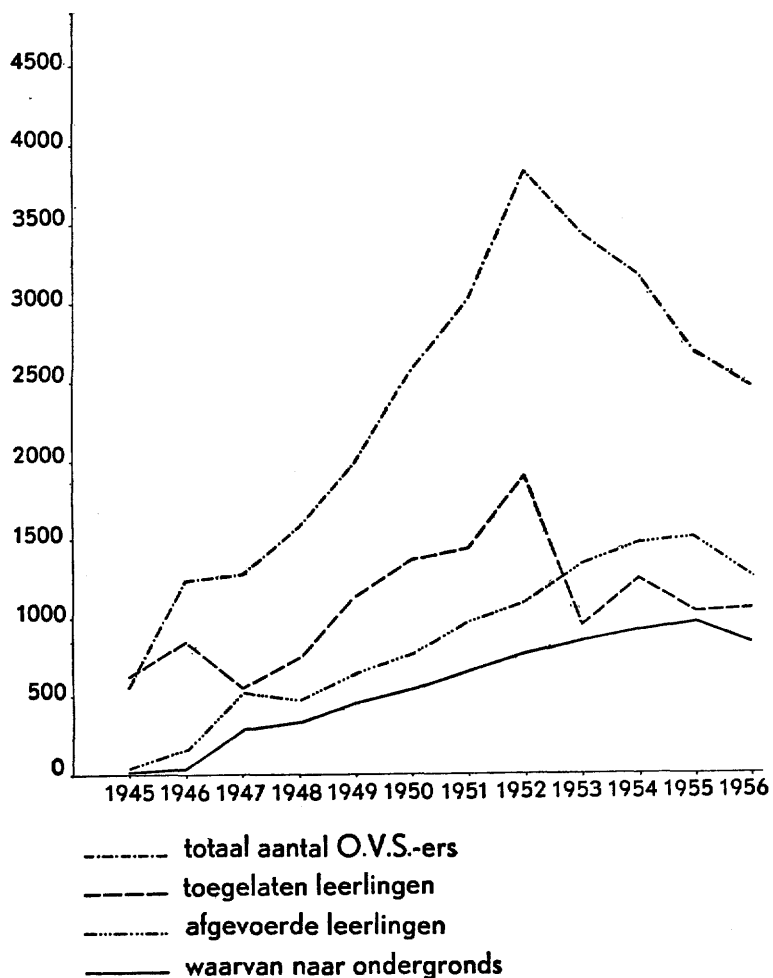
1	2	3	
Duur van het lidmaatschap per 1-1-1955 (jaren)	Aantal leden begin 1955 vermeerderd met toetredingen in 1955	Ontslag in 1955	3 in % van 2
0	4.158	892	21,4 %
0 tot 1	4.108	900	22
1 tot 2	3.422	626	18,3
2 tot 3	4.211	665	15,8
3 tot 4	3.727	385	10,3
4 tot 5	3.085	295	9,6
5 tot 6	2.491	184	7,6
6 tot 7	2.546	188	7,4
7 tot 8	2.433	137	5,6
8 tot 9	2.198	98	4,5
9 tot 10	1.553	71	4,6
10 tot 15	7.131	210	2,9
15 tot 20	5.389	89	1,7
20 tot 25	3.148	22	0,7
25 tot 30	4.095	15	0,4
30 tot 35	3.305	8	0,2
35 tot 50	1.764	2	0,1
	58.964	4.787	8,1

blijkt hieruit, dat de opgaande lijn tussen 1952 en 1953 plotseling is afgebroken. Niet alleen het aantal nieuwe aanmeldingen heeft zich na 1952 ongunstig ontwikkeld, maar ook het verloop is groter geworden. Zoals uit tabel 10 blijkt, vertonen de O.V.S.-en van de Staatsmijnen in dit opzicht een bijzonder ongunstig beeld; in 1954 bedroeg hier het aantal ondergronds tewerkgestelden slechts iets meer dan de helft van het aantal leerlingen, dat de school – uiteraard in veel gevallen voortijdig – verliet. Bij de beoordeling van deze cijfers moet men echter in het oog houden, dat op de O.V.S.-en van de staatsmijnen Maurits en Emma in de voorafgaande jaren zeer veel jongens van buiten de Mijnstreek waren opgenomen, die wegens de grote afstand en het ontbreken van een mijnwerkertraditie gemakkelijker ertoe kwamen een ander beroep te kiezen, zodra de verbetering van de conjunctuur daartoe de mogelijkheden deed ontstaan. De O.V.S.-en van de particuliere mijnen die hun leerlingen sterk overwegend in de oude Mijnstreek werven, konden het aantal leerlingen in 1951-1952 niet zo sterk uitbreiden, maar wisten tijdens de jaren met een overspannen arbeidsmarkt hun positie relatief goed te handhaven. Wellicht speelt hierbij ook een zekere rol, dat de O.V.S.-en van enige Staatsmijnen te groot en daardoor onoverzichtelijk en onpersoonlijk waren geworden.

Het totale aantal leerlingen, dat in de laatste jaren ondergronds te werk kon worden gesteld en dat rond 900 schommelde, zal, wanneer het rendement niet verbetert, op grond van de lage aanmeldingscijfers der laatste jaren waarschijnlijk nog wat verder dalen en is dan zeker niet toereikend om in de vervangingsbehoefte van de mijnen te voorzien.

Grafiek 15

DE ONTWIKKELING VAN DE ONDERGRONDSE VAKSCHOLEN

De lonen

Beperkteid van de statistische gegevens

Het vergelijken van lonen voor arbeidskrachten, die aan sterk verschillende loonregelingen onderworpen zijn, is een uiterst moeilijke materie. Men zal uiteraard met gemiddelden moeten werken, maar stuit daarbij op verschillen in samenstelling van de te vergelijken groepen

arbeiders naar leeftijdsstructuur, naar geschooldheid, naar gemiddelde arbeidstijd, naar spreiding over de gemeenteklassen etc. Wat de verhouding van de mijnwerkers tot de overige industriearbeiders betreft, komt daar nog bij het beloningssysteem naar „diensten”, die zich niet geheel exact in uren of weken laten omrekenen. Verder aanmerkelijke verschillen in toelagen en secundaire arbeidsvoorwaarden (men denke bijv. aan de deputaatkolon), die o.a. divergenties naar burgerlijke stand en gezinsgrootte met zich brengen.

Het zou het kader van dit rapport verre te buiten gaan, wanneer wij zouden gaan trachten desondanks een zeer ver doorgevoerde en verfijnde statistische vergelijking van de lonen naar gebied, naar beroep, naar geslacht enz. te bieden. Wij hebben ons daarom beperkt tot enkele fundamentele gegevens, die er vooral op gericht zijn, de ontwikkeling in de relatieve loonpositie van de mijnwerkers t.a.v. de overige arbeiders in de Mijnstreek aan te tonen.

TABEL 10

Verloop ondergrondse vakscholieren

	Staatsmijnen				Particuliere mijnen				Gezamenlijke mijnen			
	toegela- tenen	school verlaten			toegela- tenen	school verlaten			toegela- tenen	school verlaten		
		totaal	waarvan naar ondergronds			totaal	waarvan naar ondergronds			totaal	waarvan naar ondergronds	
			abs.	in %			abs.	in %			abs.	in %
1945	351	23	—	0	265	36	23	64,0	616	59	23	39,0
1946	489	75	1	1,3	355	97	42	43,4	844	172	43	25,0
1947	354	326	159	48,7	121	208	136	65,4	575	534	295	55,3
1948	456	303	214	69,9	358	194	112	57,8	714	497	326	65,5
1949	780	419	285	68,0	364	226	173	76,6	1.144	645	458	71,0
1950	923	498	310	62,3	446	285	223	78,4	1.369	783	533	68,1
1951	934	619	397	64,2	484	364	265	72,9	1.418	983	662	67,4
1952	1.420	724	490	67,7	483	374	281	75,3	1.903	1.098	771	70,3
1953	592	943	564	59,8	364	387	286	74,0	956	1.330	850	63,9
1954	920	1.089	609	55,9	319	402	296	73,7	1.239	1.491	905	60,6
1955	662	1.168	741	63,5	348	333	235	70,6	1.010	1.501	975	65,0
1956	680	831	491	59,1	359	427	333	78,0	1.039	1.258	824	65,5

Er is nog een tweede reden om het gebied van de statistiek der lonen met enige schroom te betreden. Deze is de mogelijkheid van een gerichte statistische fout. De lonen zijn nl. gebonden, d.w.z. het is niet geoorloofd meer te betalen dan bij collectieve arbeidsovereenkomst vastgestelde en door de overheid gesanctioneerde maximumlonen. Daar echter het bedrijfsleven in veel gevallen de drang ondervindt daarboven uit te gaan tot de „marktprijs” voor arbeidskrachten, vinden allerlei praktijken toepassing, die de reële loonhoogte versluieren. Niet alleen is het betalen van hogere lonen dan wettelijk is toegestaan – zgn. zwarte lonen – een vrij veel voorkomend verschijnsel, maar men neemt ook zijn toevlucht tot allerlei bijkomstige en moeilijk op een concrete loonsverhoging herleidbare faciliteiten: bijv. het doorbetalen van (evtl. te veel) reizen, het geven van (te hoge) vergoedingen voor reis- en verblijfkosten, het verstrekken van maaltijden, werkkleding enz.; tenslotte het formeel toekennen van een in werkelijkheid niet uitgeoefende functie, ten einde een loonsverhoging te legaliseren.

Ten einde deze ongewenste verschijnselen tegen te gaan, heeft men in het systeem van de regelingslonen zelf een vrij grote flexibiliteit gebracht, o.a. door niet meer in de eerste plaats het individuele loon te binden, maar het bedrijfs- of groepsgemiddelde. De indexcijfers van de regelingslonen, die hoofdzakelijk rekening houden met de minimumlonen – de zgn. grondlonen – wijken daardoor aanzienlijk af van de werkelijkheid. Daarnaast bestaan er nog gegevens over de reëel verdiende lonen; de belangrijkste en meest gedetailleerde daarvan berusten op een loonenquête, die elk najaar onder een groot aantal bedrijven wordt gehouden. Deze benadert dus veel meer de werkelijkheid dan de indexcijfers van de regelingslonen, maar zelfs wanneer men aanneemt – en deze veronderstelling lijkt ook wel verantwoord – dat de opgave niet in belangrijke mate van het werkelijk betaalde loon afwijkt, komt het verkapte loon in de vorm van onkostenvergoeding of andere faciliteiten er niet in tot uiting. Eventuele ranginflatie vermindert de betrouwbaarheid van de gegevens over de omvang van de diverse categorieën van arbeidskrachten en drukt het gemiddelde van de categorie, waartoe de betrokkenen ten onrechte niet zijn gerekend. De grootte van de gerichte fout, die door deze factoren ontstaat, is moeilijk te schatten en loopt in individuele gevallen sterk uiteen. Men mag echter bij de vergelijking van globale cijfers veronderstellen, dat zij op eenzelfde tijdstip bij verschillende categorieën arbeidskrachten ongeveer tegen elkaar opwegen. In verband met het feit, dat de spanning op de arbeidsmarkt tot 1956 steeds is toegenomen, dient men bij de ontwikkeling in het tijdsverloop met een groeiende betekenis van de vertekening rekening te houden.

De algemene ontwikkelingstendens van de lonen

In grafiek 16 is het verloop van de voornaamste twee algemene indexcijfers in beeld gebracht. Hieruit blijkt een zeer aanzienlijke stijging van het loonniveau in het afgelopen decennium. Daarbij zijn de gemiddelde verdiende uurlonen veel sneller gestegen dan de uurlonen volgens regeling. De laatste werden tot 1953 vrij strak in de hand gehouden, terwijl de verdiende lonen de neiging vertoonden steeds sneller daarboven uit te klimmen. Een sterke verhoging van de regelingslonen tussen 1953 en 1954 is er niet in geslaagd deze kloof te overbruggen: in 1955 bedroeg het verschil nog 11 punten; de aandacht zij erop gevestigd, dat het samenvallen van beide indexcijfers niet zou betekenen, dat het bruto verdiende loon gelijk zou zijn aan het regelingsloon, maar slechts dat het verschil tussen beide gelijk zou zijn aan het verschil in 1947.

De toenemende divergentie tussen beide is een duidelijke indicatie voor de opwaartse druk, die door de overspannen arbeidsmarkt op de lonen wordt uitgeoefend. Gezien het feit, dat deze overspanning van de arbeidsmarkt in 1956 nog sterker is geworden, is ook de veronderstelling gewettigd, dat de verdiende bruto-lonen in dat jaar minstens in even sterke mate zijn toegenomen als de regelingslonen.

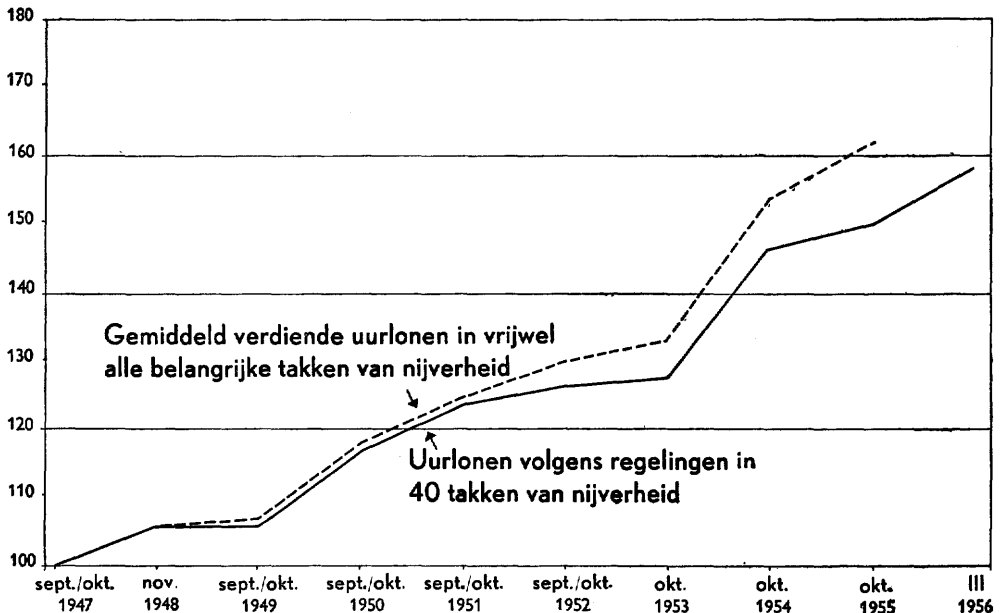
Deze dynamische ontwikkeling moet over het algemeen voor de personeelspositie van de mijnbouw als ongunstig worden beschouwd, omdat kleinere bedrijven vaak een flexibeler loonpolitiek kunnen voeren en zodoende een voorsprong behalen.

Grafiek 16

INDEXCIJFERS VAN BRUTO-UURLONEN

van meerderjarige mannelijke arbeiders in de nijverheid
(Basis: sept./okt. 1947 = 100)

Bron: Statistiek der lonen C.B.S. jan./sept. 1955

De verhouding tussen de lonen in de mijnbouw en die in de overige nijverheid

Belangrijker dan deze algemene loonontwikkeling is voor dit rapport de ontwikkeling in de verhouding tussen de lonen van mijnwerkers en die van arbeiders in de overige bedrijfstakken.

Uit tabel 11 blijkt, dat de bruto-weeklonen van meerderjarige industrie-arbeiders van 1951 tot 1954 aanmerkelijk sneller zijn gestegen dan de lonen van het ondergrondse mijnpersoneel.

Tabel 12 geeft een indruk van de absolute loonhoogte; wij geven deze echter slechts met het nodige voorbehoud, daar het verdiende bruto-weekloon niet geheel equivalent is met zesmaal het verdiende loon per dienst in het mijnbedrijf en er aanzienlijke verschillen in toeslagen en sociale lasten bestaan.

TABEL II

Indexcijfers van gemiddeld verdiende bruto-lonen van volwassen mannelijke arbeiders in de nijverheid en van het ondergrondse mijnpersoneel ⁽¹⁾

Jaar	Weeklonen van productie-arbeiders in de nijverheid (2)			Ondergronds personeel verdiend loon per dienst (3)	
	geschoolden	geoeffenden	ongeschoolden	totaal (4)	houwers (5)
1951	100	100	100	100	100
1952	102	104	104	102	104
1953	106	106	106	103	105
1954	123	123	123	113	114

(1) Ontleend aan: C.B.S. Statistiek der lonen, jan./sept. 1955, blz. 5; Sociale Maandstatistiek, februari 1957, blz. 57.

(2) Vrijwel alle belangrijke takken van nijverheid, excl. steenkolenmijnen, bruto-loon excl. kinderbijslag en vakantietoeslag.

(3) Ondergrondse arbeiders in de steenkolenmijnen: exclusief vakantie-, gezins- en kindertoelagen.

(4) Incl. toezichthoudend personeel en jeugdige arbeiders.

(5) Excl. meesterhouwers, schachthouwers, hulphouwers.

Volgens deze cijfers bestond er dus in 1954 nog een vrij aanzienlijke voorsprong in bruto-loon van de houwer op de gemiddelde geschoolde arbeider in de nijverheid. Sedert 1951 was deze voorsprong echter niet alleen relatief, maar ook absoluut aanzienlijk afgenomen en vele tekenen wijzen erop, dat dit proces zich in de laatste twee jaren in versterkte mate heeft voortgezet. Daarmee is de aantrekkelijkheid van het mijnwerkersberoep bij een beroepskeuze, die met de mogelijkheden in een verdere toekomst rekening houdt – zoals bijv. meestal bij een keuze tussen O.V.S. of lagere technische school het geval zal zijn – aanmerkelijk afgenomen. Daar een houwer echter zijn status van geschoold vakman alleen in de mijnindustrie kan innemen, heeft dit niet tot een groter verloop onder de geschoolde mijnwerkers geleid. Belangrijker nog dan de verhouding tussen de lonen van een geschoold arbeider ondergronds en die in de overige nijverheid is in veel opzichten dan ook de beloning van een beginnend mijnwerker in vergelijking tot een ongeschoold fabrieksarbeider. Het is de verhouding tussen de laatste twee, die voor een belangrijk deel de wervingsmogelijkheden van de mijnbouw onder volwassen arbeiders en het verloop onder de nieuw aangeworvenen bepaalt. Dit is immers het onmiddellijke alternatief, waarvoor de – meestal ongeschoolde – nieuw aangeworvene zich geplaatst ziet. De categorie, die in dit verband beschouwd dient te worden, is die van de postslepers. Postsleper wordt de nieuw aangeworvene nl. bij gebleken geschiktheid na een inwerkperiode van ongeveer 3 maanden en hij blijft dit gedurende 2 jaar. (Onlangs is deze periode verkort tot 1 jaar, een typisch voorbeeld overigens van indirecte loonsverhoging door ranginflatie.) Uit tabel 12 blijkt, dat de relatieve loonpositie van de postsleper in verhouding tot de ongeschoolde arbeider in de nijverheid in de jaren 1951–1954 reeds sterk werd aangetast.

Dat een aanzienlijk deel van het personeelstekort betrekking heeft op het bovengronds personeel is, gezien de bijzonder lage lonen van de vakgroepen II en III, niet te verwonderen. Men dient hierbij nog te bedenken, dat in de bruto-lonen van het mijnpersoneel niet de bijzonder hoge inhoudingen voor sociale voorzieningen tot uitdrukking komen. Weliswaar genieten de mijnwerkers daarvoor bijzondere faciliteiten, zoals bijv. een vroegtijdige aanspraak op pensioen, maar het netto-loon ligt daardoor relatief lager en in veel gevallen blijkt men

aan deze secundaire voordelen geen grote betekenis te hechten, in het bijzonder voor zover het elders aangeworven arbeidskrachten betreft, die hun werk in de mijnen veelal als van voorbijgaande aard beschouwen.

De regionale differentiatie van de lonen

De vergelijking van de lonen in het mijnbedrijf met het landelijke gemiddelde in de overige nijverheid geeft geen geheel zuiver beeld van de aantrekkelijkheid van de lonen in de mijnbouw, omdat in feite de overgrote meerderheid der mijnwerkers uit de Mijnstreek en aangrenzende gebieden gerekruteerd wordt en zij zich derhalve, wat de loonhoogte betreft, oriënteren aan het loonpeil in Zuid-Limburg. Het zijn dus de in Zuid-Limburg betaalde lonen, die in de eerste plaats de financiële aantrekkelijkheid van een alternatieve werkkring buiten de mijnbedrijven bepalen en deze wijken in bepaalde branches aanzienlijk af van het landelijke gemiddelde.

TABEL 12

Gemiddeld verdiende weekloon van mannelijke arbeiders in guldens

	Weeklonen van arbeiders in de nijverheid (1)			Gemiddeld verdiend loon per 6 diensten in de mijnbouw (2)					
	geschoolden	geoeffenden	ongeschoolden	Ondergronds			Bovengronds		
				houwers	hulphouwers	post-slepers	Vakgroep I	Vakgroep II	Vakgroep III
1951	61,59	56,47	53,85	92,52	85,56	72,42	67,56	59,04	53,58
1952	63,47	58,46	55,79	—	—	—	—	—	—
1953	65,46	60,02	57,20	94,30	87,78	73,02	68,94	59,70	54,12
1954	76,35	69,57	66,18	105,48	97,86	79,32	77,94	66,24	59,58
1955	—	—	—	110,16	102,72	83,22	82,44	69,84	63,12
1956 jan.	—	—	—	111,18	103,92	86,58	84,00	71,52	65,04
1956 dec.	—	—	—	117,12	108,54	91,32	89,82	76,62	69,72

(1) Meerderjarige produktiearbeiders in vrijwel alle belangrijke takken van nijverheid, exclusief steenkolenmijnen, bruto-lonen exclusief kinderbijslag en vakantietoelage.

(2) Normale duur van de diensten 8 uur, dienst op zaterdag en in de nacht van zondag op maandag 6 uur; bruto-loon exclusief toeslagen voor overwerk, kinderbijslag en vakantietoelage.

De lonen zijn in Nederland regionaal gedifferentieerd volgens het stelsel van de zgn. gemeenteclassificatie. Deze is in diverse collectieve arbeidsovereenkomsten niet uniform geregeld, maar meestal vindt men een indeling in vijf klassen, waarbij de grootste steden in klasse I en plattelandsgemeenten in klasse V zijn opgenomen. De Mijnstreek valt volgens de meeste regelingen in haar geheel in klasse III, wat dus betekent, dat de regelingslonen er niet bijzonder hoog zijn. Zodra men echter met cijfers over reëel verdiende lonen gaat werken, blijkt duidelijk dat de dynamiek van het economische leven deze kunstmatige rangorde der gemeenten, daar waar deze niet met de economische structuur overeenkomt, doorbreekt. Zo werd bijv. in oktober 1954 vastgesteld, dat het gemiddeld verdiend loon in de nijverheid (exclusief de mijnindustrie) in gemeenteklasse III hoger was dan in gemeenteklasse II. De gemiddelde uurverdiensten voor de gemeenteklassen I t/m V bedroegen nl. respectievelijk f 1,52, f 1,41, f 1,43, f 1,36 en f 1,36. Er was dus tussen hoogste en laagste klasse een gemiddeld verschil van ongeveer 10%. Binnen elke klasse komen echter ook weer aanzienlijke verschillen voor en enkele cijfers, die ons ter beschikking staan, duiden erop, dat het loonniveau in Zuid-Limburg bijzonder hoog ligt. Een overzicht van de lonen die in oktober 1954 betaald werden

aan timmerlieden is in dit opzicht veelzeggend. We hebben ter illustratie van de relatieve positie naast de cijfers voor Zuid-Limburg een aantal markante cijfers van elders opgenomen (zie tabel 13).

Hieruit blijkt wel, dat de lonen voor bouwvakarbeiders in Zuid-Limburg slechts weinig voor die in de grootste steden in het westen onderdeden.

Opmerkelijk is ook het hoge aantal gewerkte uren per week, wat waarschijnlijk samenhangt met het doorbetalen van reizen. Er zij de aandacht op gevestigd, dat juist bij de, in verhouding tot de indeling van de gemeente, bijzonder hoge lonen de meeste aanleiding bestaat tot te laag opgeven van het feitelijk betaalde loon, of tot uitwijken naar indirecte loonsverhogingen door het verlenen van allerlei faciliteiten. De lonen van bouwvakarbeiders zijn wellicht wat conjunctuurgevoeliger dan die van andere nijverheidsarbeiders en zouden daarom in een snel expanderend gebied als Zuid-Limburg wat verder boven bepaalde andere categorieën van nijverheidsarbeiders kunnen uitsteken dan elders het geval is. Ook het gemiddelde weekloon van automonteurs in Heerlen bleek echter in 1954 tot de hoogste van het land te behoren. (1)

TABEL 13

Gemiddeld verdiend loon van timmerlieden (oktober 1954)

Gemeente	Gemiddelde uurverdiensten	Gemiddeld aantal uren per week	Gemiddelde weekverdiensten
<i>Gemeenteklasse I:</i>			
Amsterdam	1,71	49	83,38
Vlaardingen	1,70	50½	86,41
Rotterdam	1,64	49½	80,72
Schiedam	1,53	49½	75,99
<i>Gemeenteklasse III:</i>			
Middelburg	1,36	49	66,41
Leeuwarden	1,38	49	67,34
Tilburg	1,40	48½	67,86
Maastricht (Z.-Limb.)	1,50	51	76,52
Heerlen (Z.-Limb.)	1,52	53½	81,60
Hoensbroek (Z.-Limb.)	1,57	54½	85,17
Beek (Z.-Limb.)	1,65	50	82,21

Bron: C.B.S. Statistiek der Lonen, okt./dec. 1955, bladz. 108.

Men mag dus wel als vaststaand aannemen, dat het gehele loonpeil in de Mijnstreek zich aan de mijnwerkerslonen heeft opgetrokken tot een niveau, dat weinig voor de grote steden in het westen des lands onderdoet. Dit betekent, dat in de Mijnstreek het loonverschil tussen mijnwerkers en arbeiders in de overige industrie in feite geringer was – en hoogst waarschijnlijk ook is – dan tabel 12 zou doen vermoeden.

(1) C.B.S. Statistiek der Lonen 1955, biz. 132.

HOOFDSTUK V

VOORUITZICHTEN MET BETREKKING TOT DE TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING

A. DE GROEI DER BEROEPSBEVOLKING

De te verwachten bevolkingsontwikkeling wordt bepaald door twee factoren: de natuurlijke bevolkingsaanwas en de migratieresultante. De factor migratie bevat een zeer grote onzekerheidsmarge. Zoals boven reeds werd geconstateerd, is het migratie-saldo van het gebied van onderzoek nu eens positief, dan weer negatief geweest. Men mag echter verwachten, dat in de toekomst procentueel gezien hiervan slechts een bescheiden invloed op de omvang van de beroepsbevolking zal uitgaan, zodat de migratie zonder groot risico buiten beschouwing kan blijven. De natuurlijke bevolkingsgroei bevat minder moeilijkheden, alhoewel uiteraard elke geboorteprognose een onzekerheidselement inhoudt. Voor dit rapport is echter slechts het toekomstige verloop van de potentiële beroepsbevolking van belang; d.w.z. van de personen boven 15 jaar. Wanneer nu de termijn van de prognose op 20 jaar wordt gesteld, dus tot 1976, dan kan voor het vinden van de potentiële beroepsbevolking, namelijk de personen van 15 jaar en ouder, volstaan worden met een aanvullende geboorteprognose voor de periode 1955-1966, waardoor het onzekerheidselement tot een minimum is teruggebracht.

De meest recente ter beschikking staande gegevens omtrent de leeftijdsopbouw der beroepsbevolking zonder de gestichtsbevolking zijn die per 31 december 1955. Door het toepassen van de sterftetafels werd berekend welke aantallen personen in de verschillende leeftijdsklassen aan het einde van de prognoseperiode en op de tussenliggende tijdstippen nog in leven zullen zijn.

Slechts voor het eindjaar der prognose werd om tot de volledige opbouw der bevolking van 15 jaar en ouder te komen een geboorteprognose, aangevuld door een berekening der overlevingskansen noodzakelijk. De leeftijdssamenstelling per ultimo 1955, 1960, 1965, 1970 en 1975 welke aldus werd verkregen voor de bevolking van 15 jaar en ouder is weergegeven in tabel 14.

Een verdeling van de mannelijke bevolking over de verschillende deelgebieden, gegroepeerd in de zogenaamde produktiviteitsklassen, namelijk van 15 t/m 19, 20 t/m 54, en 55 t/m 64 jaar, is vermeld in tabel 15.

De gevonden leeftijdsopbouw in de naaste toekomst geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

1. De totale groei der potentiële beroepsbevolking

Hierboven is er reeds op gewezen dat de jongste leeftijdsgroepen der potentiële beroepsbevolking, namelijk die van 15 t/m 19 jaar, in belangrijke mate nog verschillende soorten

beroepsopleidingen volgen. Voor hogere opleidingen gelden nog hogere leeftijdsgroepen. Een belangrijke groep jongeren is voortdurend in militaire dienst. Van degenen die ouder dan 65 jaar zijn, nemen niet onaanzienlijke aantallen aan het productieproces deel. De bevolking tussen 15 en 65 jaar is derhalve niet identiek met de beroepsbevolking. Toch zijn voor belangrijke delen onzer bevolking de boven aangeduide leeftijdsgrenzen die beneden welke men geen werkkring kan aanvaarden en die waarboven men het werk moet neerleggen zodat er van kan worden uitgegaan dat de groei van de bevolking tussen 15 en 65 jaar in hoge mate bepalend is voor de omvang van de beroepsbevolking.

TABEL 14

Bevolkingssamenstelling naar leeftijd in het onderzoeksgebied

Leeftijdsgroep	Feitelijke leeftijdsopbouw		Leeftijdsopbouw volgens overlevingstabellen C.B.S.									
	31-12-1955		31-12-1960		31-12-1965		31-12-1970		31-12-1975			
	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen	mannen	vrouwen		
15-19	29.800	29.151	34.233	33.197	43.383	41.428	44.025	41.798	45.445	43.294		
20-24	28.788	27.788	29.664	29.071	34.079	33.106	43.188	41.309	43.828	41.682		
25-29	28.440	27.920	28.585	27.710	29.499	28.967	33.893	32.987	42.946	41.166		
30-34	27.963	27.464	28.269	27.768	28.413	27.582	29.333	28.852	33.685	32.842		
35-39	22.974	22.555	27.760	27.299	28.060	27.606	28.202	27.403	29.109	28.648		
40-44	21.409	21.077	22.736	22.366	27.473	27.043	27.767	27.346	27.906	27.150		
45-49	19.176	18.665	21.060	20.797	22.366	22.067	27.018	26.682	27.314	26.979		
50-54	16.969	16.728	18.759	18.280	20.492	20.365	21.761	21.616	26.276	26.127		
55-59	14.214	14.326	16.242	16.182	17.669	17.685	19.611	19.703	20.822	20.921		
60-64	11.196	11.453	13.372	13.601	15.167	15.358	16.677	16.788	18.319	18.701		
65-69	8.819	8.522	10.125	10.453	11.881	12.405	13.584	14.004	14.932	15.311		
70-74	6.661	6.184	7.326	7.259	8.431	8.905	9.898	10.553	11.322	11.914		
75-79	4.010	3.979	4.916	4.652	5.499	5.463	6.217	6.703	7.319	7.932		
80 e.o.	2.493	2.536	3.343	3.422	4.179	4.174	4.760	4.955	5.511	6.026		
	242.912	238.348	266.390	262.057	296.591	292.154	325.934	320.699	354.734	348.693		

Zoals uit de cijfers van tabel 14 blijkt zal deze groep in de volgende 20 jaar in zeer aanzienlijke mate toenemen, namelijk van rond 220.000 tot 315.000. Deze stijging verloopt intussen niet in een regelmatig tempo. De verschillende perioden van 5 jaar geven immers groeitotalen van resp. 20.000, 26.000 en 24.000. Zo is derhalve sprake van een sterke versnelling van de groei der beroepsbevolking vanaf 1961.

2. De groei in de verschillende produktiviteitsklassen

De totale groei van de potentiële beroepsbevolking krijgt een zeer speciaal aanzien wanneer hierbij in het oog wordt gehouden dat de ontwikkeling van de verschillende leeftijdsklassen niet in gelijke mate zal plaatsvinden. Afziende van de verschillen welke er binnen de volledig produktieve groep van 20-54 jaar natuurlijk nog optreden, doch welke slechts van betekenis zullen zijn voor die beroepen welke een lange opleidingsperiode vereisen, is dan vooral van belang de verschuiving tussen de groep die gaat deelnemen aan het productieproces en die welke naar het einde van de werkperiode gaat.

Geconstateerd kan dan worden dat de groep van de jongeren geleidelijk een groter deel van de totale produktieve groep uitmaakt met 1966 als hoogtepunt wat hun relatieve aandeel betreft. Ook de oudere leeftijdsgroepen vertonen enige relatieve stijging, echter in veel geringere mate dan de jongere groep. De vergrote toename van de jongere groepen heeft reeds op vrij korte termijn plaats. Bedroeg immers het aantal mannen in de leeftijdsklassen tussen 15 en 19 jaar per ultimo 1955 bijna 30.000, in 1960 kan worden gerekend met meer dan 34.000 personen, hetgeen een gemiddelde groei per jaar van rond 6.800 personen inhoudt. Deze jaarlijkse toename is voor de volgende vijfjarige perioden niet minder dan resp. 8.600, 8.800 en 9.000.

TABEL 15

Indeling der mannelijke produktieven (15-64-jarigen)

Gebied	Leeftijdsgroep	1955	1960	1965	1970	1975
Mijnstreek	15-19	13.968	16.510	19.878	20.657	21.120
	20-54	79.969	85.121	92.002	101.171	109.962
	55-64	11.925	13.928	15.440	17.029	18.922
	<i>Totaal</i>	<i>105.862</i>	<i>115.559</i>	<i>127.320</i>	<i>138.857</i>	<i>150.004</i>
Zuidelijk Zuid-Limburg	15-19	6.258	7.046	8.615	8.500	9.229
	20-54	35.261	37.132	39.474	43.224	46.749
	55-64	6.096	6.976	7.662	8.097	8.253
	<i>Totaal</i>	<i>47.615</i>	<i>51.154</i>	<i>55.751</i>	<i>59.821</i>	<i>64.231</i>
Midden-Limburg ten o. v.d. Maas	15-19	2.883	3.282	4.527	4.493	4.463
	20-54	16.259	17.356	18.647	20.890	22.981
	55-64	2.401	2.786	3.164	3.593	3.921
	<i>Totaal</i>	<i>21.543</i>	<i>23.424</i>	<i>26.338</i>	<i>28.976</i>	<i>31.365</i>
Overig Noord- en Midden-Limburg	15-19	6.691	7.395	10.363	10.375	10.633
	20-54	34.230	37.224	40.259	45.877	51.372
	55-64	4.988	5.924	6.570	7.569	8.045
	<i>Totaal</i>	<i>45.909</i>	<i>50.543</i>	<i>57.192</i>	<i>63.821</i>	<i>70.050</i>
Gebied van onderzoek	15-19	29.800	34.233	43.383	44.025	45.445
	20-54	165.719	176.833	190.388	211.162	231.064
	55-64	25.410	29.614	32.836	36.288	39.141
	Totaal	220.929	240.680	266.601	291.475	315.650

Deze sterke toename van de jongere groepen, welke een gevolg is van de relatief hoge geboortecijfers in de periode na de laatste wereldoorlog, komt eerst een aantal jaren later tot uitdrukking in de oudere leeftijdsklassen. Voor de beroepsbevolking tussen 20 en 54 jaar bedraagt de toename tussen ultimo 1955 en 1960 voor de mannen rond 11.000, in de volgende vijfjarige perioden wordt deze resp. 13.500, 21.000 en 20.000.

Het aantal personen in de leeftijdsklassen van 55 tot 65 jaar loopt op van 25.000 tot 39.000. Zoals reeds gezegd, is er van een geringe relatieve toename sprake. Grafiek 17

geeft een aanschouwelijke voorstelling van de absolute groei der verschillende 5-jarige leeftijdsgroepen.

3. De verdeling van de groei der beroepsbevolking over de verschillende deelgebieden

Voor het doel van dit rapport is het van grote betekenis hoe de natuurlijke bevolkingsgroei voor het totale gebied zich over de delen van dit gebied zal kunnen spreiden. Voor de mijnen is immers met name van belang of de bevolkingstoename, meer speciaal het te verwachten nieuwe aanbod van werknemers ten gevolge van de toename van de jongere leeftijdsklassen, zich in belangrijke mate afspeelt in de gebieden welke direct rondom de mijnen zijn gelegen dan wel dat de groei het sterkst is in de gebieden welke op grote afstand daarvan liggen.

Uit de hiervoor berekende indexcijfers van de groei der verschillende produktiviteitsgroepen blijkt dat, als gevolg van de leeftijdssamenstelling van de bevolking, de relatieve groei het sterkst is in Noord- en Midden-Limburg, daarna in de Mijnstreek en vervolgens in zuidelijk Zuid-Limburg.

De verschillen zijn tot 1966 nogal groot, doch in 1975 spreken deze niet meer zo sterk.

Intussen zijn de absolute aantallen het grootst in de Mijnstreek zelf: de beroepsbevolking is immers in dit gebied bijna even groot als in de andere gebieden te zamen. Voor de absolute aantallen moge hier korthedshalve worden verwezen naar tabel 15, waar deze in extenso zijn opgenomen.

B. PERSPECTIEF VAN DE INDUSTRIËLE ONTWIKKELING

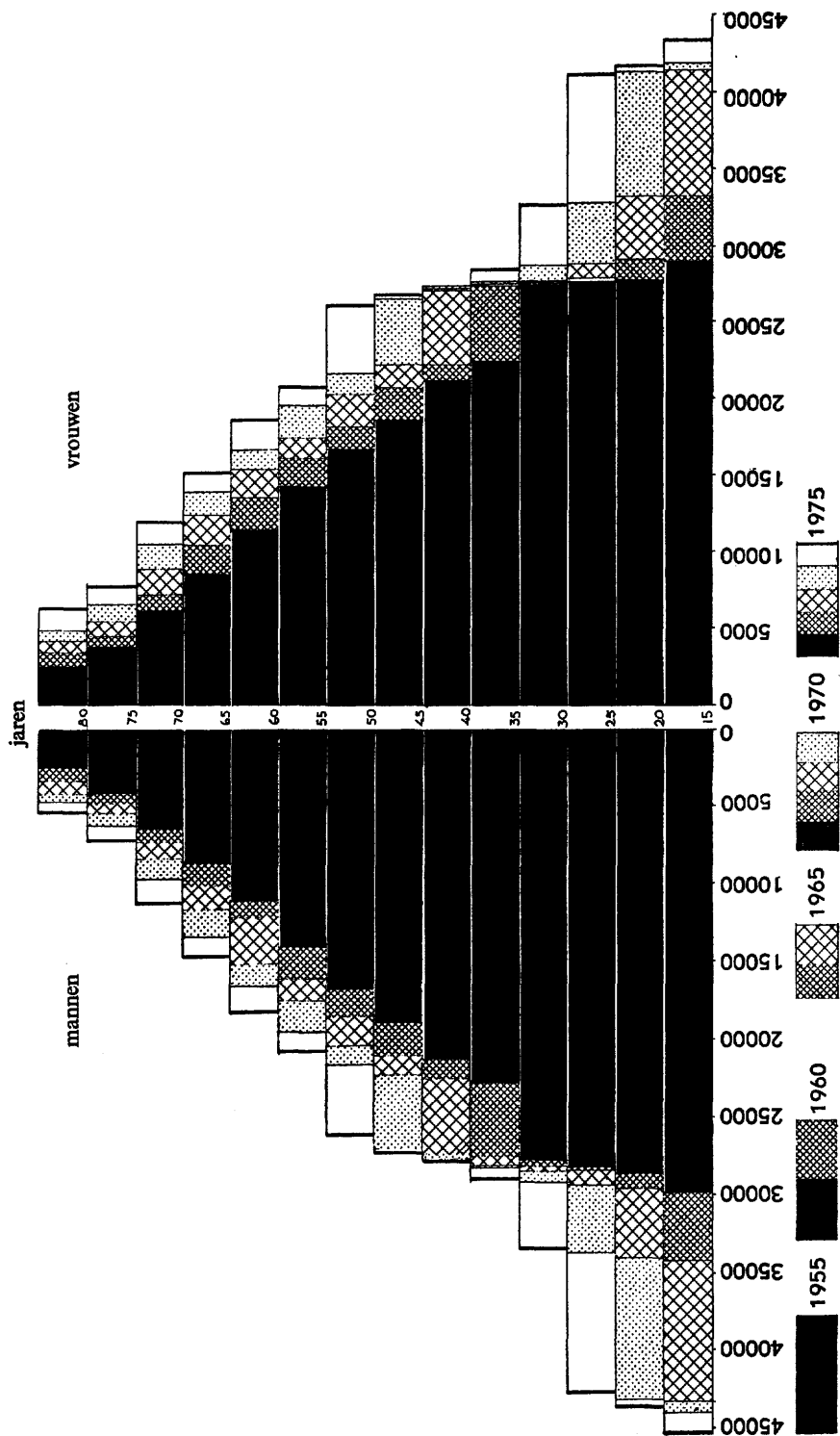
1. Algemene voorwaarden voor verdere industriële ontwikkeling

De algemene voorwaarden voor een verdere industriële ontwikkeling zijn in Limburg gunstig. Een sterke toeneming van het aanbod van arbeid is te verwachten. Gunstige factoren zijn verder: een goed verkeersapparaat, de geschiktheid der bevolking voor industriële arbeid, toeneming der technische bekwaamheid, de ligging van Limburg in een dichtbevolkt gebied met een koopkrachtige bevolking (binnen een kring met 200 km straal om Limburg wonen 41.000.000 mensen), een gevarieerde industrie, waaruit nieuwe industrieën kunnen ontstaan, en ondernemers met initiatief. Het kapitaal uit de streek zelf, uit andere delen des lands en ook buitenlands kapitaal heeft in het verleden belangstelling getoond voor de industriële ontwikkeling. In de *grootste* ondernemingen is als regel uitsluitend of overwegend kapitaal van buiten de streek aanwezig. Dit is ten dele uit het binnenland afkomstig (Staatsmijnen), ten dele uit het buitenland (particuliere mijnen, cementindustrie, fijn-keramische en papierindustrie e.a.). In de midden- en kleinindustrie overweegt meer het kapitaal uit de streek zelf.

2. Bedrijfstakken welke in betekenis toenemen

In Zuid- en Midden-Limburg neemt de betekenis der industrie toe; vooral de chemische en de metaalbewerkende industrie groeien sterk.

Grafiek 17
OPBOUW NAAR 5-JARIGE LEEFTIJDKlassen VOOR HET ONDERZOEKSGEBIED
 per ultimo 1955, 1960, 1965, 1970 en 1975

Het steenkoolgebied in Zuid-Limburg is geheel in concessie gegeven; een verdere groei van de mijnbouw is hier dan ook niet te verwachten. In de toekomst zullen de kolenlagen in Midden-Limburg geëxploiteerd worden en hier zal het mijnbedrijf tot ontwikkeling komen. De Staatsmijn Beatrix ten oosten van Roermond zal over enkele jaren in exploitatie komen. Naar verwacht wordt zal deze later gevolgd worden door mijnexploitatie in de streek rond Swalmen, Kessel, Beesel, Reuver.

De chemische industrie breidt zich vrijwel over de gehele lijn uit. De chemische bedrijven der Staatsmijnen groeiden in het laatste decennium sterk; verwacht wordt, dat deze toeneming zich verder zal voortzetten. De chemische fabrieken te Hertven-*Linne* (Solvay-concern) worden regelmatig vergroot.

De metaalbewerkende bedrijven, waarvan er een groot aantal in Zuid- en Midden-Limburg aanwezig zijn, ondergaan uitbreiding, terwijl ook telkenjare nieuwe bedrijven opgericht worden.

Het feit, dat na de tweede wereldoorlog een belangrijk aanbod van arbeidskrachten in Midden-Limburg bestond, terwijl in Zuid-Limburg vrouwelijke arbeidskrachten beschikbaar waren, is voor de N.V. Philips Gloeilampenfabrieken aanleiding geweest om in Roermond, Sittard en Heerlen grote dochterbedrijven te stichten.

3. Bedrijfstakken waarvan de betekenis afneemt

De agrarische produktie heeft relatief aan betekenis ingeboet. Sedert de eerste helft van deze eeuw is de beroepsbevolking aanmerkelijk in omvang toegenomen, doch het aantal personen, werkend in de agrarische produktie, bleef vrijwel constant.

Door de uitbreiding der bevolking en daarmee gepaard gaande woningbouw, aanleg van wegen, sportvelden, parken en industrieterrein, en door het delven van grind gaat veel cultuurgrond verloren. Ontginning van woeste grond biedt daarvoor onvoldoende compensatiemogelijkheid.

4. Houding der overheid

De overheid neemt een positieve houding aan t.o.v. een verdere industriële ontwikkeling, onder meer om voor de sterk groeiende bevolking een bestaansmogelijkheid te scheppen. De overheid bevordert de industriële ontwikkeling voornamelijk door het scheppen van gunstige voorwaarden, liggende op het terrein der energievoorziening, verkeersverbeteringen, technisch onderwijs, voorlichting, aanleg van industrieterreinen en vergemakkelijking der industrie-financiering.

Samenvattend kan men zeggen, dat in de industrie van Zuid- en Midden-Limburg groei-kraft aanwezig is, welke door de overheid wordt gestimuleerd en voor welke ontwikkeling de overheid een gunstig klimaat schept. Een verdere ontplooiing der industrie in deze gebieden

ligt in de lijn der verwachting, te meer daar de sterke bevolkingsaanwas dwingt tot vergroting van het industriële productieapparaat, omdat alleen op die wijze voor de bevolking een bestaan ter plaatse kan worden gevonden.

C. DIAGNOSE

Uit het doel van dit rapport volgt, dat een diagnose dient te worden toegespitst op de arbeidsmarkt in het gebied, waarop deze monografie betrekking heeft, en wel speciaal op de te verwachten vraag naar en het aanbod van mijnwerkers. Uit de aard der zaak is het aanbod van mijnwerkers, en met name het aandeel van de nieuw op de arbeidsmarkt verschijnende beroepspersonen, dat bereid zal blijken het mijnwerkersberoep te aanvaarden, zeer moeilijk te bepalen. De omvang waarin de beroepsbevolking zelf zal groeien is daarentegen met redelijke nauwkeurigheid te berekenen en levert daarmee een zeer fundamenteel gegeven. In het volgende is nu getracht aan de hand van een rekenmodel de invloed van de groei van de beroepsbevolking op de personeelsvoorziening van de mijnbouw te kwantificeren. Vervolgens wordt het resultaat aan de hand van de verhoudingen in de deelgebieden en op grond van een aantal interveniërende factoren en bijzondere omstandigheden nader bezien en waar nodig herzien. In de meeste gevallen moet daarbij met een kwalitatieve beschouwing worden volstaan, maar niettemin ontstaat er een duidelijk omlijnd geretoucheerd totaalbeeld.

Schematische bepaling van het te verwachten aanbod van arbeidskrachten voor de mijnindustrie

Algemene uitgangspunten

Ten einde kwantificering mogelijk te maken wordt in eerste instantie uitgegaan van de volgende veronderstellingen:

1. Full-employment. – Voor de toekomst wordt gerekend met een toestand van full-employment, d.w.z. een toestand van economisch evenwicht, waarbij elke beroepsbeoefenaar in staat is redelijk passende werkgelegenheid te vinden en waarbij het verschijnsel van werkloosheid van incidentele aard is.

Deze veronderstelling is mede gebaseerd op de verwachting dat een crisis, zoals bijv. in de dertiger jaren voorkwam, door middel van conjunctuurbeheersingsmaatregelen kan worden voorkomen.

Ten aanzien van de werkgelegenheid bij de mijnen moge er hier op worden gewezen dat de steeds stijgende behoefte aan energie het zowel nationaal- als internationaal-economisch noodzakelijk maakt vooralsnog de steenkoolproductie zo hoog mogelijk op te voeren.

2. De bevolkingsgroei van het gebied van onderzoek zal binnen dit gebied werkgelegenheid vinden.

3. Er zal geen instroming (door migratie of pendel) van arbeidskrachten in het gebied van onderzoek plaatsvinden.

4. Er wordt geabstraheerd van migratie tussen de delen van het gebied van onderzoek.

Onder deze veronderstellingen wordt de mogelijkheid opengelaten, dat een aantal arbeidskrachten, welke thans in het gebied van onderzoek werkzaam is, dit zal verlaten. De reden

hiervoor is, dat een gedeelte van het huidige mijnpersoneel niet als een constant deel van de personeelsbezetting kan worden beschouwd, maar zo'n hoog verloopcijfer vertoont, dat het in feite slechts door steeds nieuwe wervingsacties op peil kan worden gehouden.

Dit geldt in de eerste plaats voor de buitenlanders op zogenaamd kort contract, maar in belangrijke mate eveneens voor de via speciale wervingsacties uit Noord-Nederland aange trokken arbeidskrachten. Het rekenmodel zal dus uitsluitel moeten geven omtrent de vraag of deze arbeidskrachten op de duur door uit de streek zelf afkomstige mijnwerkers zullen kunnen worden vervangen.

De behoefte van de mijnen aan nieuwe arbeidskrachten

Volgens een door de Gezamenlijke Steenkolenmijnen verstrekte opgave zal de personeelsbezetting van de Nederlandse Steenkolenmijnen tot 1975 als volgt dienen te zijn:

Jaar	1956	1960	1965	1975
Ondergronds	33.010	32.430	32.865	33.300
Bovengronds	17.240	17.190	17.525	17.620

Per ultimo 1955 bedroeg het aantal ondergronders en bovengronders volgens dezelfde opgave respectievelijk 30.441 en 16.715. Op het ogenblik liggen de cijfers in eenzelfde orde van grootte, hetgeen betekent dat er een tekort bestaat van rond 2.500 ondergronders en 500 bovengronders. Bij gelijk blijvende feitelijke bezetting vertoont dit tekortcijfer in de volgende jaren een daling en daarna weer een stijging.

Voordat er sprake kan zijn van het inlopen van tekorten zal uiteraard eerst in de vervangingsbehoefte moeten worden voorzien. Deze heeft verschillende oorzaken:

1. Het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd, nl. 55 jaar voor de ondergronders en 60 jaar voor de bovengronders.

Op grond van de cijfers omtrent de leeftijdsopbouw, welke voor de ondergrondse bezetting per ultimo 1955 zijn ontleend aan de „Statistische Informaties” van de Hoge Autoriteit van juli/augustus 1956 en voor de bovengronders aan van de Gezamenlijke Steenkolenmijnen ontvangen cijfers, kan worden berekend hoeveel vrijkomende arbeidsplaatsen er dientengevolge zullen ontstaan. Deze zijn weergegeven in onderstaande tabel:

	tot 1960	tot 1965	tot 1970	tot 1975
ondergronders	2.264	4.424	7.223	11.253
bovengronders	1.377	2.884	4.702	6.539

Uit de gegevens over de leeftijdsopbouw blijkt intussen dat ook personen boven de vermelde leeftijdsgrenzen nog werkzaam zijn. De berekende cijfers omtrent de vrijkomende arbeidsplaatsen zijn dientengevolge enigszins aan de hoge kant.

2. Verloop.—Vooral in een tijd van hoogconjunctuur heeft er in alle bedrijfstakken voortdurend toe- en afvloeiing van werknemers plaats. Van de invloed daarvan kan in dit reken-schema in het algemeen worden geabstraheerd. De arbeider die bij de mijnen ontslag neemt, blijft immers deel uitmaken van de beroepsbevolking in het gebied van onderzoek en bij een constant gedacht aandeel daaraan van de mijnindustrie zal zijn plaats dus weer door een ander worden ingenomen. Men dient echter wel in het oog te houden, dat het aantal indienstredingen mede ten gevolge van verloop aanmerkelijk hoger zal moeten zijn dan de toeneming van de personeelsbezetting.

Intussen dient er voor de mijnen op een bijzondere omstandigheid te worden gewezen. Zoals elders in dit rapport reeds naar voren kwam is het verloop in de personeelsbezetting van de mijnen in de afgelopen jaren relatief hoog geweest, waarbij de omvang der gevoerde wervingsacties en in verband daarmee het aantrekken van personen van buiten het gebied van onderzoek een zeer belangrijke rol speelden. De omvang van de groep „nieuw aangeworvenen” is in het afgelopen jaar vrij gering geweest. Er zal echter zeker nog rekening moeten worden gehouden met verdere afvloeiing van personen die in de voorafgaande jaren door wervingsacties werden aangetrokken. Ten dele zullen dezen, wanneer zij de mijnen verlaten, in het gebied blijven en als zodanig een deel van de beroepsbevolking blijven vormen, doch het moet niet uitgesloten worden geacht dat niet onbelangrijke aantallen het gebied weer verlaten. Het is niet mogelijk de hier bedoelde afvloeiing te kwantificeren. Er moge daarom worden volstaan met deze vermelding.

3. Buitenlanders op zogenaamd kort contract.—De praktijk heeft geleerd dat dezen in overgrote meerderheid uiteindelijk naar hun land terugkeren. Dezen zullen dus onder de gegeven veronderstelling, dat in de personeelsbehoefte uit het gebied van onderzoek zal worden voorzien door nieuwe arbeidskrachten, uit de bevolkingsgroei vervangen moeten worden.

4. Sterfte en invaliditeit.—Tenslotte moet rekening worden gehouden met de vervangingsbehoefte op grond van sterfte en invaliditeit. Uit het jaarverslag 1955 van het Algemeen Mijnwerkers Fonds blijkt, dat het aantal aan actieve fondsleden toegekende invaliditeitspensioenen in dat jaar ongeveer 0,5 % van het totale aantal actieve leden bedroeg. Aangezien de gevallen van invaliditeit gemiddeld optreden, wanneer men de pensioengerechtigde leeftijd reeds vrij dicht genaderd is, mag men dit percentage – verondersteld dat het niet van het gemiddelde afwijkt – slechts over een beperkt aantal jaren cumuleren. De sterfte is eveneens niet van grote invloed op het totaalcijfer. Wellicht zou men mogen stellen dat beide te zamen ongeveer wegvallen tegen het effect van het feit, dat anderen langer dan de pensioengerechtigde leeftijd werken.

Op grond van deze overwegingen kon nu een raming worden gemaakt van de noodzakelijke aanvulling van personeel voor de mijnen. Deze luidt als volgt:

Op grond van	Omvang van de behoefte aan nieuw personeel tot				
	1960	1965	1970	1975	
<i>a) Vervanging:</i>					
1. pensionering	} ondergronders	2.300	4.400	7.200	11.200
2. invaliditeit en sterfte		} bovengronders	1.400	2.900	4.700
3. verloop			p.m.	p.m.	p.m.
4. kort-contract-arbeiders	ondergronders	1.000	1.000	1.000	1.000
<i>b) Personeelsuitbreiding</i>					
	ondergronders	2.500	2.000	2.500	3.000
	bovengronders	500	500	800	1.000
<i>Totaal</i>					
	<i>ondergronders</i>	<i>5.800</i>	<i>7.400</i>	<i>10.700</i>	<i>15.200</i>
	<i>bovengronders</i>	<i>1.900</i>	<i>3.400</i>	<i>5.500</i>	<i>7.500</i>

De toeneming van de beroepsbevolking in het gebied van onderzoek

Uit de raming van de groei der bevolking welke aan het begin van dit hoofdstuk is gegeven kan de te ramen groei van de potentiële beroepsbevolking – d.w.z. van het aantal personen tussen 15 en 65 jaar – worden afgeleid. In tabel 16 zijn per gebied voor diverse tijdstippen het aantal nieuw tot de potentiële beroepsbevolking togetreden mannen, het aantal niet meer daartoe behorenden (wegens overlijden en bereiken van de 65-jarige leeftijd) en het daaruit resulterende groeisaldo aangegeven.

De groei van de potentiële mannelijke beroepsbevolking betekent niet zonder meer ook een evenredige toeneming van de feitelijke beroepsbevolking. Tussen deze twee grootheden bestaat namelijk een verschil dat in de loop van deze eeuw geleidelijk groter werd en in 1947 voor de mannen ongeveer 7 % bedroeg. Voor een zeer belangrijk deel wordt dit veroorzaakt door de jongens van 15 jaar en ouder, die in feite nog geen beroep uitoefenen, maar dagonderwijs genieten. Daar het aandeel van de 15–20-jarigen in het eerstkomende decennium in het gebied van onderzoek zal gaan stijgen, zijn de berekende groei-cijfers wat hoger dan de te verwachten groei van de feitelijke beroepsbevolking. Een eventuele verlenging van de leerplicht – die in de lijn der verwachtingen ligt – zal dit écart nog kunnen vergroten. Ten aanzien van de ondergrondse mijnwerkers dient men in het oog te houden, dat de minimumleeftijd hier 18 jaar bedraagt. Dit betekent, dat de stijgende trend in het aanbod van jonge arbeidskrachten zich hier eerst met 3 jaren vertraging doet gevoelen.

Raming van de voor de mijnindustrie ter beschikking komende arbeidskrachten

Ter vereenvoudiging van de berekeningen is deze raming enkel voor de ondergrondse arbeiders opgesteld. Bij deze categorie is toch het werkelijke knelpunt te zoeken; de bovengrondse arbeid vertoont niet veel verschil met het werk in sommige andere industrieën, zodat het – althans bij enigermate normale verhoudingen op de arbeidsmarkt – zonder meer mogelijk moet worden geacht hiervoor arbeidskrachten te vinden.

Het huidige tekort aan bovengrondse arbeidskrachten wordt veroorzaakt door de abnormaal gespannen arbeidsmarkt, waarbij de in vergelijking tot sommige andere bedrijfs-

takken, o.a. de bouwnijverheid, aanzienlijk grotere starheid van de lonen in het mijnbedrijf de moeilijkheden heeft vergroot. Om dezelfde reden kan ook het beambtenpersoneel buiten beschouwing blijven.

TABEL 16

Natuurlijke ontwikkeling van de mannelijke potentiële beroepsbevolking (nieuw toebehorenden, uitgetreden, groeisaldo) per gebied

Gebied	1956-1960			1961-1965			1966-1970			1971-1975		
	bij	af	toe- neming	bij	af	toe- neming	bij	af	toe- neming	bij	af	toe- neming
Mijnstreek	16.510	6.813	9.697	19.878	8.117	11.761	20.637	9.100	11.537	21.120	9.973	11.147
Maastricht	4.723	2.442	2.281	5.754	2.836	2.918	5.513	3.072	2.441	6.069	3.385	2.684
Recreatie- gebied	2.323	1.065	1.258	2.861	1.182	1.679	2.987	1.358	1.629	3.160	1.434	1.726
Midden-Limb. ten oosten												
v.d. Maas	3.282	1.401	1.881	4.527	1.613	2.914	2.293	1.855	2.638	4.463	2.074	2.389
Venlo-Beesel	3.183	1.510	1.673	4.796	1.759	3.037	4.708	1.837	2.871	4.364	2.127	2.237
Midden-Limb. ten westen												
v.d. Maas	4.212	1.351	2.861	5.567	1.655	3.612	5.667	2.069	4.258	6.269	2.677	3.592
<i>Totaal</i>	<i>34.233</i>	<i>14.582</i>	<i>19.651</i>	<i>43.383</i>	<i>17.162</i>	<i>25.921</i>	<i>44.005</i>	<i>18.291</i>	<i>25.374</i>	<i>45.445</i>	<i>21.670</i>	<i>23.775</i>
Cumulatief	34.233	14.582	19.651	77.616	31.744	45.572	121.921	50.035	71.946	167.336	71.705	95.721

Als werkhypothese voor de raming is in eerste instantie aangenomen, dat van de nieuw op de arbeidsmarkt verschijnenden in elk gebied een gelijk percentage ondergronds mijnwerker zal worden, als het aandeel dat de ondergrondse arbeiders daar thans uitmaken van het aantal mannen van 15 t/m 55 jaar. (In verband met de lagere pensioengerechtigde leeftijd van de ondergronders zou het onjuist zijn de leeftijdsklasse van 55 tot 65 jaar in de vergelijking te betrekken.) Toepassing van deze percentages geeft het volgende resultaat:

Gebied	Ondergronders in % van de aantallen mannen van 15-55 jaar per ultimo 1955	Gemiddeld aantal ondergrondse mijnwerkers uit de bevolkingsaanwas in de periode			
		1956-1960	1961-1965	1966-1970	1971-1975
Mijnstreek	27,6	4.550	5.485	5.695	5.825
Zuidelijk Zuid-Limburg:					
Maastricht c.a.	1,9	90	110	105	115
Recreatiegebied	8,5	195	245	255	270
Midden-Limburg ten oosten van de Maas	7,3	240	330	325	325
Overig Midden-Limburg:					
Venlo-Beesel	0,6	20	30	30	25
Midden-Limburg ten westen van de Maas	3,0	125	165	170	190
<i>Totaal</i>		<i>5.220</i>	<i>6.365</i>	<i>6.580</i>	<i>6.750</i>
cumularend			11.585	18.165	24.915 ⁽¹⁾

(1) I.v.m. verloop zal het aantal indienstredingen hoger zijn.

Een confrontatie van vraag en aanbod geeft nu het volgende beeld:

	tot 1960	tot 1965	tot 1970	tot 1975
Geraamd nieuw aanbod	5.220	11.585	18.165	24.915
Vraag op grond van vervangingsbehoefte	3.300	5.400	8.200	12.200
Vraag op grond van uitbreiding	2.500	2.000	2.500	3.000
Geraamd tekort/overschot	— 580	+ 4.185	+ 7.465	+ 9.715

Volgens deze raming zou dus op grond van de natuurlijke bevolkingsaanwas in het gebied van onderzoek mogen worden verwacht, dat het huidige tekort tot 1960 sterk zal verminderen (ondanks het verdwijnen van buitenlandse arbeidskrachten en een deel der nieuw aangeworvenen); rond 1965 zou een ruim voldoende aanbod ter beschikking staan, terwijl nog later de personeelssituatie het mogelijk zou maken een of twee nieuwe mijnen in exploitatie te nemen.

Hierbij moet onmiddellijk de restrictie worden gemaakt, dat het effect van de hogere geboortecijfers rond 1945, dat een deel van de verwachte groei veroorzaakt, zich — zoals reeds gezegd — eerst met enige vertraging in de personeelsvoorziening van de mijnen uitwerkt. Het werkelijke tijdstip, waarop dit versterkte aanbod zal optreden, ligt dus wat verder.

De fundamentele vraag blijft echter of het hier aangenomen percentage ondergronders inderdaad zal kunnen worden bereikt. Een belangrijk aspect, dat op een globale wijze rekenkundig kan worden benaderd, is daarbij de te verwachten ontwikkeling van de concurrerende werkgelegenheid. De bereidheid het ondergrondse werk in de mijn te aanvaarden zal immers eerder voorhanden zijn, naarmate de alternatieve beroepskansen ongunstiger liggen.

Welke marge blijft er nu bij de hier veronderstelde groei van het ondergrondse mijnpersoneel voor de groei van de overige takken van bedrijvigheid? Het is zeer bezwaarlijk een berekening op te stellen over de gehele groep van de nieuw in het produktieproces tredende mannen, omdat men de vervangingsbehoefte van de verschillende takken van bedrijvigheid niet kent. Wanneer men de berekening echter beperkt tot de toeneming van de potentiële beroepsbevolking — dus de veronderstelling invoert, dat de feitelijke vervangingsbehoefte van alle takken van bedrijvigheid te zamen overeenkomt met de demografisch bepaalde „vervangingsbehoefte” van de potentiële beroepsbevolking — dan is het mogelijk een schematische verdeling op te stellen.

Hierbij kan teruggegrepen worden op de in het voorgaande uitgesproken verwachtingen aangaande de ontwikkeling van de verhouding tussen stuwende en verzorgende bedrijvigheid. Het aandeel van de mannelijke werknemers in de verzorgende sector in de totale beroepsbevolking zal zich volgens deze veronderstelling ontwikkelen van 60/160 tot 75/175. Stelt men zich dit voor als een lineair verlopend proces met 1947 als begin- en 1975 als eindpunt, dan krijgt men de volgende verhoudingen:

Mannelijke beroepsbevolking 1947	181.014 personen
Mannelijke beroepsbevolking 1975	284.085 personen ⁽¹⁾
Toeneming 1947-1975	103.071 personen

(1) Op de potentiële beroepsbevolking (315.650 mannen) is 10% in mindering gebracht ter correctie van het verschil met de feitelijke beroepsbevolking.

Van de mannelijke beroepsbevolking in 1975 zullen $75/175 = 121.725$ personen tot de verzorgende sector behoren. In 1947 bedroeg dit aantal 68.321 mannen; de verwachte toename belooft dus 53.400 mannen of 51,7 % van de toename van de beroepsbevolking tot 1975. We kunnen dus globaal stellen, dat bij een lineaire ontwikkeling ongeveer 50 % van de toename naar de verzorgende sector zal afvloeien.

De verwachte groei van de potentiële beroepsbevolking tussen 1956 en 1975 bedraagt 95.721. Brengt men ook hier een correctie op aan van 10 %, dan blijven rond 86.000 mannen over, waarvan 43.000 in de stuwende sector ondergebracht zouden moeten worden. De uitbreidingsbehoefte van de mijnen plus de vervanging van de kort-contractarbeiders bedraagt tot 1975 5.000 arbeiders; de overige stuwende bedrijvigheid zal dus, wanneer eenvoudigheidshalve geen rekening wordt gehouden met uitbreidingsnoodzaak van het aantal beambten, een groei met 38.000 mannelijke arbeidskrachten moeten opnemen. Zouden de mijnen echter op het gehele potentiële aanbod van mijnwerkers aanspraak maken, bijv. door het stichten van nieuwe mijnen, dan zouden 9.700 ondergrondse plus 7.500 bovengrondse arbeiders en beambten ⁽¹⁾ meer in mindering moeten worden gebracht en zijn er voor de groei van de rest van de stuwende sector nog 20.800 mannen beschikbaar. Nu maakt hiervan de agrarische sector deel uit en deze zal eerder nog arbeidskrachten afstoten. Het aantal in de stuwende sector exclusief mijnbouw en agrarische beroepen (maar inclusief kolenveredelingsindustrie) werkzame personen bedroeg in 1947 ± 45.000 en zou thans wellicht op 50.000 à 55.000 kunnen worden geschat. Het blijkt dus, dat ook bij een groei van het mijnpersoneel, welke de geraamde toekomstige behoefte aanzienlijk overtreft en de aanleg van een of twee nieuwe mijnen zou veroorloven, en bij een gelijktijdige sterke groei van de verzorgende sector de overige stuwende bedrijvigheid exclusief de landbouw tot 1975 met ongeveer 40 % zou moeten groeien om de gehele beroepsbevolking te werk te kunnen stellen.

Op grond van de te verwachten verhoudingen tussen de diverse sectoren van het bedrijfsleven en de toekomstige groei van de beroepsbevolking moet dus zeker een aanvulling van de bestaande tekorten en zelfs een aanzienlijke verdere uitbreiding van het personeel der mijnondernemingen mogelijk worden geacht.

De verwachtingen voor de deelgebieden

Bovenstaande conclusie kan thans nog nader worden gezien aan de hand van de concrete verhoudingen in de deelgebieden.

a) *De Mijnstreek*

Hier woont het gros van de mijnwerkers en een verandering in het belangstellingspercentage in dit gebied zal dan ook in absolute cijfers gezien zwaar wegen. Voor de te verwachten ontwikkeling zijn de volgende overwegingen van belang:

1) Het aandeel van de agrarische sector is hier zeer gering. Er zullen dus ook slechts relatief weinig jongeren van agrarische herkomst naar andere bedrijfstakken kunnen afvloeien.

(1) Voor het berekenen van het aantal bovengronders en beambten is aangenomen dat dit zich tot het aantal ondergrondse arbeiders verhoudt als thans bij de gezamenlijke particuliere mijnen het geval is.

2) De monopoliepositie van de eigenlijke mijnbedrijven op de vraagzijde van de arbeidsmarkt wordt in steeds sterkere mate doorbroken door de opkomst van andere industrieën, in het bijzonder door de groei van de kolenveredelingsbedrijven en van toeleveringsbedrijven voor de chemische en mijnindustrie. Uit sociologisch oogpunt zijn de sterkere beroepsdifferentiatie en de grotere vrijheid van beroepskeuze, die hiermede gepaard gaan, overigens zeer verheugend.

3) De natuurlijke groei van de potentiële beroepsbevolking is hier relatief wat lager dan gemiddeld in het gebied van onderzoek, absoluut echter zeer aanzienlijk.

4) Het huidige tekort aan arbeidskrachten is hier bijzonder nijpend. Er zal dus een vrij groot aantal nieuwe arbeidskrachten noodzakelijk zijn om in de directe uitbreidingsbehoefte van de overige nijverheid – buiten de mijnindustrie – te voorzien.

De slotsom, die hieruit kan worden getrokken, luidt, dat het gestelde percentage ondergrondse mijnwerkers waarschijnlijk niet geheel zal worden bereikt. Van de andere kant is een sterke daling hiervan niet te verwachten, omdat dan de overige stuwende nijverheid een procentueel bijna explosieve ontwikkeling zou moeten vertonen om de gehele groei, die voor de stuwende sector beschikbaar komt, te kunnen opnemen. Dit laatste is te minder te verwachten, omdat ook de toeleveringsbedrijven van de mijnen, wanneer de mijnen zelf niet of nauwelijks meer groeien, een natuurlijk verzadigingspunt zullen bereiken. Het punt waar deze tegengestelde krachten elkaar in evenwicht zullen houden is moeilijk te bepalen, maar een lichte daling van het percentage mijnwerkers lijkt het meest waarschijnlijk.

b) *Zuidelijk Zuid-Limburg*

1) Maastricht c.a.

In dit gebied bestaat een gevarieerde eigen industrie met reële mogelijkheden voor verdere ontplooiing. Het percentage mijnwerkers dat hier woont is zeer beperkt. Het is niet te verwachten dat een relatieve stijging zal plaatshebben. Enige stijging in de absolute aantallen is niet uitgesloten. Voor dit gebied moet overigens rekening worden gehouden met de concurrentie van de Belgische mijnen.

2) Recreatiegebied

Dit gebied heeft onvoldoende bestaansmiddelen voor het opvangen van de bevolkingsgroei. Industrialisatie van enige betekenis is hier niet te verwachten. Wel kan rekening worden gehouden met een verdere groei van het toerisme, wellicht ten dele als bijverdienste voor personen die een ander hoofdberoep uitoefenen.

Gelet op deze omstandigheden is het aannemelijk dat tenminste moet worden gerekend met een gelijk blijvend en vrij waarschijnlijk zelfs met een iets stijgend percentage mijnwerkers voor de volgende decennia.

c) *Midden-Limburg ten oosten van de Maas*

Dit gebied heeft een gemengde economische structuur, waarin ook de landbouw nog een voorname plaats inneemt. De aanleg van de nieuwe Beatrix-mijn in dit gebied zal dan ook niet alleen mijnwerkers van elders aantrekken – daarvan wordt hier geabstraheerd – maar ook een belangrijke verhoging van het percentage mijnwerkers onder de autochtone bevolking tot gevolg hebben. De orde van grootte, waarin dit verschijnsel op het aangrenzende platteland verwacht mag worden, is wellicht af te leiden uit het feit, dat de zuidelijkste gemeenten van dit gebied – gelegen op ongeveer 15 km van de dichtstbijzijnde mijn – thans 17 %-18 % ondergrondse mijnwerkers onder hun mannelijke potentiële beroepsbevolking tellen. Voor de stad Roermond mag echter niet met een zo sterke stijging gerekend worden. Voor het gebied als geheel mag een aanzienlijke toeneming van het percentage mijnwerkers worden verwacht.

d) *Overig Midden-Limburg*

1) Venlo-Beesel

Het gebied heeft een belangrijke eigen industrie en trekt daardoor nog pendelarbeiders aan. Bovendien was de afstand tot de mijnen tot dusverre relatief groot. Het aandeel van de mijnwerkers in de beroepsbevolking is thans dan ook gering. Het opschuiven van de mijnbouw naar het noorden zal de werfkracht van de mijnen hier zonder twijfel vergroten, maar anderzijds ook aan de afzetmogelijkheden van de hier gevestigde industrie, speciaal de metaalindustrie, ten goede komen, zodat van deze zijde een scherpere loonconcurrentie te verwachten is. Alles te zamen is een stijging van het thans zeer lage percentage mijnwerkers in dit gebied zeer waarschijnlijk, maar het zal toch bescheiden blijven.

2) *Midden-Limburg ten westen van de Maas*

Dit gebied is nog het meest agrarisch en bovendien verloopt hier de natuurlijke toeneming van de bevolking bijzonder snel. Er is voor de toekomst dan ook een aanzienlijk overschot aan arbeidskrachten te verwachten. Aangezien de huidige afstand tot de mijnen voor dit gebied bijzonder bezwaarlijk moet worden genoemd, mag worden verwacht, dat straks een sterke stimulerende invloed zal uitgaan van de Beatrix. Ongetwijfeld zullen deze omstandigheden ertoe leiden, dat het percentage mijnwerkers bij de jongere bevolking aanzienlijk hoger zal zijn dan bij de huidige bevolking het geval is.

Deze nadere beschouwing van de te verwachten ontwikkeling in de deelgebieden leidt tot de conclusie, dat de hierboven opgestelde raming enerzijds op grond van de geografische spreiding als te optimistisch zou moeten worden beschouwd.

Het is immers gebleken, dat de voorwaarden het gunstigst zijn in die gebieden, die verder van de mijnen af liggen, terwijl in de Mijnstreek zelf, waar het merendeel der nieuwe mijnwerkers zal moeten worden gevonden, de vooruitzichten relatief ongunstig luiden. Hier staat echter anderzijds tegenover dat:

1) de betekenis van de verderaf gelegen gebieden voor de personeelsvoorziening van de mijnen door de gevolgde methodiek ernstig is onderschat en die van de eigenlijke Mijnstreek overschat, omdat in het verleden vele mijnwerkers uit deze gebieden naar de Mijnstreek

zijn gemigreerd. De bijdrage van de randgebieden tot de personeelsvoorziening is dus in feite veel groter geweest dan uit het aantal daar thans nog wonende mijnwerkers blijkt en men mag ook voor de toekomst hogere verwachtingen koesteren;

2) door de aanleg van de nieuwe mijn Beatrix in Midden-Limburg een geheel nieuwe factor gaat werken. De afstand tot de mijnindustrie van enkele gebieden, die in andere opzichten zeer goede vooruitzichten bieden voor de werving van mijnwerkers, wordt aanmerkelijk bekort.

Als slotconclusie zou men dan ook wel mogen stellen, dat een beschouwing naar deelgebieden weliswaar belangrijke verschuivingen in de spreiding van de mijnwerkers doet verwachten (wanneer men veronderstelt, dat er geen migratie zal optreden), maar dat op grond hiervan geen correctie op het totaalcijfer behoeft te worden aangebracht.

Nadere beschouwing van de uitgangspunten der raming en van enige interveniërende factoren

De boven beschreven raming is gebaseerd op een aantal veronderstellingen, welke ten dele en in zekere mate in strijd met de werkelijkheid moeten worden geacht. Bovendien is een aantal andere factoren, waarmee tot nu toe geen rekening is gehouden, van belang voor de bereidheid het mijnwerkersberoep te aanvaarden. Het is dus zaak deze veronderstellingen en factoren nog eens onder de loep te nemen, ten einde te bepalen in welke richting en in welke mate er een invloed van mag worden verwacht.

1) De veronderstelling van full-employment laat in feite nog belangrijke graduele verschillen toe. Momenteel moet men – althans wat het werkgelegenheidsaspect betreft – spreken van een overspannen hoogconjunctuur. De ontwikkeling in 1952 heeft aangetoond, dat een wat minder gespannen arbeidsmarkt, waarbij de arbeidsreserve en de personeelstekorten elkaar ongeveer in evenwicht zouden houden, reeds tot een aanzienlijk grotere belangstelling voor het mijnwerkersberoep zou kunnen leiden. Wanneer men de veronderstelling van blijvende volledige werkgelegenheid geheel laat vallen, valt uiteraard ook het personeelsprobleem van de mijnindustrie weg. In dat geval zou zonder twijfel een overvloedig aanbod ter beschikking komen.

2) De veronderstellingen sub 2, 3 en 4, waarbij werd afgezien van migratie en pendel van en naar het gebied van onderzoek, zijn in feite irreëel. Tot nu heeft de Mijnstreek echter zowel bij de migratie als bij de pendel een actief saldo vertoond, zodat men mag veronderstellen, dat zolang er in dit gebied een personeelstekort zal blijven heersen er in feite een instroming van arbeidskrachten zal blijven plaatsvinden. In verband met het feit, dat ook elders de arbeidsmarkt zeer gespannen is, mag aan de binnenlandse migratie echter geen beslissende betekenis worden gehecht. Het op grote schaal aantrekken van jonge mannen met een andere taal en cultuur – zoals bij de werving van buitenlandse mijnwerkers het geval is – leidt tot een zo hoog verloopcijfer, dat dit niet als een blijvende oplossing kan worden beschouwd. De veronderstelling, dat dezen op de duur door Nederlanders zullen worden vervangen, moet dan ook gehandhaafd blijven.

Migratie van mijnwerkers uit de overige deelgebieden naar de Mijnstreek respectievelijk naar de Beatrix vermindert de kans op verloop en vergroot de mogelijkheid, dat ook de zoons het mijnwerkersberoep zullen kiezen. Ook dit is echter niet van grote betekenis.

3) De Europese integratie. – Een voortschrijdende integratie zou de bezwaren, die verbonden zijn met in het buitenland werken, aanmerkelijk kunnen verminderen. In verband met de demografische situatie in de aangrenzende buitenlandse mijnbekkens zou daarom wellicht een sterkere afvloeiing van mijnwerkers naar het buitenland aannemelijk kunnen lijken. Daar staat echter tegenover, dat de beoogde harmonisatie van de lonen en sociale voorzieningen de relatieve aantrekkelijkheid van het Nederlandse mijnbekken wellicht zal verhogen, terwijl de materiële arbeidsomstandigheden in de mijnen zelf een vergelijking met het buitenland glansrijk kunnen doorstaan. De feitelijke gevolgen van een dergelijke integratie blijven intussen zeer onzeker.

4) De sociaal-psychologische instelling ten aanzien van het beroep van ondergronds mijnwerker: er is een groeiende afstand tussen de arbeidscondities in fabrieken en die in het mijnbedrijf. Daarmee gaat gepaard een groeiende tegenzin om de zware, vuile en ongezonde ondergrondse mijnarbeid op zich te nemen.

Dit wordt nog versterkt, doordat het sociale prestige van de geschoolde en intellectuele beroepen steeds toeneemt en in feite ook een steeds hoger percentage van de jongens die de lagere school verlaten voortgezet onderwijs gaat volgen, waarna zij meestal voor het ondergrondse mijnbedrijf verloren zijn. In dit verband moge erop worden gewezen dat de Staatsmijnen juist om deze moeilijkheid te ondervangen een nieuw type opleidingsschool voor ondergronders onlangs in het leven hebben geroepen, de zgn. Mijnbouwkundige Vakschool (M.V.S.).

Afgezien van die pogingen om de publieke opinie te beïnvloeden welke zuiver in het sociaal-psychologische vlak liggen, kan de mijnindustrie hier twee groepen van maatregelen tegenover stellen:

a) Men kan de arbeidsomstandigheden verbeteren: hierbij is te denken aan veiligheidsmaatregelen, silicosebestrijding, was- en kleedlokalen, luchtverversing enz. In de Nederlandse mijnbedrijven wordt hieraan zeer veel aandacht besteed en de situatie is er in veel opzichten voorbeeldig te noemen. Met name is de kans op mijnrampen, welke veel meer tot de verbeelding spreken dan een reeks incidentele ongevallen, er miniem.

b) Men kan de financiële voordelen van de mijnwerkers boven de overige industriearbeiders vergroten. In verband met de grote economische belangen die met een zo hoog mogelijk opgevoerde steenkoolproduktie verbonden zijn, mag men aannemen, dat men een eventueel groeiende aversie tegen het mijnwerkersberoep langs deze weg grotendeels zal weten te compenseren.

De huidige situatie in het Limburgse mijnbekken geeft nog niet de indruk, dat er reeds een sterke aversie tegen de mijnarbeid zou bestaan. Er zijn echter wel structurele factoren, in

het bijzonder het dalende aanbod van ongeschoolde arbeidskrachten van agrarische herkomst, die een daling van de belangstelling voor het mijnwerkersberoep in de Mijnstreek zeer waarschijnlijk maken.

5) De verkorting van de arbeidstijd. – Onlangs is reeds tot een beperkte verkorting van de arbeidstijd besloten door het invoeren van een aantal vrije zaterdagen. In hoeverre dit door produktiviteitsverhoging gecompenseerd zal worden is moeilijk te overzien. Het lijkt echter aannemelijk dat de personeelsbehoefte die met een bepaalde produktieomvang gepaard gaat hierdoor iets zal gaan stijgen.

6) Mechanisering en automatisering. – De vooruitzichten, dat deze in de mijnindustrie van grote invloed op de personeelsbehoefte zullen worden, lijken niet zeer gunstig. Aan de mechanisering van de koolwinning wordt alle aandacht besteed, maar de produktiviteitsverhoging, die daarmee wordt bereikt, wordt grotendeels teniet gedaan door de verslechtering van de geologische omstandigheden. De mogelijkheid blijft niettemin bestaan, dat nieuwe vindingen in de toekomst een grotere besparing van arbeidskrachten mogelijk zullen maken.

7) De aanleg van nieuwe mijnen. – De personeelsbehoefte van de mijnindustrie zou uiteraard door het in exploitatie nemen van nieuwe mijnen nog aanmerkelijk boven de huidige raming uit kunnen gaan. Het is geenszins uitgesloten, dat hierin dan overwegend uit de eigen bevolkingsgroei van het gebied van onderzoek zou kunnen worden voorzien. De plaats waar nieuwe mijnen zullen worden gesticht zal daarbij van grote betekenis zijn.

Samenvatting en eindconclusie

De natuurlijke groei van de mannelijke beroepsbevolking in het gebied van onderzoek wettigt op zichzelf beschouwd de verwachting dat omstreeks 1965 de bestaande personeelstekorten van de Limburgse mijnen hieruit aangevuld zullen zijn. Later zou zelfs een aanzienlijk overschot kunnen ontstaan.

De geografische spreiding van de groei van de beroepsbevolking en van de overige bedrijvigheid werkt in ongunstige zin, maar dit wordt gecompenseerd door het opschuiven van de mijnbouw in noordelijke richting, waardoor de afstand tot de mijnbouw voor enige belangrijke deelgebieden wordt verkort.

De beschouwing van een aantal mogelijke tussenkomende factoren toont aan, dat er aanzienlijke onzekerheidsmarges blijven bestaan. De in het rekenmodel gegeven raming van het toekomstige aanbod zal waarschijnlijk wat te hoog blijken, maar niet zoveel dat dit van essentiële betekenis zal zijn, mede door het bestaan van zekere mogelijkheden tot correctieve maatregelen. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk, dat op wat langere termijn gezien zou kunnen worden voldaan aan een aanzienlijk grotere vraag naar mijnpersoneel dan de geraamde behoefte aangeeft, zodat een of twee nieuwe mijnen – na de Beatrix – in exploitatie zouden kunnen worden genomen. Een definitief oordeel kan hierover echter nog niet worden uitgesproken.

